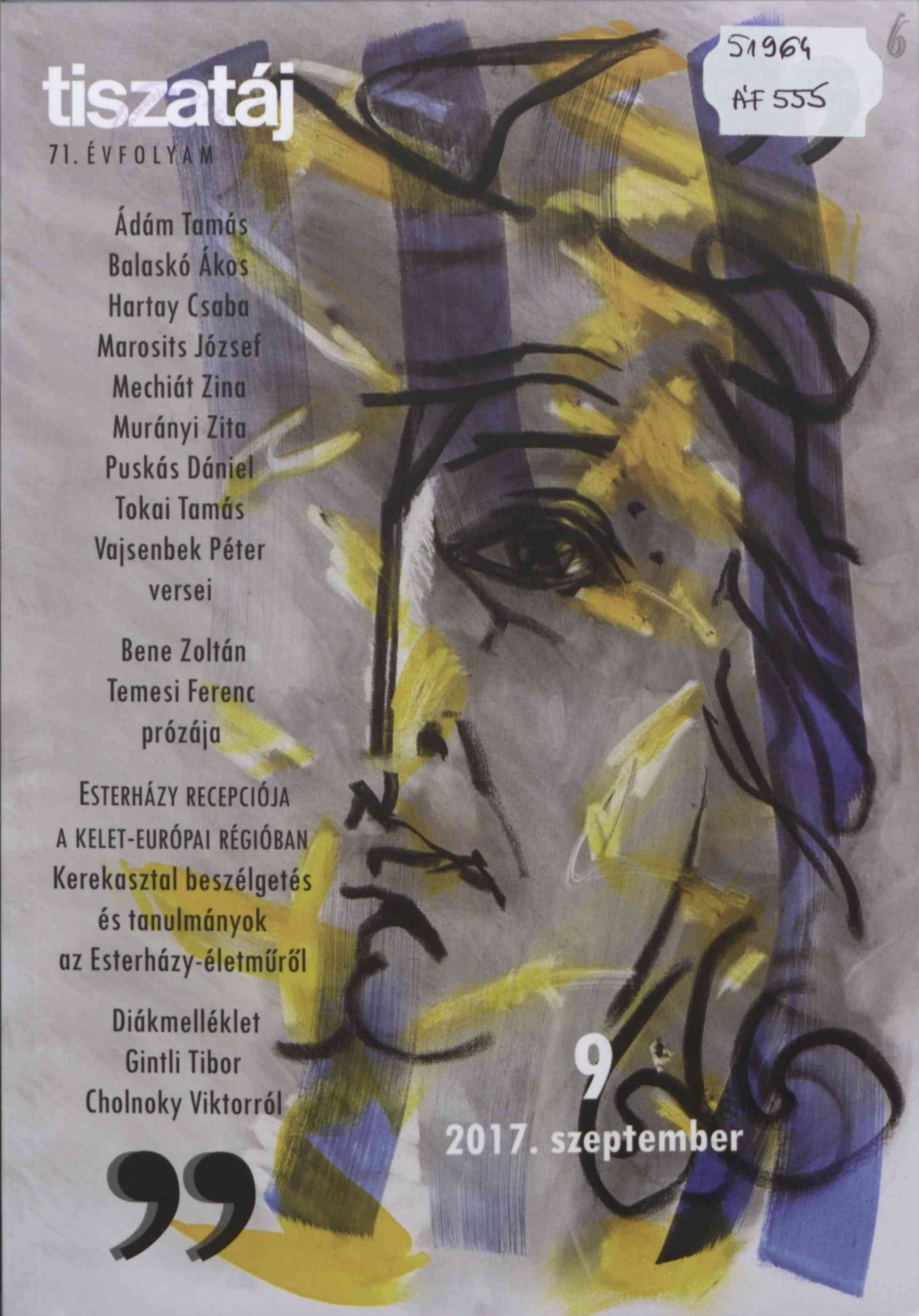

tiszatáj

71. ÉVFOLYAM

51964

AF 555

6

Ádám Tamás
Balaskó Ákos
Hartay Csaba
Marosits József
Mechiát Zina
Murányi Zita
Puskás Dániel
Tokai Tamás
Vajsenbek Péter
versei

Bene Zoltán
Temesi Ferenc
prózája

ESTERHÁZY RECEPCIÓJA
A KELET-EURÓPAI RÉGIÓBAN
Kerekasztal beszélgetés
és tanulmányok
az Esterházy-életműről

Diákmelléklet
Gintli Tibor
Cholnoky Viktorról

9

2017. szeptember

”

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

PAGEO

PALLAS ATHÉNÉ
GEOPOLITIKAI
ALAPÍTVÁNY

az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a PAGEO Alapítvány
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
DOMÁNYHÁZI EDIT korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: **www.tiszataj.hu** e-mail: **tiszataj@tiszataj.hu**

Online változat: **tiszatajonline.hu**

Szerkesztőség: 6720 Roosevelt tér 10–11. Tel. és fax: (62) 421–549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440

További információ: 06 80/444–444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LXXI. évfolyam, 9. szám / 2017. szeptember

HARTAY CSABA	A nap portréja; Egy betörés leleplezése; Egy lépcsőház melankóliája; Magánidő; Mélyül; Szárazföldi vitorlák 3
TEMESI FERENC	49/49 (részlet) 7
VAJSENBK PÉTER	Vasárnap; Berliini körút – Glattfelder Gyula tér 14
MECHIÁT ZINA	Fotó; Hideg 17
ÁDÁM TAMÁS	Az atléta trikója; Megyek utánam; Formás zuhanás 19
BENE ZOLTÁN	Kiűzetés 21
MURÁNYI ZITA	con tristezza 28
PUSKÁS DÁNIEL	Hideg 30
TOKAI TAMÁS	csöndnapló / három éjjel 31
MAROSITS JÓZSEF	Gondolatok egy tájról; Kék Nap 33
BALASKÓ ÁKOS	Karúszók 35

Hagyomány és fordulópont: Esterházy recepciója a kelet-európai régióban

	„Helyéről elmozdítani a beszédet...” (Kerekasztal beszélgetés Esterházy Péter életművéről) 36
HANSÁGI ÁGNES	„A hagyománnyal nem lehet szakítani” (Szelektív tradíció, kánon, EP) 48
SZILÁGYI ZSÓFIA	A hagyomány rései (Esterházy és Móricz) 59
RUDAŠ JUTKA	A kultúra kereszteződő rétegei (Esterházy Péter szlovéniai recepciójáról) 70

mérlegen

BEDECS LÁSZLÓ	Meghaltam, kisfiam (Hartay Csaba: <i>Holtág</i>)	79
FÖRKÖLI GÁBOR	Egy családregény eleje (Nádas Péter: Világító részletek. Em-léklapok egy elbeszélő életéből)	84
SZABÓ ISTVÁN ZOLTÁN	Identitáskrízis és a történelem vége (Bartók Imre: A kecske-éve)	89
KOCSIS LILLA	Trágár rekviem (Jenei László: Díszössztűz)	92
VARGA BETTI	Szövegutakon a panoráma felé (Szilágyi Zsófia: Az éretlen Kosztolányi)	95
JAHODA SÁNDOR	Mesés kezdet (Papp-Zakor Ilka: Angyalvacsora)	98
DECZKI SAROLTA	A jelenen innen és túl (Seregi Tamás: A jelen)	100
SZABÓ FERENC	Simon József: Explicationes explicationum (Filozófia, iroda-lom és egzegetika Enyedi György életművében)	103
MÉSZÁROS ENIKŐ	Roberto Bolaño: 2666	108

70 éves a Tiszatáj

KISS ANNA	Tiszatáj	111
SZÍV ERNŐ	Az utolsó oldalon	112

ILLUSZTRÁCIÓK	<i>Nádler István</i> festménye a címlapon és a belső borítón, <i>Hegedűs Gyöngyi</i> fotói a 13., 16., 29., 32., 78., 83., 94., 97., 102., 107., 110. oldalon és a hátsó borítón.
---------------	---

Diákmelléklet

GINTLI TIBOR	Kalandorból elbeszélő (Cholnoky Viktor korai Amanchich-novel-láinak poétikai alakulástörténetéről)
--------------	--

HARTAY CSABA

A nap portréja

Kazalba dobálva könnyű árnyéktörek.
Ez maradt utána. Látásból behunyt szem.
Pedig ő felvitte arany hazugságait. Felmutatta.
És úgy tört tükröket hegyi utak kanyarjaiban,

Hogy se csörömpölés, se felesleges villanás.
Mindig tudta, mennyi az, ami még nem bűn.
Tovább élnek ők. Soros távozoói egy évszaknak.
Miért is akarunk összegyűrt fotókat kisimítani.

Beköltözni egy magaslati magányba.
Erkélyen kapaszkodva kiáltani. Nem ér le.
Miért is akarunk levelet küldeni a múltnak.
Hőcsere volt. Leakasztották a nap portréját.

Egy betörés leleplezése

Éjjel, a mozgásérzékelő lámpa felvillan.
Betört a kertbe néhány lengő faág és a nyugágy.
Milyen dermesztőek ebben a fényben.
Mozdulatlanul állok az ablaknál. De senki.
Biztosan elbújtak. Többen is lehetnek.
Aztán megint katt a lámpa. Pár másodpercig
nyugágy, lombok, szomszéd házfal.

Az éjszaka leleplezett szobrai ők.
Nappal jámbor jószágok, napfényt legelnek.
Éjjel pedig lebuknak. Támadnának, ha hagynám.
De szemmel tartom őket az ablak mögül.
Megint. Esküszöm, a nyugágy közelebb jött.

Talán az ébrenléti eltolódás miatt,
de a házfalak satuja szűkíti az udvart.
Kültéri mozgások nehezítik az elalvást.

Betörők lehetnek. Megnyugszom, mégsem azok.
Valami megint bevilágít. Felülök.
Meg kellett volna innom két pohár bort.
Már aludnék. Tíz perce szuszogsz mellettem.
Kimegyek, csak megnézem, mi van ott.
Idegen macska rohan át a kerten.
Biztos a betörő zavarta meg.

Egy lépcsőház melankóliája

Légy koppan zöld üvegen.
Szintre ért eljövétel.
Eltompult zaj. Valaki köhög.
Névtelenül csukja az ajtót.

A névtáblák hunyt szemek, zárt szájak.
Nincs arca egyetlen emeletnek sem.
A tegnap éji lámpafényt árnyék felejt.
Kong a korlát. Rezeg a senkilét.

Nincs egyforma kulcscsomó.
Nincs egyforma különbség.
Az emeletek süllyedni,
A záruk nyílni akarnak.

Az érkezés távozásért mozdul.
A lépcsőfok visszanyeli hangütését.
A lépcsőház közongora.
Roppan, koppan, kong az átjárás.

Magánidő

Igenis járnak a háza körül éjjel. Bezörgetnek az ablakán.
Van egy alternatív valósága, amely ugyanúgy forog, mint a miénk.
Szereplői vannak. Rég meghalt rokonok, rég átfírt törvények.
Megszüntetett rendeletek. Ott, körülötte más a rend.

Járnak az ablaka alatt. Sípót fúj a szomszéd kisfiú.
Aki valójában már negyvenhez közelít. De megmaradt tízévesnek.
Miért hisszük azt, hogy az általunk ismert bútorok a valódiak.
Létezik másféle kényelem is. Igenis bekopognak idegenek.

Hívják. Telefonon is. Mire bemondja a kétségbeesett hallót.
Már leteszik. Ekkor surrannak be a kertbe. Mert világít.
Azért jönnek. És Gabi, a szomszéd negyvenéves kisfiú füttyül.
Az ő konnektorából tölti a rádióját. Ez egy régi rádió lesz.

Harangoznak benne. Tata ott kanalazza a levest a nyári teraszon.
Táskájában hangyas fruttik. És egy üveg rossz bor.
Ahogy Gabi nem lehet lassan negyven, ő sem lehet nyolcvanhét.
Létezik tehát egy megtapadt kor magánideje üvegfalán.

Mélyül

Ahogy a kutyák ugatnak.
Mintha páragömb lenne a táj.
Nekiverődnek távoli hangok a buroknak.
Minden szólamnak, évszaknak, hullásnak határa.

És nem kell bekapcsolni. Vonul. Alábukik.
Képzeld magadnak saját elszíneződést.
Odalent halak riadnak elvétett szívütemedre.
Avar takarja a csendet.

Vonat távoli higanyszavai.
A folyó holt. Iszapjában ólom.
Mélyül körül az éj. Ülepszik.
Ahogy a kutyák ugatnak.

Szárazföldi vitorlák

Kiteregettél az udvarra.
Az ingeim szélmozgatva lélegeznek.
Csupa illatos vászontüdő a kert.
A nadrágjaim lógatják üres lábaikat.
Ilyen a maradás díszlete.
Száradás. Egy újabb történés segítség nélkül.
Mert vannak folyamatok nélkülünk is.
A ruháink levetve is személyiségek.
Szembesülök alaktalansággal.
Hogy a nyelv is csak köpeny.
A kimondott szó a szél tápláléka.
Tátott szám kiszárad.
És a vásznak, ezek a szárazföldi vitorlák,
palástolnák motorikus mozdulataim,
de minden alól kibújok, mindent levetkezek.
Éjjel még meglesem a szervezkedő ruháimat,
ahogy csatlakozva a sötétség mozgalmához,
lelassul majd a száradás, késleltetve múlik a szeánsz.
Mintha az éj is szövet lenne.
A hold világító gomblyuk.
És még mélyebben idegen bolygók szíve lüktet.
Integtetnek felénk tőlem is, tőlük is távoli ingeim.

TEMESI FERENC

49/49

(RÉSZLET)

Hova vihette egy múlt századi gimnazista a babáját, ha nem akart a szülők felügyelete alatt lenni? Max sétálni. De ha rossz az idő? Moziba. Porlódon három mozi működött akkoriban. A külvárosi mozikba nem vihette az ember a nőjét. Ott fel kellett kapni a lábakat, ha pocok futott végig a sorok között. Ilonáék a belvárosban laktak, de Márk is mindennap megfordult ott a gimiben, amely a Lenin körút végén állt. Különben is, Márkéék házatól tíz perc sétára volt a főtér. A mozik meg fél, egy és másfél sarokra Ilonáék lakásától. Milyen kis területen mozogtak, egy százhuszezres, magát nagyvárosnak tudó középvárosban.

A műsor benne volt a Helyi Hírlapban, amelyre akkoriban előfizettek az értelmesebb emberek, elsősorban a helyi hírek, születések, halálok, házasságkötések, na meg az apróhirdetések miatt.

Vékony alakra menyasszonyi ruhacsipke eladó. Ugyanitt hízott disznó.

Hároméves csikók és fenyőfarönkök eladók. Új Garázda Termelő Szövetkezet

Keresem azt a személyt, aki 13-án pénteken a tápéi töltésen táskarádióm felvette megőrzés céljából, jutalom ellenében keressen meg. Veres Remény. Tündér u. 19.

TOXA légyirtó zászlot (a Dr. Virág féle szabadalom szerint) felújít és készít rövid határídőre Lele Etele.

Pusztamérgesi óbor termelői áron 25 litertől eladó. Vinkó Lőre, Vasas Szent Péter u. 1.

Özvegy kisiparos 75 éves, házasság céljából megismerkedne független nővel az ipar áthelyezése végett. "Raktárral rendelkezők előnyben" jelígre

Rövid hírek:

Tápé-Tömörkény 2:0 járási labdarúgó kupadöntő. A mérkőzést Kisteleken játszották. Kiállítva: Ördög és Angyal.

Magyar íróküldöttség utazott New Yorkba. A szombatira virradó éjjel megérkezett New Yorkba a Magyar Pen Club küldöttsége, amely részt vesz a Nemzetközi Pen Club 35. Kongresszusán. Az íródelegáció tagjai Illyés Gyula, Kossuth-díjas költő, Boldizsár Iván író a Magyar Pen Club alelnökei, valamint Weöres Sándor és Károlyi Amy költők.

Mától érvényesek az új árak. Egyes állati eredetű élelmiszerek ára emelkedik. A sertészsír és a szalonna ára csökken.

Meghalt Kodály Zoltán zeneszerző.

Sima szovjet leszállás a Holdon. A Luna megkezdte televíziós adásait a Holdról.

140 kilós harcsát fogott Király Imre, úri szabó.

Na és: a moziműsor.

Szabadság: Sivatagi 13-ak. Szovjet filmfelújítás 6 és 8 órakor

Fáklya: A múmia közbeszól. Magyar bűnügyi filmparódia 2, 4, 6 és 8 órakor

Vörös Csillag. Egy ember az örökkévalóságnak. Színes szélesvásznú angol film. Negyed 6 és 8 órakor.

Nem kellett sokat töprengeni. A színes, szélesvásznú filmeket 1967-től kezdték (tudták) vetíteni szép hazánkban, Biztos a negyed 6-os előadást választottam, mert Illnek 9-re otthon volt a helye. Azt nem tudtam, hogy két órás a film.

A szélesvásznú azt jelenti, hogy kétszer olyan rossz?, kérdezte évvődve Ill, de persze örült. A jegyet egy nappal előtte megvettem a 10 forintos zsebpénzemből. Ott vártam rá a Vörös Csillag mozi előtt, ténfergő kamaszok, nyugtalan nyugdíjasok, táppénzcsalók és más kóbor lelkek közt a sarki szélben, a farmerkék ég alatt.

És fénybe fordulnak az áh-hárnyak, mert már a karjaimban lá-hát-lak, nyüsztette a slágert egy spenóztöld táskarádió.

Megnéztem a kiragasztott fényképeket a filmből. Vettem egy kispohár tányé-ricát, ami a napraforgómag porlódi neve volt. Az árus a zsebedbe öntötte. Ill nem szerette, magában proli dolognak tartotta. De hát a cigit se szerette. A nők dolga a tűrés volt akkoriban, kedveseim. Rágyújtottam egy Symphoniára. Azelőtt Harmóni-át szívtam. Zeneileg nagyon művelt voltam. Soha nem jutott eszembe, vajon milyen ízű lehet a csókom két kisfröccs és a hozzátartozó cigi után. Tizenhét évesen nem foglalkozik ilyesmivel az ember. Előttem állt az élet meg a hebegős Jóska, aki épp meghozta a híradó filmtekercsét a Fáklyából.

Ha-ha-hat Oscar-di-dí-jat nyert, mondta a plakátra mutatva. Ha-ha-ha-hatot. Fő-fő-liratos. Ko-ko-korhatár nélkül. Bezzeg a Csa-csa-csa! A Csapajev. Az film vót!

Ő volt a legbefolyásosabb filmkritikus Porlódon.

A zöld táskarádióból most szólt, hogy: Mi lesz velem, oly nagy a világ, te szeress legalább...

Néztem a Széchenyi teret körbe fogó, térdig se érő bronzkorlátot, amelynek mészköögömbjein gyerekkoromban álltam is. Megvolt még. Még nem kívánta meg és bonttatta le valamilyen jó elvtárs. Az enyhén paprika illatú fuvalatban, feltűnt Ill felborzolt, vöröslő kontya a sarkon. Megcsókoltuk egymást, de röviden. Nem szeretünk mások előtt műsorozni.

Hová szól, kérdezte, mikor elővettem a jegyet.

Odaföltre már tegnap se volt. Utolsó sor széle.

A való világ a tökmagpáholynak hívott első sori, vasárnap délelőtti, kétforintos matinéjegyűtől a kamaszkori, utolsó sori smárolásig tartott. De ez nem igaz. Az élet

olyan, mint egy mozi, ahová későn ülsz be, aztán megpróbálsz kitalálni a cselekményt. Mint magadat.

Ritkán történt meg, hogy nem szinkronizáltak egy filmet, de ez ilyen volt. Ki tud idegen nyelveket e honban? Az orosz négy évtizeden át kötelező volt, mégse tudott senki négy szónál többet. Nyikamu nyé hőcsetszjá.¹

Megnéztük a filmhíradót, amely győzelmeinkről számolt be, itthon és a világon, na meg hogy a gonosz kapitalisták verik a négereket Amerikában. Fekete-fehér volt, de nekem tetszett. Jobb volt, mint sok magyar film. Amikor felgyúltak a lámpák, a párok kissé széjjel húzódtak. Volt még illem meg ilyen kacat dolgok. Aztán jött a hosszú sötét. A nagyon hangos filmek világában éltünk, háromdimenziós szagosfilm még nem volt. Ha csak csókolózni akartál, a sötét a célnak megfelelt, csak túl hangosan beszéltek.

A Man for All Seasons. Már a cím is tetszett. Valamiért jobban szerettem akármit angolul, mint magyarul. A feliratozás, na meg Paul Scofield, Orson Welles megajándékozott az angol megértésének akkor még ritka örömeivel. Illre mindez nem volt érvényes: ő heti két órában NEM tanult meg angolul. A film Thomas More (Mórus Tamás) utópikus meg nem alkuvásáról szól, amelyet királyával, VIII. Henrikkel szemben is fenntartott. Karrierjének csúcspontján (kancellár volt, afféle főminiszter) ez az ember visszavonult a közszereplésektől, és végső soron engedte, hogy le tartóztassák, börtönbe zárják, végül kivégezzék. Mindezt azért, mert – katolikus hitéhez hűen – nem esküdött meg arra, hogy Henrik az "Angliai Egyház legfőbb feje" legyen. Ami abból eredt, hogy nem fogadta el Henrik Boleyn Annával kötött házasságát, miután elvált Katalintól. Végül is Mórus egy gyöngye embere, Rich elárulja őt, és úgy belejön az árulásba, hogy ő lesz Henrik kancellárja.

Közben csókolóztunk is a pénzünkért. De csak egy sóhajnit. Mert mindkettőnket megfogott a film.

Mé' nem beszé'sz magyarul', baszod!, kiáltotta be egy lassan se olvasó bunkó, film közben.

Rácsapott a röhögés. Helyben voltunk, Porlódon. Ufók, vámpírok még nem voltak a filmben. A kólát se ismertük még. De a balgaságot, azt igen.

„Sir Richard Rich became the chancellor of England and died in his bed.”²

Bamm! Ez volt az utolsó mondat. Mintha egy doronggal fejbe vágta volna. Akkoriban a moziból csak az élményt lehetett hazavinni.

Szédülten kísértem hazáig Illt, és gyorsan búcsúztam.

That wasn't painful, was it?³, kérdezi Richard Rich-et az őt besúgásra rávevő Cromwell, aki később szintén fejvesztve távozott a történetből. Nem tudtam, hogy – barátok képében – apámhoz, azaz a házunkba is besúgók járnak. Mert ő nem lett besúgó, hát besúgták. Majd úgy fél évszázad múltán értesülök róla, titkosan körmölt

¹ Senkinek se akaródzik.

² Sir Richard Rich Anglia lordkancellárja lett, és ágyban halt meg.

³ Nem fájt, ugye?

jelentések százaiból. Az, hogy az iskolásokat ugyan ebbe a moziba terelték világnézet-nevelés címen, külön rekeszben volt az agyamban. Jó bulinak, lógásnak fogtam fel az iskolából. Hogy a Szabad Európa Rádió munkatársai egytől-egyig háborús, vagy köztörvényes bűnözők – nem hittem el a filmet. De amikor “Vádoljuk az imperializmust” címen gyűlöletórán vettünk részt, én is gyűöltem az amikat a vietnámi háború miatt. Mint aztán később ők is magukat. A hazánkban ideiglenesen már húsz hosszú éve állomásozó ruszkkikat nemigen láttuk az utcán. Ha meg láttuk, elfordítottuk a fejünket, és elfelejtettük. Felejteti: ötvenhat óta ez volt dolgunk, és mi nagyon belejöttünk. Szívünkben tudtuk: forradalom volt.

Amíg megy a filmed, még el vagy valahogy a félsötétben, de egyszer jön a VÉGE felirat.

*

Porlódra, ketten. Tatam-titim. Tatam-tim. Zakatolt hazafelé a gyorsvonat. A ceglédi állomáson, ahogy elhaladtunk a már csak szoborként szolgáló, a saját, régi kormányánál feketébb gőzmozdony mellett, azt mondtam Illnek:

Tudod, ha most jobbra nézel, arra, ott a nyírek és a nyárfák mögött, van a temető. Nem látod, de ott volt Kati eltemetve.

Egyik nő se szereti, ha régi szerelmedről beszélsz neki, de Illnek még friss volt a vágás, a saját fájdalma. Másfél éve zuhant le legnagyobb, norvég szerelme a hegyről. Északi a viharos tengeren, az életben, a zord ormok között, mindig a határait feszegette. Talán ő volt az utolsó viking.

Még mindig fáj, kérdezte Ill, akinek már frufruja volt, és a régit idéző hosszabb, bronzvörös haja.

Negyven éve özvegy vagyok, mondtam, és elővettem egy szalámis-tojásos-uborkás kiflit. A nejlonnal mindig meg kellett küzdenem, a fogammal téptem el. Ill doktornő nem rajongott az ilyesféle gyors embereknek készülő gyorskajáért, de nem szólt. Nézte álmodozva a pusztát. Odabenn, magában: meztelen, hegyes hegyek, harsogó tenger és fél életig tartó sötétség. Az ő északi életének díszletei.

Közben azért megházasodtál, és neveltél két gyereket, mondta, Ő is buborék nélküli vizet ivott. Nem rajongott a sörért. Az a barna szempár, huncutkásan csilámlott, mint régen.

Akárcsak te. De özvegységem huszonhárom éves korom óta tart. A szemüvegem lencsáját beragyogta a későnyári nap, zavart az olvasásban, de jó volt, hogy van, és hunyorogtat.

Takargattuk ugyan, de kissé meg voltunk hatódva önmagunktól. Minden kattánással közelebb értünk ifjúságunk színháza, szülővárosunk felé a kitörölhetetlen vonatszagban. Valóság ez? Lehet ezt? Nem mondtuk ki, de hitetlenkedve vártuk, mi fog velünk történni ebben a két napban. Fog-e valami történni velünk egyáltalán.

Már közel jártunk, amikor kimutattam a vonatablakon (Ne pas se pencher en dehors!⁴):

Látod ott azt a bakterházat? A mögött volt a nagyapám szőleje.

Nem a villamost választottuk, taxiba ültünk a porlódi állomáson.

Pedig a villamos stílushűbb lett volna. De tán úgy voltunk vele: a túl sok nosztalgia veszélyes lehet ránk nézve. Nagyon is merészen kanyarodtunk vissza fiatalságunkhoz. *Ritornero, in ginocchio da te.*⁵

Semmit se szóltunk a városba menet. Csak az úticélt mondtam a sofőrnek, és nem őztem, nemcsak Ill miatt, akivel sose tettük volt, de mert kevert lett a beszéd idehaza azóta. Az út a gimnáziumunk díszterme alatt vezetett a Dóm hotelbe. Nem akartam anyukámnál aludni Illel. Majd eljön még az ideje. És mi van, ha nem? Meg se fordult a fejemben. Ill édesanyja Budán élt, de hisz onnan is származott, és vagy ötten fiatalabb volt kilencven már elmúlt anyácskámnál.

A szálloda kellemes meglepetés volt, kétszáz méterre a Dóm tértől, ahonnét a zenélő óra „Porlód híros város” kezdetű népdalszignálja hallatszott, vagyis egész óra volt, amikor becsekkoltunk. Meghitt panziónak tűnt nekem a hotel.

Te nem tudod, hogy én visszajöttem befejezni az orvosegyetemem, mondta Ill, és kibámult az az ablakon. Bement a fürdőszobába,

De, ennyit tudtam összesen, mondtam kicsomagolás közben. De hogy mikor?!

Én már kislányos anyuka voltam, de Norvégiába szökött – úgy mondták, disszidált – burzsuj. Külföldre menni férjhez ritkaság volt. Nem is nem vették föl a lányomat az óvodába. Képzelheted.

Ne foglalja el az egyszerű dolgozók gyerekeinek helyét, világos.

Hát azt az időt nem kívánom senkinek. Ami a diplomáig tartott. És ezt itthon csináltam végig.

Bekapcsoltam a tévét, valami zenét kerestem, de ki is kapcsoltam mindjárt.

Én még itthon voltam? Nem lehet... Ez Kati halála után történhetett, akkor én már Pesten küszködtem.

A lányom játszott, sírt, evett, vagy aludt – én tanultam és tanultam. Ill belehupant az egyik sajtószíni fotelba.

Hej, ifjúság édes madara!, mondtam. Milyen sokat kibír fiatalon az ember.

Az igaz. Tudod, mitől féltem a legjobban?

Nem én.

Hogy találkozom veled.

A tisztálkodó szereimet pakoltam ki, a fürdőszobából szóltam vissza:

Semmi értelme nem lett volna. Én beteg ember voltam, míg a későbbi feleségemmel nem találkoztam.

De mégis láttalak egyszer a Hősök Kapujánál. Ill most odalépett hozzám, és átölelt. Én hülye.

⁴ Kihajolni tilos!

⁵ Térden térek vissza hozzád.

Hősködtem?

Barátokkal beszélgettél, nem vehettél észre. Én meg úgy döntöttem, hogy nem kockáztatom a diplomám. Márkot lezártuk már egyszer. Nem szólítottalak meg, és eltűntem.

A hotelből egyenesen a Tiszához mentünk a Somogyi utcán. Ha otthon vagy valahol, nem kell tudnod az utcaneveket. Csak mész. A hét emeletes, kék kerámia burkolta, a bronz plasztikájáról elnevezett Sellő ház – mint mindent, ami kamasz szerelemünk után épült – idegen maradt. A pisilős kis szökőkút előttte.

Rákönyököltem a mellvédre, Ill is, és sokáig némán néztük a folyót. A szőke Tisza szürke volt persze, de mi tudtuk, ha nyáron a víz alatt kinyitod a szemed, akkor sárga a homoktól. Rágyújtottam, a folyóparti szél belekapott a füstbe.

Te elhiszed ezt az egészet?, kérdezte Ill a mámorító Tisza-illatban. A levegő fényes íze.

Én már azt se hiszem, amit látok.

Elindultunk, kéz a kézben, mint régen. Ill persze a jobbomon, illem szerint. Ez utóbbi az, ami már nem létezik. Sokkal lassabban mentünk, mint azokon a reggeleken iskolába. Ballag már a vén diák.

A Tisza-parton mit keresek?, mondtam félhangosan.

Tudod te azt. Ill megszorította a kezemet.

A Tömörkény utca sarkán, a gimnázium melletti kolesznál megállt.

Emlékszel?

Pont ettől féltem: nem tudtam, mire kell emlékezni. Nem szóltam semmit.

Hát itt harapott meg a kutya!

Milyen kutya?

Hát az a farkas. Nem emlékszel?

Negyven év ezt a jelenetet nyom nélkül kitörölte. Néztem csak a klinker téglás falat, az ablakok ragyogását. A párkányon galambok búgtak, burukkoltak, egy nyitott ablakból sánta zongoraszó. Egy kezdő klimpírozott.

Rémlik valami, mondtam, de nem emlékeztem semmire.

Egy reggel, iskolába menet, mint legtöbbször, erre jöttünk. És akkor nekem ugrott az a kutya.

Nem féltél? Mert a kutyák a félelemverejték szagára támadnak.

Miért féltem volna? Együtt voltunk. Ill emléktől kipirult arca.

És aztán mi lett? Farmerdzsekim zsebében elengedtem az öngyújtót.

Bementünk a szomszédos rendelőintézetbe, ahol biztos, ami biztos, beoltottak veszettség ellen. Na, az injekció, az fájt.

Megpusztítottam Ill jobb karján a halványnál is halványabb seb helyét.

Az OTI-ban, persze.

És mentünk, és mentük a vadító Tisza illatban, az ismerős, csak megnagyobbított fák alatt, a szellőtől cirógatva.

Ez nem lehet igaz, mondtam magamban. Mintha filmen láttam volna kettőnket. Ilyet nem ad a sors, főleg nem negyven év után. Be kéne keretezni a pillanatot. Eszünkbe nem jutott, hogy fényképezkedjünk.

De a sarkon, a Tisza Lajos körút végén, rám köszönt egy koros férfiú. Nem ismerem föl, de visszaköszöntem. Valóság ez, nem álom.

A gimnázium régi B épülete előtt megálltunk. Pár lépcső, de a zár nem engedett. Az épületnek vörösesbarna volt a fala, mint régen.

Tétován átmentünk túloldalra, elandalogtunk a Hősök kapujáig. Lassítottuk a jelen időt.

A gimnázium egyik kapuját se találtuk nyitva. A neve még Ságvári volt, de már restaurálták. A boltívekre festett freskóit az Ítélező Krisztussal, angyalokkal, a fakeresztes sír felé menetelő honvédekkel, huszárokkal, Horthyval. A mi időnkben cementes habarccsal volt bevakolva. A régi bejárat a Boldogasszony sugárút felől (április 4-ről szóljon az ének) már nem volt használatos. A Szentháromság utca felőlivel talán Hunyadi János tudott volna mit kezdeni, ha nála van a buzogánya.

Nyomkodtam a kilincset, de hiába.

VAJSENBEEK PÉTER

Vasárnap

Ott ülsz megint egyedül
a város szélén, egy padon.
Körülötted átlagos
vasárnap, szeméthalom.

Leszáll egy kisebb madár,
valamit csipeget.
Piros nejlon borítja
el lassan az eget.

Bezár a kisbolt,
a tulaj elindul haza.
Ráül a tájra
a benzin nehézkes szaga.

Sötét lesz, mintha Isten
zacskót húzna a Földre.
A madár elrepül és
fénycsíkot húz a röpte.

Ott ülsz megint egyedül,
így telik a vasárnapod.
Tollaid kihullottak,
és hétfő lesz és megszokod.

Berlini körút – Glattfelder Gyula tér

A munkások készülőben,
de zárva vannak a gyárak,
ők álmukban is ott állnak
A szalag mellett időtlen

Felhők mögül bambul a hold,
nincs kinek szóljon a neon.
Buszmegállók, kopott beton,
az este mindent átkarolt.

Aztán meggörnyednek a testek,
mint egy nagy, nehéz súly alatt
az egész álom marad,
túlóra a szalag mellett.

Otthon és vaskapu között
járhatatlan távolság,
az örökkévalóság.
Az álom beleütközött.

A Nap egy felhőn átragyog,
meg van görbülve minden ember
persze, élni kell de ma nem megy,
rajtuk lógnak a csillagok.

MECHIÁT ZINA

Fotó

Álmomban Wong Kar Wai készített rólunk filmet.

Én egy kínai nő, te egy kínai férfi.

Én az összetört ágykeret alatt,

rádobtál, széthasadt,

majd megcsinálod,

megcsináltad, szétesett.

Ezért még bejössz egyszer,

félórára, meg a fal miatt is.

De álmomban szétfeszítettem a franciaágy léceit.

Aztán átváltoztunk.

Bekerültünk a filmbe, bekerültem a keret alá, te meg elkezdtl enni a lécekről.

Kacéran felmosolyogtam rád,

a szádból kihulló falatokat finoman a tenyeredbe helyeztem.

Hozzásimultam a bőrdőhöz, utoljára, titokban.

Aztán Wong Kar Wai megmutatta a kezdeteket.

Egy magas konyhaszekrény, és a fal közé szorítva egyensúlyoztunk a falon,

boldogan,

fehérműben,

kínaiként.

Barnás kép, mintha vörös sivatagban építettünk volna homokvárat, olyan a ruhánk.

Fotóznak bennünket, és mi csak a szekrényt tudjuk, a falat és a fehérműnket,

amiben lebegünk.

Hideg

„Többé nem bízhatunk ösztöneinkben,
mert az évezredes áramlatok már
nem az ismerős szigetekhez visznek,
hanem a félelem hideg, csipkézett partjai felé.”
(Bende Tamás)

Algériából hideget hoztam.
Szuvenír.
Kulcsra zárva tartom az ágyneműtartóban.
Stafrung.
Időnként előveszem, figyelem, hogy játszik rajta a fény.
Hogyan változtatja meg a színeket.
És emlékezem.
Arra a fagyra, ami ötven fokban, egy istállóban vegetált.

Anyám fiatalsága szuszogta ezt.
Egy házba zárták.
Ötven fokban sugárzik,
harminc év elteltével is.

A bőröm alá rejtve hoztam haza.
Beletört.

ÁDÁM TAMÁS

Az atléta trikója

Az atléta trikóját sóvirágok húzzák.
Mozdonyok zakatolnak melle alatt.
Erőlködésnek semmi nyoma.

Hullámzik a homok talpa alatt, zizeg
trikója, tenger sója csipkézi.
A megtartó víz, parttalan.

Az atléta trikója lucskos fehér zászló,
a megadás elmarad. Nem lesz
felmosórongy, taktikai darab.

Meztelen, homokóra testű lány
kezében célszalag lánghol, az atléta
trikója oltja, csikó füstoszlop vágat.

Megyek utánam

Megyek utánam, követem magam.
A beton-vadonban eltévedek, lyukas
cipőm nem illik a nyomomba.

Vörös téglát vet felém a Nap. Égő
árnyékomra lépek, talpam füstölög,
így hagyok jelet magamnak.

Követem az égen rajokban vonuló
fekete betűket, a fáslizott csontok
szomorkás, ütőképes seregét.

Megyek utánam, követem magam.
Elérek a szögekkel teleszórt Golgotáig,
szemhéjamon vércsék ülnek.

Formás zuhanás

Kinyitom az ejtőernyőt, beragad.
Denevér hajol fölém, szárnya csúszik.
Felhők barna szántásain riadt
barázdabillegetők delelnek.

Formásan zuhanok, cuppog a
dugóhúzó. A légszomj kitart fuldokló
szobámig. Ismerős a díszlet, csak
a macskák laposabbak kissé.

Korhadt gerendák vacognak meleg
nyári estén. A roncsolt tető résein
benéz egy törött szárnyú madár.

Halkul a morajlás, szívemben tokosodik
egy mozdíthatatlan szálka. Kutyák
nyüszítenek, nem néznek hátra.

BENE ZOLTÁN

Kiűzetés

Hosszan tépelődtem, vajon Tibivel tartsak-e. Ám végül odáig sem jutottam, hogy megvitassam Kírával a lehetőséget. Amint arra gondoltam, újra vándorolnom kell, rögvest olyan hevesen tört rám a halálfélelem, kis híján összeroppantott. – De nem, mégsem így volt. Nem jól fogalmazok. Nem halálfélelem volt ez, sokkal inkább az elkerülhetetlen halál tudata. Az a kíméletlen bizonyosság, hogy meghalok és a kezem nem mozdul többé, amikor mozdítanám, mert már az sem lesz, aki (vagy ami) mozgásra szeretné bírni. Görcsös elszántsággal ragaszkodtam a lelkemhez, olykor azonban belém mart az ördög, s mérge a kételyt keverte a vérembe... Csakhogy ez sem pontos. Világéletemben kételkedő ember voltam. Mindig óvakodtam azoktól, akik kételyek nélkül néztek farkasszemet az étellel. A lélekben azonban, a létezés magasabb rendű megnyilvánulásaiban, az Isten orcájában szilárdan hittem. Hanem amióta az út vége karnyújtásnyira került, meg-megrendült a hitem. Azt hiszem, ezért nem szegődtem Tibi mellé. Odakinn, a pincén, az Új Közösségen kívüli világban – nem lehetett másként – aratott a halál.

A Tigrisek járőrözés közben szinte hetente botlottak kifosztott, feltrancsírozott hullákba, vagy csontsovány tetemekbe, akikkel az éhség végzett. Semmi jele nem mutatkozott annak, hogy a régi civilizáció magához tért volna valahol, netán belátható időn és távolságon belül egy új civilizáció lenne születőben. Még szervezett bandákról is alig tudtunk (ennek mindannyian örvendeztünk is), nemhogy annál magasabb rendű társadalomról.

Talán Tibiék távozása adta az ötletet, talán a Tigrisek jelentései, talán egészen más, egyre megy, a lényegen mit sem változtat. Valéria kitalálta a kiűzetést.

– Azok az embercsoportok, akik még a magasan fejlett technikai civilizáció korszakában is halászó és vadászó életformát követtek, eldugott területeken, mint az Amazonas menti őserdők mélye vagy Pápua Új-Guinea egyes vidékei, ezek az emberek pár tucat főt számláló hordákban éltek, s alighanem úgy élnek az Áramszünet Kezdeté után is, hiszen számukra semmit sem jelentett a villamosság – magyarázta egy este az agórán összegyűlteknél. – Ezekben a közösségekben, ha valaki megbocsáthatatlan bűnt követ el a csoport ellen, nem ölik meg, nem mocskolják be a kezüket a vérével. Egész egyszerűen kiközösítik. Elzavarják. És egyedül elpusztul. Mert egymagában nem élheti túl a világot. Nos, ezentúl így fogunk cselekedni mi is

* Részlet az *Áramszünet* című, készülő regényből

mindazokkal, akik rászolgálnak. Kiűzzük őket az Új Közösségből, hogy nyomorultul elpusztuljanak.

– Szektásodunk? Vagy ez valami más? – súgta Kíra a fülembe.

A társaink minden zúgolódás nélkül fogadták Valéria szavait. Nem hiszem, hogy egy másodpercig is eltűnődtek volna a beszéd valódi értelmén. Pedig éppenséggel lehetett volna rajta mélázni. Kezdve azzal, hogy Valéria igazat beszélt. Az emberiség történelmében minden valószínűség szerint az az alapfölkállítás, hogy létezik a világ az egyik oldalon és a másikon ott a közösségben élő ember. A közösségen kívül rekedő egyént (egyedet, példányt) pedig a világ kíméletlenül elpusztítja. Ezt a helyzetet a modern társadalomnak nevezett képződmény néhány kurta évszázadra megváltoztatta, az Áramszünet viszont helyreállította az ősi rendet. A hiba csak ott van, hogy a közösségeket nem tudta föléleszteni. Helyette esélyt adott Valériának. Meg a hozzá hasonlóknak.

– Az elsők közt leszünk, akiket kiűznek – jegyeztem meg Kírának. Meztelenül feküdt az ágyon. Megejtően szép volt. Ahogy néztem, az otthonosság érzése áradt szét bennem.

– Sosem akartál gyereket? – kérdezte váratlanul.

– Volt gyerekeim – feleltem. – Csak nem született meg.

– Abortusz?

– Nem. Vetélés.

– Sajnálom.

Én már nem tudtam, sajnálom-e. Olyan régen volt, bizonytalan, reszkető körvonalú emlék: Ági, a két csfk egy műanyaglapra, nem is látom igazán, csak rámondom, hogy igen; a kórház, a nővér arca. Veszteség.

– Ha visszagondolok, az Áramszünet előtt folyton veszteség ért – suttoztam. – Minden percben elveszett valami. Ha bevallottam magamnak, ha nem. Olyan volt az a világ, mint a pitypang a szélben, sorra váltak le a részei és egymás után tűntek el a semmiben. A meg nem született gyerek is ilyen, semmibe tűnő része a világnak. És véletlenül az életemnek, tehát nekem is... nekem is részem... Akárhányszor visszagondolok erre, mindig oda lyukadok ki, hogy a régi életünkben állandóan, napról napra veszteségek gyűltek veszteségekre... hiányok halmozódtak hiányokra... Már amennyiben a hiányok képesek a halmozódásra...

– Akkor is sajnálom – mondta Kíra. – Jó lenne, ha velünk lenne. A gyereked. Szeretném.

– Már öreg vagyok...

– Nem is akartam tőled semmit, Hunor. Most és itt pláne nem. Egyszer majd talán, de most és itt semmiképp.

– Csak vénebb leszek, fiatalabb nem – figyelmeztettem ostobán.

– Ennek nincs jelentősége – csóválta a fejét Kíra. – Nem lényeges szempont.

Talán igaza volt. Mindenesetre nem beszéltünk többet erről. Lassan, hosszan szeretkeztünk, mielőtt elaludtunk.

Egyhangú napokat élünk. Szinte mindig ugyanazt a napot. Bár nem mindig ugyanazt a cselekvést végeztük, mégsem akadt számottevő, érzékelhető különbség a tegnap, a ma és a holnap, a hétfő és a kedd, a szombat és a vasárnap között. Cudar hideg tél következett arra a szomorú ősze. Gyakran jutott eszembe, hogy Tibiék minden bizonnyal megfagytak odakinn. Egykori barátomat megsirattam, de azt az elhasznált öregembert, akit Valéria elűzött, nem tudtam sajnálni. Inkább örültem, hogy a végére ért, hogy végül megszabadult.

Néhány éjszaka olyan hideg tombolt, hogy reggelre a kisebb madarak kőkemény tetemei heverték tucatszám a fák tövében. A pince agóráján, a tűz mellett topogott az Új Közösségből mindenki, akinek éppen nem akadt dolga. A szobákat régi serpenyőkből, lábasokból készített parázstartókkal melegítettük, amennyire egyáltalán lehetett. Tíz fok fölé soha ne emelkedett a hőmérséklet a szállásunkon.

A hidegre való tekintettel Zénó elrendelte, hogy a vadászok párosával járják a vidéket. Egyik reggel mégis egyedül indultam vadászni. Az őrséget adó Tigrisek gúnyosan vigyorogtak rám.

– Nincs más, akit ilyen időben kiküldenénk – jegyezte meg egyikük.

Megvontam a vállam, nekivágtam a vidéknek. Egyáltalán nem bántam, hogy nem kísér el senki. A számszerű súlyát alig éreztem, a magamra öltött több réteg ruha elnyelte a nyomást, amit a vállamra gyakorolt. Szikrázóan süttött a nap, ugyanakkor valósággal karmolt a hideg. Az arcomat sálba bugyoláltam, de nem tudtam minden bőrfelületemet elfedni. Az éjjel daraszerű, száraz hó esett; akár a sivatagi homok, úgy folyta körül a lábaimat, csaknem a bakancsom szárának tetejéig ért. A pince környéki síkságot több liget és erdő borította, ahol azonban csak a pusztá nyújtózkodott, messzire elláttam. Mindenhol fehér, vakító tájék, életnek semmi nyoma. Kíméletlen szél támadt észak felől, sietve a fák közé húzódtam előre. Az ágakon jégcsapok csüngtek, néha fagyott madarak ropogtak a talpam alatt. Életnek semmi nyomát nem leltem. Két vagy talán három óráig bolyongtam. A tagjaim érzéketlené váltak, a tüdőm fáj minden egyes levegővételnél. Mire visszaértem a pincéhez, az öntudatom is cserbenhagyott.

Négy napig nyomtam az ágyat. Különös módon sem fagyási sérüléseket, sem tüdő- vagy egyéb gyulladást nem szedtem össze. Egyfajta önkívületi állapotba kerültem. Mire újra magamhoz tértem, már átléptünk az Áramszünet előtti időszámítás szerinti 2033-ba. Kíra aggódva figyelte, ahogy nehézkesen, remegő kézzel öltözködöm azon a kietlen reggelen.

– Senki nem tud arról, hogy új évet írunk – mesélte. – Legalábbis senki sem árulja el, hogy tisztában van még a régi naptárral, emlékszik még a szilveszterre, újévre. Bár az is lehet, valóban elfelejtették. Ez a monoton, sehová sem vezető élet kiüríti az embert.

– Ki, azt meg hiszem... – dünnyögtem.

– Aggódtam érted. Gyakorlatilag megpróbáltak eltenni láb alól. Csoda, hogy kudarcot vallottak.

– Mennyi időt töltöttem kint?
 – Négy és fél órát.
 – Kevesebbnek tűnt. És valami emberfölötti szépség áradt a fagyott tájból. Ilyen lehet a sarkvidék... Nem tudom. Valóban elbűvölő volt.

Kíra megfogta a kezem, az arcához húzta.

– Még mindig hideg – állapította meg.
 – A kismadarak halálra fagnak, még varjakat sem láttam. Emlős állatot egyet se. Nem tudom, mitől lett ilyen hideg, de talán köze van az Áramszünethez.

– Mindennek köze van az Áramszünethez – legyintett dühösen Kíra. – A szüleim például már igazi zombikká redukálódtak, ami sosem történt volna meg az Áramszünet nélkül. Mindenki más is elhülyül körülöttünk... Ennek az egész Új Közösségnek nevezett rendszernek mindössze egy célja van: életben maradni. Semmi több. Ez az egyedüli törekvés... Nem több ez így, mint növényi vegetáció.

– És vélhetően itt téved Valéria – mondtam. – Az őserdők mélyén vándorló hordákról gondolhatjuk azt, hogy csak élnek bele a világba, egyik napról a másikra, állandó jelenben, hogy ez az életük értelme, vagyis ez maga az életük, de honnan a fenéből tudjuk, hogy jól gondoljuk? És ha ad abszurdum helyesen is vélekedünk róluk, akkor sem lehet ugyanazt elvárni azoktól, akik egy egészen másfajta életet éltek hosszú időn keresztül.

– Vagyis?

– Vagyis szerintem Valéria hibázik, ha nem ad igazi, megélhető értelmet az Új Közösségnek... hogy úgy mondjam, mindannyiunk létezésének. Külön-külön és összességünkben.

Kíra a fejét rázta.

– Nem, nem, nem figyeltél rám, Hunor! A szüleim zombik, ahogy az egész bagázs itt, a pincében. Élnek, hogy éljenek, egyenek, igyanak, ürítsenek. Egyik-másik talán üzekedni is szokott, bár mintha ez az igény szép lassan kezdene kiveszni Valéria népéből, ami a jövőben még súlyos problémákat fog okozni. Túl nagy volt a sokk, mindenki eltemette magában a vágyait, az igényeit, alárendelt mindent a pusztaság létezésnek. Valéria nem hibázott, inkább zseniális húzás volt a részéről, amikor elhittette az emberekkel, hogy egyetlen rendeltetésük életben maradni! Hogy nem kell többet tenniük, mint megőrizni a képességüket a lélegzésre... Kockázatos lépés volt tőle. Egyúttal remek.

– Arra gondolsz, hogy az ideológiánk három pillére az élet-minden-áron, az egyszerűség és a közösségének hazudott boly-szemlélet?

– Arra, hogy semmi ennél magasabb rendű nincs ebben a rendszerben! Igazi földalatti rovarrend. Pincébe való, valóban! A legmagasabb rendű cél kizárólag az Új Közösség fennmaradása. Ergo: fajfenntartás, semmi több. Sőt! Egyelőre nem is a faj, mindössze ennek az egyetlen populációnak a fennmaradása. Ennyi.

– Egy generációra redukált boly-társadalom – fintorogtam.

– Pontosan! Nem közösség, amelyet egyének, hanem boly vagy raj, amelyet példányok alkotnak. Annyiban különbözik az Áramszünet előtti civilizációnktól, hogy ott az uniformizált egyedeket egyszeri és megismételhetetlen, pótolhatatlan individuumoknak hazudták és rájuk aggattak egy csomó látszólagos jogot, egyúttal elbagatellizálták a kötelességeiket; ez a mi közegünk ezzel szemben nyíltan fölcserélhető, könnyedén pótolható alanyoknak tekint minket, akiknek se jogai, se igazi kötelességei, csakis feladatai vannak. Mert bár Valéria folyvást valamiféle ősi társadalomról és organikus közösségről beszél, valójában nem azt, s nem is ahhoz hasonlót hozott létre. Egyáltalán nem! Még csak nem is szektát, ahogyan néha hisszük... Egy szektának szüksége lenne valami magasabb rendű kohézióra, egy szekta működéséhez nem elegendő a sivár, meztelen túlélési ösztön, az örök jelen. A szektának kell a transzcendens elem.

Igazat kellett adnom a kedvesemnek, el kellett ismernem, hogy túpontosággal látja a helyzetet.

– Igazad van. Nem szektában, sokkal inkább bolyban élünk; és Valéria a királynő – vettem át a szót. Úgy éreztem, ha beszélünk róla, ha ragozzuk, rágjuk, nyűjük a kérdést, azzal védjük magunkat leghatékonyabban az elsekélyesedés, a betagozódás ellen. – Mi pedig azok a gonosz idegenek vagyunk, sötét lelkű rablódarazsak, akik bepetézhethetünk a bolyba és veszélyeztethetjük annak túlélését. A petéink nem egyebek, mint a gondolataink. A bolytársadalom egyedei ne dolgozzanak! Ebben az egyben hasonlítunk az Áramszünet előtti idők ál-individuumaihoz: a gondolatképtelenség akkor is lényeges államszervező erő volt, most is az.

Kíra diadalittasan nézett rám:

– Na, ugye? És a legvégső igazság az, hogy egyedül a vezető kör, Valéria közvetlen környezete a lényeg, ha mindent egybevetve, következetesen végiggondolod a rendszert, napnál világosabban látszik, hogy ténylegesen, istenigazából kizárólag az ő túlélésük számít. Szerintem öntudatlanul vagy tudatosan, de magukat tekintik a boly lelkének, lényegének. Így állunk.

– El kell mennünk innen – mondtam ki hangosan, amit mind a ketten gondoltunk.

– Mielőtt küldenek – egészített ki Kíra.

– Csak enyhüljön a hideg. Mert jelenleg fél nap alatt megfagyunk odakint. Vagy még annyi idő sem kell hozzá.

Ám a hideg nem enyhült, fogva tartott bennünket. Több mint egy hét telt el anélkül, hogy bárki kitette volna a lábát a pincéből a Tigriseken kívül. A levegő elhasználttá vált, a lefolyók elfagytak, bűz terjengett, amit a fáklyák olajos szaga már csak azért sem tudott elnyomni, mert azt úgy megszoktuk, hogy föl sem tűnt. Néhányan megbetegedtek, de a gondos ápolásnak köszönhetően senki sem halt meg. Aztán egy nap olyan hirtelen melegedett föl az idő, mintha valaki begyújtott volna egy gígszi kazánt.

– Éppen ideje volt – dörmögte Kíra apja. – Jó, ha két napra elegendő tüzelőnk maradt.

– Többet kell gyűjtenünk a jövőben, többet kell fölhalmoznunk – vonta le a tanulságot valaki, s Dáviddal még hosszú ideig erről tárgyaltak: mennyi fát, honnan, hogyan hordjanak le a pince raktárába. Döbbenet hallgattam őket, mert bár valamiféle elemi logika szerint teljesen igazuk volt és a helyes következtetéseket levonva a tökéletes tervet szőtték, ugyanakkor messzebbre vagy éppen magasabbra tekintve nevetségesnek tűnt ez a nagy konspirálás. Az Új Közösség a jövőre is csak mint egykettőre elérkező jelenre tudott gondolni, a távlatokat végképp elveszítette.

A lassan érkező tavasz ennek ellenére újabb távlatokat nyitott. Mindannyian megkönnyebbültünk, amikor elmúlt a kíméletlen tél. Sokat sütött a Nap, aki csak tehette, mártogatta az arcát a sugaraiba; s amikor eleredt az eső, azt is élveztük, hiszen langyos cseppekben hullott, jól esett bőrig ázni. Ettől függetlenül még március végén is olyan kemény volt a talaj, akár a kő, csak április közepére engedett föl valamelyest. Akkor tudtunk nekilátni a mezőgazdasági munkáknak.

Ugyanabban az időben érkezett közénk mintegy tucatnyi új ember. A Tigrisek találtak rájuk, fegyverek közt kísérték be a területünkre. Hetekig a kisebb pincében őrizték őket, Valéria minden nap órákat áldozott rájuk az idejéből. Először hárman költöztek át a pincébe, az Új Közösség tagjai közé, majd újabb kettő következett, végül a maradék. Sokat szenvedett, riadt alakok voltak mindahányan, alig szóltak, s ha mégis, Valériát és a Tigriseket áldották suta szavakkal, szemükben őszinte csodálattal.

– Szörnyű, min mehettek keresztül – sajnálkozott Kíra.

Néhanap Dávid és Eleonóra látogattak át hozzánk, velük szánakoztunk a kinti világ borzalmain. De egyre ritkábban keresték a társaságunkat, s amikor mégis, kényszeredetten és röviden beszélgettünk. A hagyományos családi kötelékek az egész Új Közösségben szerfölött sebesen bomlottak, kivéve Valéria családját, amely továbbra is szorosan összezárt. Még a Down-kóros fiúk sem barátkoztak senkivel, holott az ilyen betegségben szenvedők tapasztalataim szerint nyitottak és érdeklődők. Az egész família az Új Közösségen kívül és fölül állt, tulajdonképpen Kíra és az öccse is, hiszen ők sem tettek egyebet, mint irányították a közösség tagjait, Valéria kezdeti kedveskedései, érdeklődő elvegyülései a *néppel* végleg megszűntek.

Azok a kapcsolatok, amelyek nem az Új Közösségben szövődtek, hanem korábban, folyamatosan erodálódtak, hovatovább Kíra meg én csodabogárnak számítottunk, amiért ugyanúgy ragaszkodunk egymáshoz, mint annak előtte. Ilyen értelemben Dávidon és Eleonórán is ámulhattak a társaink, hiszen továbbra is együtt laktak, mi viszont nagyon jól láttuk, hogy a köztük lévő viszony mind felszínesebbé válik. Egyesek arról kezdtek fecsegni, a legjobb volna, ha megszűnne minden elkülönülés, ha a közösség olyanná válna, mint az ősi idők csoportjai. Valéria azonban veszélyesnek ítélte az effajta kommunisztikus eszméket és nem hagyta, hogy elharpózzanak, gyűlést hirdetett az agórára, ahol nagy beszédben kelt ki az efféle eszmék

ellen, amivel megelőzte, hogy újhippi hordává vagy a végletekig feszített kibuccá formálódjon a pince népe.

– Ügyes – szűrte a fogai közt Kíra. – Csak arra alakulhatunk, amerre ő terelget.

Nemsokára nekiláthattunk a föld művelésének. Jól esett a fizikai munka, a nap végi fáradtság, az izomláz. A kegyetlen tél után szinte hallani véltük, ahogy fölsóhajt a természet. Ástunk, ültettünk. Aztán az egyik hajnalban, éppen csak, hogy fölébredtünk, határozottan kopogtak az ajtónkon. Kinyitottam. Valéria meg az öccse, Jónás és egy Tigris állt előttem.

– Szedj össze egy hátizsáknyi holmit – szólta Valéria hidegen – és hagyd el az Új Közösséget!

– Miért?

– Elég volt – vonta meg a vállát. – Örülj, hogy nem télen löktelek ki.

– Igazán nagylelkű vagy.

– Túl sokat gondolkodsz. És nem a helyes gondolatok járnak a fejedben.

Kíra némán pakolni kezdett a hátam mögött.

– Te nem! – rivallt rá Jónás. – Te maradsz.

– Ha ő megy, én is megyek – mondta Kíra, egy pillanatra sem hagyva abba a csomagolást.

– Ezt nem te döntöd el – mosolyodott el Valéria. Jónás félretolta az útjából, Kírához lépett, megragadta a vállánál fogva.

– Jó leszel nekünk – vigyorgott. Kíra villámgyorsan pofonvágta, mire Jónás fölnevetett. Elindultam feléjük, de a másik Tigris elem ugrott és a mellemnek szögezte a fölhúzott nyílpuskáját.

– Nem – csak ennyit vakkantott, én pedig tehetetlenül, bénán néztem, ahogy Jónás ököllel lecsap Kírára, amitől a szerelmem úgy csuklik össze, akár a colstok, aztán felém fordul, gyomorszájon vág, s amint összegörnyedek, menten valami éles fájdalom hasít a tarkómba. Többre nem emlékszem.

Mikor magamhoz tértem, egy fa tövében hevertem, mellettem hátizsák. Néhány méterre tőlem fényes bundájú macska mosakodott. Mikor észrevette, hogy megmozdulok, nyeffentett egyet és közelebb óvakodott.

MURÁNYI ZITA

con tristezza

halott kezemen az esték gyémántsora
késve érek oda az éjszaka fejről lecsúszik
a csillagkorona amit tegnap még az ég ezüstfoglalata
fogott csilingelve csuklómon körberagyog

hófehér alakja mint egy viaszszobor
amikor átkarol van benne élet
az ágyra zuhan a pokol mindjárt
egy árnyékosabb verzió a föltámadásból

az éjszaka sötét kabátja alól
az álmok csillagpora kiszabadul
tegnap félholdat fektettek az ágyra
mára elbomolva holdszagot áraszt

haja karja feje búbja és a halántéka
a szoba rozoga istenbútorán létszomja
zsugorodott álommá homlokán hófehér glória
apa csupasz vállát is betemette a korpa

fölöttünk az úr zengő furulya
huzalok az ablakpárkányba fúrva
és a nap millió sugara takar be
ez a kozmikus muzsika

még imádkozunk érette
hogy forró leheletét az összes lyukon
átbújtathassa még tíz ablak van a soron
(jó hogy nem pengő cimbalom)

túl korán húrjaira szakadna
ekkora imádkozásra
istennek is úgy kéne
megsokasodnia a bor a búza

de most még nem most még
itt köröz fölötté őrangyala
szürke drótból a szárnya összecsomózva
ék alakú árnyékot vet az ablakpárkányra

húzza-húzza con tristezza kifelé
most teljes a hold de mintha valaki folyton kibeledné.

PUSKÁS DÁNIEL

Hideg

A vershez épp elég annyi idő,
Míg egy papírfecni elég.

*

Neved kopogjon fejemben,
Mint mosógépben a kulcscsomó,
Kocogjon,
Mint a fogam azon a hajnalon.
Folyjon szét fejemben minden éjjel,
Mint forró melled ajkamon.

*

Szemed mák.
Csókod komló.
Hogy gondoltad, hogy nem leszek másnapos?

*

Szeretni felesleges.
Két sornál több
Nem marad belőle.

TOKAI TAMÁS

csöndnapló / három éjjel

„Hanem az a legelőször megérezett
néma súly a dolgok mélyeiben.”

(Beney Zsuzsa)

(i)

ez az. ez mind az.
amit még éppen elbír.
sötét. álom. lét.

szemhéja mögött.
mintha krisztus. óvatos
derengés. feszül.

*arcodhoz emeled a vizet.
sötét van. cseppekbe suttogod.
hallgatnál de nem tudsz.
istenről sem. felnézel.
ez a kép marad.*

(ii)

ahogy megáldja
és szétszórja mind. letörli
végül. halad tovább.

mint kitartott hang.
szög süllyed a fába.
repszti. pihen.

*néha melletted ég. lángol.
olyankor jelen vagy. olyankor
történik valami. szavakat
karcolsz a sötétbe. szálkák.
reggelig. zarándokolsz némán.*

(iii)
kezével int. itt
ér majd véget. lehunyja.
hol kezdődik el.

résnyire nyitva.
úgy hagyja most már. talán
harmadnap. újra.

*ahol majd egyszer ki fogsz
lépni. te is. egyre üresebb.
egyre tisztább. ahogy
megdermed. innen. engeded.
itt kezdődsz majd el.*

MAROSITS JÓZSEF

Gondolatok egy tájról

a fekete szárnyak
a föld felett cikáznak
döglött madarak tollából
sátrat fon a szél
a csillagok röhögő pofájából
kiragyognak a metszőfogak
az éjszakai csend fényharsonái letérdelnek
a tóparti kövek éig merednek
a csupasz fák
rossz kezű óriások görcsös markai
megrázza púpját a tevehátú hegy
s elindul csendben szerencsét próbálni

az óriások hátán
végignyargal egy fényhasáb
megindulnak a sudárnyárfák
fogpiszkálónak a nap szájába
útnak erednek a rögök árnyai
csiklandozva a bogarak rejtekét
és felnyihognak a pocsolyák
kósza felhőcsikók tükörképeivel

és csend van újra
és újra csend
lópaták tikkadt nyomaiból
nyúlós nyálport lehel a szél
az idegrángásos gumicsapák
áthatolnak a végtelen idegszálain
megmerevedett cimbalomverőkhöz kötözött
tőkéek nyögést teremve vonaglanak
panaszuk a tüzet kilopta a Napból
saját máglyájukat gyújtotta meg
égnek égnek az idők végezetéig

és nem jön alkony és permet sem hull az égből
csak égünk és égünk mindörökké
de cserepes szánk repedéséből új szó kel életre
koponyánk humusza a magot fává lombosítja

Kék Nap

Némaság üt lyukat
a csend falán,
a lepkék egyszer csak
földre hullnak,
s a tücskök szárnyai
bénán remegnek.
Fekete autók suhannak
a csendben,
s az út-menti fák levelei is
földre zuhannak,
férges milliói rágják
a lehullott lombot,
s kéken világít
a Nap.
Fekete árnyékok
nyúlnak az egyre
szaporodó nyüvek
dagadó hullámaira,
s bűz önti el szívünket.
Megrázkódunk az undortól,
féregszőnyegen toporgunk
tehetetlenül,
s már a pornak is
örülni tudnánk,
hogy némi szárazat érezzünk,
de nyálkás nyavalyák
csiklandozzák csupasz talpukat.
Csak megyünk,
borsózó háttal,
némán,
az egyre kékebben
ásító Nap szájába.

BALASKÓ ÁKOS

Karúszók

Nem is partszakasz, csak túl kavicsos
testek imbolygó, kifeküdt helye.
Ahová a szomszédos strandról
a hőség átömlik, az öröm nem.

Mellettem tolták el, élettani görcsbe rögzült
lábszár, csatos szandál, túlnőtt, sárgás köröm.
Egy pad mellett vetkőztetni kezdik. Lefojtott rutin,
késélnyi szájú némaság, élettani görcs.

Karban viszik az algalépcsőn a vízbe.
Ahogy belemártják, fröcskölni kezd,
az arca irracionális vigyorra reped szét.
Karúszóit egész a parti szikláig hozza a víz.

A boldogság miért csak diszfunkciót igényel?
Egy újabb kavics merül el bennem,
egy víz felé fordított tolószék magánya.

„Helyéről elmozdítani a beszédet...”

KEREKASZTAL BESZÉLGETÉS ESTERHÁZY PÉTER ÉLETMŰVÉRŐL

Szabó Gábor: Szeretettel köszöntök mindenkit a Magyar Irodalmi Tanszék Esterházy-napján, az Esterházy-konferencia záróeseményén. Az iménti rövidfilmmel nem csupán Esterházy Péterre szerettünk volna emlékezni kedvenc Janis Joplin-számával, hanem egyúttal köszönetet szerettünk volna mondani azoknak a tanszéki hallgatónak, oktatóknak, illetőleg a tanszék ismeretségi köréhez tartozó irodalmároknak, szerkesztőknek, akik szintén a szívükön viselték ennek a konferenciának a sikerét, sőt tevőlegesen is hozzájárultak ahhoz, hogy megvalósulhasson. Erre a beszélgetésre olyan vendégeket hívtunk, akik eltérő szakmai, életkorbeli, vagy egyéb különbségek miatt más-más élethelyzetekben, situációkban találkoztak Esterházy Péterrel. Azt gondoltam, izgalmas lesz összevetni, hogy ezek a különböző tapasztalati mezők miképpen metszik, gazdagítják, vagy egészítik ki egymást.

Úgyhogy szeretettel üdvözlöm Garaczi László író, akinek a poétikája alighanem nagyon sokat köszönhet az Esterházy által végrehajtott nyelvi forradalomnak, illetve annak radikális újragondolásának. Sőt, ha jól tudom, *Plasztik* című köteted kiadásában is Esterházy segédkezett, tehát ő szabadított téged az irodalomra tulajdonképpen. Köszöntöm Ilia Mihályt, egyetemünk oktatóját, örökös szerkesztőt és egyszemélyes irodalmi intézményrendszert, aki az összes lehetséges funkciójában tartotta a kapcsolatot Esterházy Péterrel. Ugyancsak üdvözlöm Radnóti Sándor esztétát, Esterházy szövegeinek talán legértőbb magyarországi kritikusát, aki a kezdetektől fogva figyelemmel kísérte és kommentálta a szerző pályáját.

Az első kérdés legyen talán személyesebb jellegű: kinek mi az első meghatározó vagy emlékezetes Esterházy-élménye?

Radnóti Sándor: Meghatározónak nem tudom, hogy meghatározó-e, de azt tudom, hogy hol találkoztam vele először. A Széchényi Könyvtárban. Már túl volt a *Termelési regényen*, és Bata Imre – nem tudom, hogy ez a név még mond-e valamit a fiatalabbaknak, valaha az Élet és Irodalom főszerkesztője volt – mutatott be bennünket egymásnak. És nem olyan régen egy Montrealba szakadt kollegina, akivel valamilyen okból fölvettem a levelezés fonalát, emlékezett arra, hogy mint egészen fiatal lány, aki ott olvasott a könyvtárba, látta ezt a találkozást és nagyon meg volt illetődve. Én nem tartoztam azok közé a kritikusok közé, akik azonnal lelkesedtek, és ha valaki elolvassa az igen terjedelmes első kritikáimat, akkor azok eléggé tartózkodóak, miközben persze a nagy tehetséget felismertem. Még a *Bevezetés a szépirodalomba* című művéről, az egyik fő művéről is az a hosszú-hosszú tanulmányom címe, hogy *Az ambivalens műbírálata*. Az ambivalencia még ott is ott volt, és most is azért fogok ambivalens dolgokat mondani.

* A szöveg a *Hagyomány és fordulópont: Esterházy recepciója a kelet-európai régióban* címmel az SZTE BTK Magyar Irodalom Tanszéke által rendezett nemzetközi tudományos konferenciához kapcsolódó kerekasztal-beszélgetés anyagának szerkesztett változata. Az esemény résztvevői Garaczi László, Ilia Mihály és Radnóti Sándor voltak. A beszélgetést, melyre 2017. április 27-én, a szegedi Grand Café-ban került sor, Szabó Gábor vezette.

Garaczi László: Megírtam ezt az első találkozást, kicsit furcsa itt az elején felolvasással kezdeni a beszélgetést... Péter 50. születésnapjára írtam 2000-ben, születésnapjára köszöntő, ami-ben elmesélem, hogy találkoztunk¹. (Felolvassa a szöveget: a foci pályán ismerte meg Esterházyt, ellenfélként, többször összecsaptak, meccs után Péter elkérte az írásait, majd javasolta, hogy adja őket a JAK-füzetek sorozatba, a szöveg vége pedig arról szól, milyen sokat jelentett számára, kezdő íróként Esterházy nyelve, mentalitása, ismeretsége.)

Hát körülbelül ez lett volna.

Ilia Mihály: Nem vagyok híve, hogy az írók civil létét feszegezzük, ők nem celebek. De mégis a művet egy fizikai személy írta, akinek a története érdekes lehet. A hallgatóság éveivel ezelőtt, amikor még aktívan tanítottam, beleverték a fejembe, hogy a szerző meghalt, nem kell a legendákat gyarapítani körülötte. Ugyanakkor viszont emberi létünk alaptulajdonsága, hogy érdekel a szerző, mint ember: tehát mit eszik, mit csinál, kinek udvarol, hogy beszél stb. Esterházyról nagyon gazdag sztorijaim vannak: főleg nyaranta voltunk együtt. A Balatonon nyaraltunk családotól, aztán leveleztünk is, mert én állandóan leveleztem, én nem jártam Pestre. Egyet hadd mondjak el, személyes, nagyon személyes, de van nem személyes is, hátha még mód lesz elmondani azt is. Sokszor beszélünk arról, hogy kinek a családja régebbi. Mindig mondtam neki, hogy az Illésházi család a régebbi, akiknek az eredeti neve Ilia volt. Ezt lexikonokban is lehet olvasni: ezen nagyon elcsodálkozott. És akkor egyszer, mikor találkoztunk, akkor azt mondta, hogy „szervusz rokon”: így vagyok vele rokonságban. A másikat gyorsan elmondom: Balassa Péteréssel és velük (*ti. Esterházyék*) nyaraltunk együtt, és Péter (*ti. Balassa*) valahogy az éjszaka egyik részében, a beszélgetés közben elkezdett magyar nótát énekelni. Ez szinte hihetetlen az operaszakértő Balassa Péterrel. És valaki azt találta ott mondani, hogy hát igen, a fajtája. Esterházy Péter fölkapta ezt a szót, és azt mondta, hogy nem zsidózunk. Elmondtam Esterházy Péternek, hogy Balassa Péter szegedi rokonságában (*a Schweiger-családban, a szerk.*) hajósok, sószállítók, ügyvédek, rézművesek voltak. A család Szeged város történetében a legmulatósabb család volt. Volt köztük egy India-kutató is. Péter édesapja (*Balassa (Schweiger) Imre, zenekritikus. a szerk.*), mikor tizenhat éves volt, Móra Ferencel együtt ment ki a szegedi vasútállomásra, hogy fogadják Dankó Pista koporsóját. Tehát ettől a családtól Péter nemcsak az operát örökölte, hanem a mulatós szegedi polgárokat is. Bár Esterházy Péterről beszélünk itt ma este, de talán nem fölösleges megjegyezni, hogy az egyik legkorábbi és legelesebb Esterházy-értő Balassa Pétert milyen gazdag családi kapcsolatok fűzték a magyar vidék egyik legszebb városának polgáraihoz, mesterembereihez.

Szabó Gábor: Térjünk vissza, Laci, erre az előd-problematikára, amit a szövegben is kifejtettél. A *Mintha élnél*-ben egyébként szintén előkerül valami hasonló, amikor egy szellemes részben azt listázod, hogy kik azok a szerzők, akik valamiképp hatottak rád. Persze Esterházyt is említed, akinek kapcsán olyasmit írsz, hogy egy megfelelő pillanatban orvul megszerezted a skalpját a Fiatal Művészek Klubjában. Aztán a '90-es években Esterházy adott egy interjút Csontos Erikának, ahol a riporternő kérdésére, hogy tudniillik a kortárs irodalomban kit lát fontosabb jelenségnek, akkor erre azt válaszolta, hogy a Garaczit, aki valami olyasmit

¹ A köszöntő esszé nyomtatásban is megjelent, ld. Garaczi László: *Szívem visszadöbben*. In Kalligram, IX. évfolyam, 2000. április (Ez és minden további lábjegyzet a szerkesztő megjegyzéseit tartalmazza.)

csinál, mint én. Te miben látod, ha látod egyáltalán ezt a közösséget, azonosságot, vagy folytathatóságot?

Garaczi László: Ahogy ő gróf volt kastély nélkül, én paraszt istálló nélkül, ezen kívül regényeket írtunk, ami ugye polgári műfaj, egy olyan országban, ahol nincs polgárság, plusz a foci, szóval voltak közös pontok. Viccet félretéve, én elég későn ismerkedtem meg vele, ahhoz képest, hogy magyar szakos voltam a tanárképzőn, nem ismertem a fiatal kortárs irodalmat, izolált helyzetben kezdtem írni, nem is nagyon hittem, hogy író lehetek, és akkor teljesen véletlenül megismerkedtem a Jelenlét Körrel, Kukorelly Bandival és másokkal, akik meglepő módon hasonló dolgokat csináltak, mint én, hasonló dolgokat írtak. Úgy látszik, a nyelvi fordulat a levegőben volt, ez fontos felismerés volt a számomra, és ennek a folyamatnak a következő és katartikus foka volt az Esterházy műveivel való találkozás. Mellette persze Mésszőly, Erdély, Ottlik, Nádas, ezek a művek revelatív olvasmányélmények voltak. Esterházynál teljes fegyverzetben jelent meg az, amit én csak ösztönösen kapizsgáltam. Nyelvjátékos beszédmódok, regiszterkeverés, irónia, groteszk, szarkazmus és szatíra, poétikus és filozofikus próza, idézettechnikák, perszifláz, komplex szerkesztés, és briliáns stílus, tökéletes mondatok. Valami ilyesmire törekedtem én is, de hályogkovács módjára, itt viszont minden együtt volt, kész volt, teljes pompájában, és ez felszabadító hatással volt rám, mert azt jelentette, hogy akkor ez lehetséges, nem járok rossz úton, ezen a nyomvonalon a saját világomat is megteremthetem. A *Termelési regényt* elkezdtem olvasni délután, reggel fejeztem be, és kis túlzással, utána más ember voltam. Megváltoztatott. Elhittem, hogy író lehetek, perspektívát adott. Vicces volt, kritikus és zseniális. És a szerző még focizott is, hab a tortán.

Szabó Gábor: Ha már a *Termelési regényt* említette Laci, ezzel kapcsolatban hozzád lenne egy kérdésem, Sándor. Egyik Esterházyval kapcsolatos első kritikád épp a *Termelési regényről* szólt. Mégpedig egy nagyon érdekes értelmezői keretben, ugyanis egy Tandori-szöveggel, *A meghívás fennáll* cíművel tárgyaltad együtt. A két kötet megjelenésének időbeli egyezésén túlmenően volt-e valami különösebb poétikai indíttatása vagy oka annak, hogy épp ezt a két szerzőt, Tandorit és Esterházyt vetted közös görcső alá?

Radnóti Sándor: Valószínűleg az volt a föltételezésem, és ez igaznak is bizonyult, hogy ez a két ember hozta létre a magyar irodalmi nyelv radikális megváltoztatását. Én Tandorinak adtam az elsőbbséget, s a hatalmas tehetség elismerése mellett kérdőjeleket is kitettem Esterházy teljesítményéhez. Ezt ma már valószínűleg nem mindenben látnám így, ha újraolvasnám a *Termelési regényt*. De ne felejtsük el, hogy maga Esterházy is elsőbbséget tulajdonított Tandorinak. Evangéliumi fordulattal azt mondta, hogy nem vagyunk méltók arra, hogy Tandori saruját megoldjuk.

Szabó Gábor: Csuhai Istvánnak volt egy szövege, amelyet – Laci, hozzád hasonlóan – ő is Esterházy 50. születésnapjára írt. Ebben egy virtuális Esterházy-múzeum berendezési tárgyain kalauzoz végig, ami természetesen szerzők, könyvcímek, irányzatok felsorolását jelenti. És szerepel egy olyan mondat benne, hogy egy külön tárlóban természetesen helyet kell kapnia Ilia Mihály képének is. Ez a felvetés arra az ismert tényre utal, hogy a Tanár urat meglehetősen régi kapcsolat fűzte össze Esterházyval. Azt szeretném kérni, meséljen nekünk arról, milyen körülmények közt jelentek meg részletek a *Fancsikó és Pintából* már 1975-ben a Ti-

szatájban? Ehhez kapcsolódóva pedig az érdekelne, érezhető volt-e ezeknek a szövegeknek olvastán a későbbi jelentékeny szerző ígérete?

Ilia Mihály: 1974-ben Esterházy fiatal feleségével utazott Erdélybe, és itt mentek keresztül Szegeden, bejöttek hozzám, hogy adjak címeket, írók címeit. Ő hozta el akkor nekem a *Fancsikó és Pinta* egy fejezetét: megdöbbsenem, mert ilyen címet még életemben nem olvastam. A tanár ugyanis mindig konzervatív, egy bejáratott irodalmi sort ad elő. A kérdésre visszatérve: nem éreztem. Én egy nagyon mozgékony, nevetgélő fiatalemberre emlékszem, a jelentőségét akkor nem éreztem.

Mikor Erdélyből hazajött, akkor levelet írt, hogy kiknél járt és mit tapasztalt: attól kezdve tényleg szoros volt a kapcsolat. Abban az évben (*ti. 1974-ben*) a Tiszatáj nem közölte ezt az írást. Nem közölte, mert a Tiszatáj egyik rovatvezetője, aki maga is prózát művelt, rettenetesen féltékeny volt Esterházyra, ezen össze is különböztünk. Én különben nem sokkal ezután megváltam a Tiszatájtól, megbuktam. Amikor már közölték ezt a fejezetet, akkor már nem voltam a Tiszatájánál, de úgy érzem, hogy nekem igazam volt, hogy elfogadtam az írást közlésre, és elkezdtem Esterházyval aktív kapcsolatot teremteni. Az erdélyi út azért is volt érdekes számára és számomra is, mert Esterházynek ezeket a szomszéd országok fele való útjait, kapcsolódásait igyekeztem a levelezésemmel, főleg a vajdaságiaknak szóló levelezésemmel összehozni.

Szabó Gábor: Beszélgetésünk címéül egy Roland Barthes-idézetet, pontosabban annak az első felét választottam, mely teljes egészében így hangzik: „helyéből elmozdítani a beszédet annyi, mint forradalmat kirobbantani.”² Ezt a citátumot, főleg korai munkáiban Esterházy lépten-nyomon mindenféle formában, torzítvá, kevésbé torzítvá, motívumszerűen alkalmazta. Azt gondolom, hogy az Esterházy-életműnek, pontosabban az életmű önfelfogásának, önértelmezésének ez egy nagyon fontos mondata. Arra a közismert dologra gondolok, hogy Esterházy a Kádár-korszakot egy olyan nyelvi aranybányának tekintette, amelyet kiaknázva és földolgozva, nyelvi nyersanyagát ironikusan kiforgatva a rendszer bornírt, pitiáner butaságát és ostobaságát tudta nevetségessé tenni. A kérdésem ezzel kapcsolatban pedig az lenne, hogyan látjátok, ez az akkor szinte felmérhetetlen jelentőségű nyelvi forradalom, amely nemcsak poétikai, hanem politikai, vagy ideológiai értelemben is felszabadító hatású volt, napjainkban mennyiben termékenyíti meg a kortárs irodalmat? Mennyiben használja a kortárs irodalom azt a nyelvi bázist, vagy azt a forradalmi készültséget, amit Esterházy helyezett a magyar irodalom terébe?

Garaczi László: Szigorú értelemben nem látom ezt a kapcsolatot elevennek, nem látok tanítványokat. A rendszerváltás új helyzetet teremtett, az addigi dupla fenekű, kettős vagy többes beszéd értelmét veszítette, bármiről nyíltan lehetett beszélni, a társadalomkritika pedig bevonulhatott a publicisztikákba. Az íróknak nem kellett képviselnie a nemzet ügyeit, vagy ilyen problémákkal foglalkoznia. Pár éve volt egy szerintem elég szerencsétlen kísérlet a politikai irodalom, politikai költészet reaktiválására, nem tartottam túl szerencsés ötletnek, noha természetesen nem maradtam ki belőle.

Radnóti Sándor: Egyike voltam a kezdeményezőinek...

² Az idézetet eredeti kontextusában ld. Roland Barthes, *Kritika és igazság*. = R. B. Válogatott írások. Európa Könyvkiadó, Bp., 1976. 215.

Garaczi László: Politikai értelemben tisztességesnek gondoltam, de esztétikailag túlzottan gyümölcsözőnek egyáltalán nem.

Radnóti Sándor: A kései Kádár-korban, sőt a közép Kádár-korban is volt ez a három 'T' nevű dolog, amit sokan tudnak, és a fiatalabbak, ha nem tudják, akkor elmondom. A hivatalos kultúrpolitika lényegében három kategóriára osztotta az irodalmat: a támogatandó irodalomra, a tiltandó irodalomra és a kettő között egy hatalmas rész volt, ez volt az igazi nagy rész, a túrt irodalom, a tolerált irodalom. A helyzet az volt, hogy amit támogattak, tehát ami támogatandónak ítéltetett, azt mélyen megvetették a hatalom emberei is, a tiltottaktól félték, és a túrtakat akarták megnyerni, körbeudvarolni. Ha visszagondolok erre az időre, arra jutok, hogy tulajdonképpen az olyan ellenzéki kritikus, mint amilyen én voltam, ugyanígy gondolkodott, csak fordítva. Én is három 'T'-ben gondolkodtam, amelybe nagyon nehéz volt Esterházy Pétert beilleszteni. De azért nyilván nálam is a „túrt” kategóriába került, mert az általam támogatandó irodalom a szamizdat irodalom volt, amelynek esztétikai aranyfedezete Petri György költészete volt. Tiltani persze én semmit sem akartam tiltani, de amiket megvettem, azok a szocialista realizmus különböző harmatgyöngye apologetikus kísérletei voltak, amelyeket egyébként, mint mondom, a hatalom maga is megvetett. A túrés kategóriájában pedig a kulturális ellenállás nyomait kerestem, amelyet akkoriban ellenkultúrának neveztem. Mit tagadjam, bizonyos értelemben politikai gyanúval szemléltem Esterházy első lépéseit. Mivel a Magvető Könyvkiadó lektora voltam egy ideig, amíg nem rúgtak ki onnan, nagyon jól tudtam, hogy az ő kis fehér sorozata, az, hogy megjelentethette a könyveit először kis fehér könyvecsékben és aztán ugyanezt az egészet kiadhatta egy nagy fehér könyvben, hihetetlen gesztus volt a Magvető Könyvkiadó részéről, amely nem volt önálló, noha Kardos György, az igazgatója sok önállóságot vívott ki magának. Olyan kedvezés volt ez, amelyhez fogható érdemes, jóval idősebb írók számára elképzelhetetlen volt. Gyanúperrel néztem, mi fog történni, hogyan fog reagálni. És egy lassú folyamat volt, amíg megtapasztaltam és megértettem, hogy ezért semmilyen hálát nem érez, tökéletesen természetesnek tekinti, soha semmilyen gesztust nem tesz. De hát ez összefüggött első műveinek nagy problematikájával, a közéletnek és a magánéletnek a kettéválasztásával és ellentétbe állításával. Végül is a *Termelési regény*ben miről van szó? Van egy termelési regény-paródia, ami a közélet parodizálása, és van a hihetetlen burjánzó, gazdag világa az írói reflexióknak, amelyek mind a magánéletre, a magánélet szépségére vonatkoznak. Ez a köz- és magán- aztán megjelenik a *Bevezetés a szépirodalomba* című munkában is, és annak is strukturáló elve lesz.

Szabó Gábor: Laci említette ennek a kettős kódolású olvasásnak a problémáját, ezzel kapcsolatban az előző kérdésnek lenne egy másik oldala is. Egyfelől, ugye, azt mondd, hogy a kortárs író már más utakat jár be, más nyelvi bázisokat keres magának, mint az Esterházy által kidolgozott nyelvi tér. Engem pedig most az érdekelne, hogy szerintetek visszafelé menőleg hogyan működik ez? A rendszerváltással, akármilyen lidércesen is látszik most visszarendeződni, mégis csak megváltozott a politikai helyzet. Módosult tehát az a hermeneutikai pozíció is, amelyben írunk, olvasunk vagy értelmezünk. A kérdésem pedig úgy szólna ezzel kapcsolatban, hogy azok a korai Esterházy-művek, amelyek sok esetben rájátszottak e kettős kódolású, a sorok közé, az elhallgatásokba rejtett jelentések beszédes sugalmazására, mennyiben befogadhatóak a mai fiatal olvasók számára? Gyengíti-e ez a korai Esterházy-szövegek poétikai pozícióit, egyáltalán, mai értelmezhetőségüket?

Ilia Mihály: Nem tudom, hogy gyengítik-e, ez megvizsgálandó. De Esterházy nem csak esztétikailag mérhető műveket írt, hanem publicisztikát, kritikát a korai Hitelben, amíg meg nem szakította az ottani kapcsolatát, és szinte haláláig dolgozott ebben a műfajban az Élet és Irodalomba.

Szabó Gábor: Igen, de ezt talán akár Sándor, akár Tanár úr elmesélhetné, mert lehet, hogy a közönség soraiban nem mindenki tud erről a *Nappali hold*as történetről.

Ilia Mihály: A publicisztikája feleleveníthető, visszaolvasható, rettentően aktuális ma is. Olvasva, ezek az írások azt az érzést keltik az olvasóban, a későbbi, de a mai olvasóban is, hogy van valaki, aki beszél helyettünk, akihez oda lehet a hátunkat támasztani, mert velünk egyetért, rólunk szól, valami ilyesmi. Esterházy is úgy gondolkozik, hogy mindenhez van köze. Nem mindenről ír ezekben a publicisztikákban, a legfontosabbakról ír. És úgy ír, hogy ezek föleleveníthetők. Ugyanezekben a publicisztikai írásokban kezd az irodalompolitika, az irodalmi közélet hiányait is felsorolni. Ezek az írásai elevenek maradnak: olyan figurákat vesz elő, mint a pár hete elhunyt Szepesi Attila, akit ő fedez föl újra, vagy ott van Cselényi Béla, akiről aforisztikusan írja, hogy „a legismeretlenebb magyar költő”, akit még a szakma is öszteteveszt, mert összekeverik Cselényi Lászlóval, a szlovákiai magyar költővel, akiknek a jelentőségét hangsúlyozza. Azt akarom ezzel mondani, hogy ha el is avulnak a korai írások kontextusai, sorok közötti háttérismeretei, valahogy pótlódnak ezekben a nem esztétikai, vagy esztétikailag nem erős műveiben az aktualitások, az ő korai gondolatai. És az a gyanúm, hogy nem akarván túllícitálni a beszélgetésünk címében megfogalmazott hívószót, az „elmozdítást”, hogy a szó, a mondat, egy világot mozdit el. Észre kell venni, hogy egy világot mozdit el a regényeiben, próbál elmozdítani az olvasó számra. Ő mondatban gondolkodott, ez még súlyosabb, ezt tanulja el tőle Garaczi.

Szabó Gábor: Tanár úr említette a Hitellel való szakítást.

Radnóti Sándor: Ha majd megírják a magyar irodalom legújabb kori történetét, akkor kiderül, hogy valószínűleg nagyon sok író számára nagyon nagy probléma volt a rendszerváltás. Probléma abban az értelemben, hogy most mit csináljak? Megszűnt az utalási hálónak az a gazdag szövedéke, amely Esterházyt, Spirót és másokat jellemzett, de Petri esetében is, aki par excellence politikai költő volt, világos, hogy kedvenc témái kiürültek.

Szabó Gábor: „Mint irdatlan nagy dög, kimúlt a korszak. Elvették a kedvenc játékmat.”

Radnóti Sándor: Elvették a kedvenc játékát, és azt, amiről írt, most a Parlamentben fogják unalmasan vagy szórakoztatóan tárgyalni. Valószínű, hogy Esterházynál is volt ilyen kérdés. Korábban nem írt publicisztikát, hiszen arra csak kevesen vállalkoztak cenzurális körülmények között. Ekkor viszont elkezdett, és nagyon érdekes, hogy a Hitel című újonnan indult folyóiratot választotta ki erre a célra. Ez a magyar népi mozgalom folyóirata volt, amelyet régóta terveztek, régóta akartak, örökösen tárgyaltak róla már a '80-as években is, volt, hogy ilyllyes próbált nyomást gyakorolni, hogy indulhasson egy irányzat, lényegében népi irányzatosságú folyóirat, amelyre Domokos Mátyás volt kijelölve, mint főszerkesztő, de végül csak a rendszerváltás után indulhatott meg Csoóri Sándor főszerkesztésével. És ott kezdett el publicisztikákat írni Esterházy egészen addig, amíg Csoóri meg nem írta a *Nappali hold* című töprengését. Csoóri töprengései mindig természeti képekkel indulnak és természeti képekkel

zárulnak, a sövény, a nem tudom milyen bokrok mellett elkezd tépelődni és a tépelődéssel egészen odáig jut, hogy egy zsidó párt, az SZDSZ, a Szabad Demokraták Szövetsége olyan parlamenti dobantót ácsolhatott magának, amely túlmegy minden határon. Majd visszatér a bokorhoz, a fagyalhoz vagy magyalhoz, és csodálkozva mondja, hogy ezen bokor mellett gondolkodva hogy is juthattak ilyenek az eszébe. Olyan idillben oldja fel ezt a hihetetlen néhány mondatot, amely Csoóritól, aki a béke barátja volt, kiegyensúlyozott, mérsékelt ember, nekem személyesen is barátom, különösen megrendítő volt. Egyszerűen felvette azt a hangot, amelyet a '30-as években sokan gyakoroltak, Németh László is, de hát egészen más gyakorolni gyanútlanul a '30-as években, mint a '90-es években. És akkor Esterházy, mint mindig, minden ilyen kérdésben, mintaszerűen viselkedett és egy cikkben – azt mondva, hogy nem akar ilyen mondatok közelében tartózkodni – elbúcsúzott a Hiteltől, és ezzel lényegében az első nagy publicisztikai rohama véget ért. Miska, egyébként nem értek veled egyet, de nyilván te is úgy gondolsz, hogy a publicisztikának is van esztétikai értéke.

Ilia Mihály: Igen, más szót kellett volna használni, a szépirodalmat, hiszen a publicisztika része az irodalomnak. Bálint György munkássága például ennek szép bizonyítéka.

Radnóti Sándor: Ady Endre. És hát a 19. századi nagy magyar publicisztika nincs benne eléggé a köztudatban, Kemény Zsigmondot ismerjük, de nagyon sok mindenki mást nem.

Szabó Gábor: Mindketten azon a véleményen vagytok, és magam is úgy vélem, hogy Esterházy közéleti publicisztikája igen fontos, és meglehetősen kevésbé tárgyalt rétege az életműnek – sőt, Szajbély Mihály is ilyesmire utalt a konferencia megnyitójában. Szükségszerűen következik a közéleti publicisztika megjelenése és állandósulása abból a prózapoétikai térből, ahonnan indult Esterházy a '80-as években? Arra gondolok, hogy írásainak örökös tárgya, a *hely, ahol most vagyunk*, egyszerre földrajzi, politikai, nyelvi és etikai tér is. Ahol tehát a közéleti publicisztika biztosan vetheti meg a lábát.

Radnóti Sándor: *A hely, ahol most vagyunk* az egyik legcsodálatosabb novellája, hihetetlen gyönyörű remekmű, a *Bevezetés a szépirodalomba* egyik tökéletes kis darabja. Az stimmel, tehát azt az embert, aki ott van, megjelenítheti Esterházy, de már az ürgét nem, akiről Ottlik beszél. Valószínűleg most kell majd feltárni egyre inkább, hogy Esterházy költői képzetében állandóan jelen volt a levitézlett nagy történelmi família, s még azt is megkockáztatnám, hogy Esterházy különleges tárgyi és stílári vonzalma a barokk iránt is összefügg azzal, hogy ez volt a család felívelésének és legnagyobb sikereinek korszaka. Ha ma elolvassa valaki a *Fancsikó és Pintát*, figyelje meg, hogy azok a gyerekek ott a függöny mögött mit hallgatnak ki a felnőttek beszédéből. Egykori arisztokraták idióta beszélgetéseit, különböző reményeit, pletykáit, nem tudom, micsodáit. Esterházy élete második felében végül is a távoli és közeli családtörténet vált írásainak, ha nem is tárgyává, de kiindulópontjává. Esterházy hihetetlenül okos volt, az egyik legokosabb magyar író, és okosságon most azt is értem, hogy nagyon gyors is volt, hihetetlenül gyorsan tudott reagálni, rácsapni, megtalálni a megfelelő szót. Vannak okos emberek, akik lassabbak ennél, ő okos volt és gyors. A fent vázolt helyzetet is világosan látta. Soha nem véletlenek az ő mondatai, amikor azt mondta a rendszerváltás után, hogy „földet vissza nem veszek”, abba benne van az, hogy hát természetesen már nem vagyok arisztokrata, hiszen '45 óta Magyarországon nincs arisztokrácia, de azért emlékezem erre, és ha idióta lennék, akkor esetleg követelhetném vissza a földjeimet, tehát ez a játék

mindig ott van. És tulajdonképpen nagyon megdöbbentő volt látni a temetésén a magyar és német partecédula közötti különbséget. A magyar partecédula egy magyar író búsúztatott el, a német partecédula viszont a galántai grófot, Fraknó örökös urát. Ez nagyon érdekes, hát nyilván ennek megvan a maga története, hogy a család akarta, és így tovább, de hogy ez a kettő ott lehetett, hogy egyáltalán lehetséges volt ezt a másikat is odatenni, ez nagyon érdekes.

Szabó Gábor: Sándor, a közéleti publicisztika, illetőleg a mögöttese felsejlő szerep kapcsán eszembe jut Farkas Zsolt egy kritikája, ami nálatok, a Holmiban jelent meg annak idején, és ami alapvetően a *Javított kiadás*ról szólt ugyan, de azért nem volt rest sok más irányba is szurkálódni³. Nos, a közéletben szerepet vállaló Esterházyról fogalmaz úgy valahogy Farkas Zsolt, hogy a csinos európai köntös mögül valami nagyon avított humanizmus, és egy régi vágasú megmondóember látszik ki.

Radnóti Sándor: Igen, ez Farkas Zsolt provokatív írása volt, amelyet, ahogy ezt kell, szerkesztői bevezető előzött meg, hogy miért közöljük, noha egy szavával sem értünk egyet, majd Márton László – egyébként briliáns – válasza következett. Én magam egyébként kritikában ünnepeltem a *Javított kiadást*. Ám azon érdemes volna elgondolkodni, hogy mi lehet a *Termelési regény* feminista olvasata. Ugyanis a *Termelési regény* minden ironia, és minden vicc, és minden distancia mögött azért egy nagyon tradicionális családmodellt testesít meg, ahol a férfi áll az élet viharában, s az asszonynak az a feladata, hogy letörölje a verítéket a homlokáról.

Szabó Gábor: Akkor ez szakdolgozati témaként, Radnóti tanár úr témavezetésével kisorsolásra kerül a jelenlévők közt. Sándor, ha már említetted Ottlikot, eszembe jutott egy másik Ottlik-szöveg, nem az az ürgés, hanem a Nyugatról írt tanulmánya, amelyben Schöppflin kapcsán morfondírozik...

Radnóti Sándor: Kinek kapcsán?

Szabó Gábor: Schöppflin Aladár kapcsán elmélkedik azon, hogy miért van az, hogy a léha írók azok mind tehetségtelenek, de a tehetséges írók meg titokban többnyire pitiáner erkölcsöcsöszök. És hogy ki tud-e termelni magából ez az ország egy nagy, jelentékeny, léha író. Az lenne a kérdésem – mondjuk hozzád, Laci, mielőtt még inkább elszunnyadsz –, hogy ez a definíció szerinted ráillik-e Esterházyra? Egyáltalán, lehet léha egy író?

Garaczi László: Szerintem Péterre a léhaság vádját nem nagyon lehet ráhúzni, már csak azért sem, mert nagyon szorgalmas író volt, sokat és koncentráltan dolgozott a művein. Most így hirtelen az jut szembe, mikor először kapcsolatba kerültem a kortárs magyar irodalommal, konkrétan írókkal, és feltűnt, hogy a léha, piás, spanglis, laza gyerekek között több a rossz író, mint az ambíciózus, karriert építő, a tutit szívesen megmondók közt. Emlékszem, ez kicsit zavart is, mert társaságként a bulizós dilettánsok vonzóbbak voltak számomra. Ők nem titkolták, hogy azért járnak irodalmi rendezvényekre, mert utána be lehet rúgni. Aiktól tanulni tudtam, azok szigorúbbak voltak magukkal és a világgal szemben. Más közeg volt, rafináltabb, karrierrek épültek, rivalizáltak egymással, intrikáltak, elméleteket gyártottak, mit hogy kell csinálni. Választanom kellett, hogy velük tartok, tanulok tőlük, és ezzel együtt elfo-

³ Ld. Farkas Zsolt, *A szépség és a szörnyeteg*. Holmi, 2003. július

gadam ezeknek a játékszabályoknak egy részét. Amúgy a léhaság megvetése az íróknak hagyományosan tulajdonított társadalmi szerepből következhet. Azért itt mindenféle változatokat láthatunk. Esterházy időnként zseniálisan léha és laza a szövegeiben, de mondjuk a focipályán, ha kellett, beakasztott hátulról. És pontosan tudta, hol a helye az irodalmi kánonban, a csúcson. Lehet, hogy tévedek, de az igazi léha író, mint mondjuk Peer Krisztián, ezt nem tudja, nem érdekli, nem foglalkozik vele. Máshol vannak a tétek. Lehet, hogy a léhaság a legszigorúbb morál. Nem biztos, hogy a kérdésre válaszoltam, de legalább asszociáltam.

Szabó Gábor: Asszociáltál, oké.

Ilia Mihály: Borzasztó, hogyha egy írónak az összes regényhőse morális hős, elképzelhetetlen. Tehát az írónak valamiképpen léhának kell lennie ahhoz, hogy a léha hőseit is sikeresen tudja ábrázolni. Kifelé az író ne legyen író. A magyar irodalomban is tapasztaljuk ezt, hogy az írók kultusz áldozatává válnak, mert olyan magánemberi, erkölcsi piedesztálra állítják őket, ahol nincsenek. Ez nem lehet, az írónak gazembernek is kell lenni. Nem azt mondom, hogy gyilkolja meg az anyját, valahol olyannak kell lennie, mint egy Kosztolányi-hősnek.

Radnóti Sándor: A budapesti Lukács uszodának három tetőrésze van, az egyiket úgy hívják, hogy polgári tető, a másikat úgy hívják, hogy léhatető és a kettő között van a vegyes tető. És valóban, amíg fiatal koromban sokat jártam oda, a léhatetőn bridzseltek, meg mindenféle léha dolgokat csináltak, lopták a napot. Ebben az értelemben, ha valaki nem volt léha, akkor Esterházy nem, ő hihetetlenül védte a munkaidejét, és nagyon szigorúan betartotta, valóban rendkívül fegyelmezetten dolgozott, tehát ebben az értelemben semmilyen léhaságot nem lehet mondani róla, a személyéről. De kétségteljesen, hogy ez az ottliki gondolat, amit én huszonöt éven keresztül állandóan hallottam, mert Réz Pálnak is kedvence volt, és ő is állandóan kereste a nagy léha írókat, és mintha ő megtalálta volna Esterházyban, akit nagyon szeretett. Tehát az a dupla, tripla, vagy kvadripla fenekű ironia, ami a műveiben van és a publicisztikáiban is, talán egy komoly értelemben ezt nevezhették léhának. Ottlik mondta, vagy Mátyás, hogy az író nem lehet úriember. Nemcsak Garaczi tapasztalta, hanem régen a sziglieti futball-társak is, akik közé én nem tartoztam, hogy Esterházy Péter a pályán, hm, nem egészen a fair play szabályai szerint játszik. Bacsó Béla barátom például döbbenetesen mondta, hogy állattá válik a pályán, hogy nem ismer se Istent, se embert, pedig nagyon jól ismert amúgy, Istent is embert is, de ott nem.

Garaczi László: Azzal szoktam mentegetni, hogy ő előtte sokáig nagypályán focizott, onnan nézve a kispálya nem könnyű, kicsit az elefánt a porcelánboltban effektus, nem akar ő szándékosan durva lenni, de számára más a játék dinamikája, nagypályán meg lehet, hogy mimózána számított. A beszélgetésekben, utazások alatt, társas együttlétekben ezt a vadságot soha nem éreztem, soha nem láttam a szemében az örületnek azt a sárga lángját, amit a pályán.

Szabó Gábor: Mit gondoltok, mennyiben tekinthető egységesnek a pályáiv a *Fancsikó*-történetektől a *Hasnyálmirigyaplóig*? Tagolható vagy érdemes tagolni egyáltalán?

Radnóti Sándor: Ma délelőtt nagyon érdekes javaslatokat kaptunk. Takáts József elmondott három narratívát⁴, három keretet, egy endogám, egy exogám keretet, ami alatt az értendő,

⁴ Utalás Takáts József „Keretek” az Esterházy-interpretációban címmel az Esterházy-konferencián megtartott előadására.

hogy Balassa Péter a Kosztolányi-hagyományban értette és értelmezte Esterházyt, Kulcsár Szabó Ernő az internacionális posztmodern keretében értelmezte, és egy harmadikat is említettél, ez Bojtár Endre középkelet-európai kerete. Sőt, egy negyediket is szóba hoztál nagy örömmre, Könczöl Csabáét, aki Petrivel hozta összefüggésbe Esterházyt. Ha ezt kritikátörténetileg megnézzük, akkor ez egy jó kiindulópont újabb és újabb keretek létrehozására. Esterházy nyelvi forradalma azonnal átütően népszerű lett, ez Tandori nyelvi forradalmáról nem mondható el. Esterházy nyelvi újításait mindenki azonnal átlátta, ez nagyon transzparens nyelvi fordulat volt. Azon is nagyon jól le lehetett mérni, ha megnézi valaki, hiszen ez is a kritikátörténet része, hogy az Esterházyról szóló kritikák milyen sokáig Esterházy-paródiák voltak, méghozzá szándékosan, tehát elkezdtek Esterházy nyelvén beszélni a kritikusok. Mikor délelőtt erről beszéltünk, hozzátetted, hogy még a kifejezetten elutasító, negatív kritikák is így beszéltek. És ebben az értelemben azt is lehet mondani, hogy sok magyar író írt Esterházyádákat. Amire ki akarok lyukadni, hogy nem csak más magyar írók írtak Esterházyádákat, hanem Esterházy Péter maga is. Vannak nagyon nagy csúcspontjai az életművének és vannak olyan művei, amelyeket ez a nyelv mozgat, a maga által kitalált nyelv és kevésbé műnek, mint Esterházyádának nevezném.

Szabó Gábor: Bocsáss meg, hogy közbevágok... De nagyon érdekes, hogy – amint ezt Margócsy István⁵ is megemlítette, és én is tapasztaltam – többnyire épp ezek a gyengébb Esterházyádák azok, amelyek a mai egyetemisták számára hozzáférhetők, befogadhatók – ezek tetszenek.

Radnóti Sándor: Érdekes, igen. Selyem Zsuzsa ma délután például nagyon szép előadást tartott⁶, amelynek egy jelentős része az *Estiről* szólt, és az *Esti* gyönyörű részeit elevenítette fel, vagy emlékeztetett rá bennünket, de ugyanebből a könyvből gyöngébb részekre is lehet emlékezni, például amikor a főhős festménnyé válik. Az például kifejezetten gyöngé Esterházyáda. Szerintem az *Egy nő* is ebbe a kategóriába tartozik, és a *Semmi művészet* is. Esterházy életét tragikusan rövidnek érezzük. Ötven évvel ezelőtt nem mondtuk volna egy 66 éves emberről, hogy rövid élete volt, de megváltozott az életidő. Esterházy nem volt öregember, javakorabeli férfi volt, és hihetetlen aljas disznóság a sorstól, hogy meg kellett halnia. De az nagyon nagy öröm, hogy egy egészen makulátlan remekművel fejezte be, abban az értelemben, hogy az utolsó előtti műve, a *Márk-változat* szerintem az egyik fő műve, egészen csodálatos nagy mű. És ez mutatta a tartalékait. Hiszen időnként félni kellett, hogy ha már a második, vagy harmadik olyan kötete jelenik meg, ami nem az ő legmagasabb színvonalán van, hogy hát akkor itt valami hanyatlás van, de nem volt hanyatlás, mert a *Márk-változatban* egyszerűen felvultatta mindazt a gazdagságot és erőt, ami jellemezte.

Ilia Mihály: Valamit ezzel kapcsolatban akarok mondani. Az Esterházy-műveknek, főleg a nagy műveknek, a nagy terjedelmű műveknek óriási az idézés jelölése nélküli szöveganyaga, sokféle. Nem is jön rá az ember ezekre. Még Ausztráliából is kaptunk levelet nemrég, hogy

⁵ Margócsy István a konferencia egyik előadója volt, elhangzott előadásának címe: *Csokonai Lili és az archaizálás csapdája (Az előadás szerkesztett szövege várhatóan a 2000 folyóirat egyik következő számában jelenik meg.)*

⁶ Selyem Zsuzsa előadásának címe: *Szembe szét a Javított kiadás után (Az írás szerkesztett változata Kutya, Isten, Én vagyok a te. Szembe szét a Javított kiadás után címmel megjelent: Korunk, 2017. június, 68–74.)*

hát ez egy angol szerzőnek a szövege. Nem történik-e meg, hogy a műveknek ez a része, ez az idézés nélküli, vagy jelölés nélküli része elavul, mert az olvasó nem harap rá ezekre? Valamiképpen észreveszi, hogy ez bele van szőve a műbe, de nem eredendően esztétikai produktum, hanem valami írói játék és ezt a játékot nem veszi észre. A kortárs meg észreveszi, de a későbbi olvasó esetleg már nem.

Radnóti Sándor: Nagyon nagy kérdés Esterházy nagy hegyi tolvajsága, az a rengeteg elemelt anyag, ami a munkáiban van, és amit bizonyos könyveiben jelez, más könyveiben nem. Nekem abban a szerencsében volt részem, hogy az olasz fordítónő jó barátnőm lévén megmutatta, ahol ki volt preparálva, hogy ezek az idézetek. Esterházy nagy gyűjtőmederré is vált, és mondások, amelyeket nem ő mondott, az ő mondásaivá váltak. Például tudnivaló, hogy az a bon mot, hogy soha ne kezdj olyan mondatba, amelybe név van, Molnár Gál Pétertől származik, de akik emlegetik, általában Esterházynak tulajdonítják. És azt, hogy mindezt majd megírom jobban is, hát ez Handkétől van, egy Handke-könyvnek a... Méghozzá éppen egy anyját sirató...

Szabó Gábor: *Vágy nélkül boldogtalan.*

Radnóti Sándor: Vágy nélkül boldogtalan, anyja haláláról (öngyilkosságáról) szól, tehát még tárgyilag is, tartalmilag is nagy a hasonlóság. Ezt egyébként mindig kereste, még az utolsó könyvében, a *Hasnyálmirigynapló*ban is kereste az analógiákat, és meg is találja a külföldieket is, és Eörsi Istvánt. Eörsi haldoklásának a nyilvános részét is beleépíti valahogy, például magába abba, hogy a betegségnek női személyiséget ad, ami Eörsitől származik. Mindez az egy életen át folytatott – ahogy ő nevezte – merítési praxis gyakran kevésbé jelentős íróknál, bár néha jelentős íróknál is, mint Lengyel Péternél, sérelmet okozott, és ez nem is jogtalan sérelem, ugyanis itt az történik, hogy azzal, hogy kiemel egy tömböt, három-négy, vagy akár még több mondatot valakinek a művéből, azzal annak kiemeli a kontextusából és tulajdonképpen esztétikai produktumból visszateszi anyaggá, amelyet újra feldolgoz, beilleszt a saját világába és a saját kontextusává tesz, és hát ez sérthet embereket, de hát az író nem úriember.

Szabó Gábor: Az utolsó kérdés némiképp *Termelési regényes* lesz. Hogyan látja a szerkesztő, az esztéta, és az író: mi lehet most a legfontosabb teendő ezzel az elképesztően gazdag Esterházy-örökséggel? Az életmű melyik szála, rétege az, amely leginkább feldolgozásra vár, miképp szólíthatók meg új formában a régi Esterházy-szövegek?

Radnóti Sándor: Szilágyi Zsófitól örömmel hallottam, nem tudtam róla, hogy készül a Publicisztika-kötet. Azt nem hiszem, hogy maradt volna kéziratok hagyaték, ami mégis, nyilván levezetés, meg ilyesmi, ezek feldolgozandók. Mint hallom, ezt el is kezdték, de azt nem hiszem, hogy meglepetés volna, hiszen mindent kiadott és mindent megírt, de nagyon-nagyon sok feladat van itt. Az a határ, hogy az író már nem él, új feladatokat hoz létre. Például nagyon szeretném tudni, ha valaki például feldolgozná a műveltségét, tehát azt, hogy miket olvasott, hogy megpróbálná a következtetéseket levonni a saját könyvtárából. Ez egy nagyon érdekes kérdés, mert míg a '30-as években, tehát a 20. század első felében a magyar írók zöme jónéhány nyelven olvasott, németül mindenképpen, de franciául is, angolul talán kevésbé, ritkábban, addig a század második felének nemzedékei nem nagyon tudtak nyelveket. Miközben Esterházy apja angolul, franciául, németül remekül tudott, ő viszont egyedül németül, és né-

metül olvasott mindent, tehát az amerikai irodalmat németül olvasta, és így tovább. Ezt borzasztó érdekes volna tisztán látni, a hatástörténeti összefüggések tömkelegét. Nagyon érdekes és nagyon fontos lenne – erre egyébként a mai délelőtt is adott adalékokat, megint Selyem Zsuzsa előadására utalok – többet tudni Esterházy hitéről, vallásosságáról, katolicizmusáról. Nagyon fontos továbbá – ezt most érintettük – Esterházy politikája. Úgyhogy rendkívül sok feladat van, és hát persze újabb és újabb monográfiákat kell írni Esterházyról.

Garaczi László: Óriási, szerteágazó mű, egy nagy birodalom, amit sokféleképpen lehet majd megközelíteni, és biztos komoly tanulságai lesznek az új elemzéseknek. Például érdekes kérdés, hogy az egymásra következő művek esetében hogy változik a szerző irodalomeszménye, van-e fejlődés, változás, megújulás. Az említett *Márk-változat* mutatja, hogy ezzel az óriási és sikeres életművel a háta mögött, idősebb korban sem feltétlenül a bejáratott sémákat és nyelvet használja. Ha, mondjuk, a *Függő* mellé tesszük a *Márkot* és megmutatjuk valakinek, aki semmit nem olvasott Esterházytól, nem biztos, hogy megmondja, hogy ugyanaz a szerző. Péter az első könyvétől egy erős, jellegzetes, saját nyelvet használ, ez a fő fegyvere és páncélja, adott pillanatokban mégis képes váltani, nulláról kezdeni, kísérletezni, kockáztatni. Önzők a szempontjaim, azért is olvasok, hogy ellessem a kollégák titkait, trükkjeit, módszereket és mentalitásokat, és Péternél az utóbbi években néha én is azt éreztem, hogy nagyon szeretem, amit csinál, de ez már egy kicsit nosztalgia is. Mintha benéznék egy régi baráthoz, és örülnék, hogy tudom, hogy mit fog mondani. Otthonos, biztosságot ad, de nem inspirál, nem lep meg. És akkor itt a végén, élete utolsó szakaszában, amit persze akkor még nem tudhattunk, előáll egy új minőséggel, ez számomra példaszerű.

Szabó Gábor: Példaszerű. Legyen ez a végző. Azt hiszem, ebben mindannyian egyetértünk. Köszönöm a beszélgetést!

HANSÁGI ÁGNES

„A hagyománnyal nem lehet szakítani”

SZELEKTÍV TRADÍCIÓ, KÁNON, EP

Az Alföld negyvenedik évfolyamának első száma közölte Keresztury Tibornak azt a reprezentatív interjúját Esterházy Péterrel, amelyből a címben szereplő idézet is származik. Három évtized távlatából aligha kerülhető el, hogy ne tulajdonítsunk szimbolikus jelentést ennek a ténynek. Az a folyóirat, amelyben Esterházy 1974-ben debütált,¹ az 1989-es évet Esterházy-nagyinterjúval indítja. A beszélgetés nem véletlenül került az 1991-es esszékötet (*A halacska csodálatos élete*) élére. Keresztury első kérdésére, amely önreflexív módon magára a műfajra vonatkozik, illetve arra, van-e, lehet-e az ilyen típusú megnyilatkozásnak értelme az alkotó, az író szemszögéből nézve, Esterházy a szöveg egészének modalitását meghatározva *olvasóként*, saját *olvasói* tapasztalatával válaszol. („Érdekessége szokott lenni. Én legalábbis szívesen olvasok interjúkat.”²) A beszédes évszám ellenére éppen ez a mozzanat (tekinthetjük olvasói utasításnak is!) hívja fel arra az évtizedekkel később (újra/)olvasót, hogy a „megnyilvánulás e formájával szemben” addig „feltűnően tartózkodó” író válaszait ne (vagy ne csupán) az éppen átalakuló társadalmi nyilvánosság kontextusába helyezve értelmezze.

Az olvasás, de általában a hagyományhoz (és nem kizárólag az irodalmi hagyományhoz) való viszony ennek az interjúnak azért válhatott az egyik vezérmotívumává, mert ekkorra az Esterházy-szövegek már maguk is, visszavonhatatlanul beléptek a magyar irodalmi hagyományba.³ Nemcsak részévé váltak egy hagyományrendnek, de következetesen láthatóvá is tették saját viszonyukat az őket megelőző szövegekhez. A kritikához való viszonyát firtató kérdésre Esterházy egyfelől a válasz érvényességét jó előre visszavonó vagy legalábbis megkérdőjelező ironiával felel („De hát a kritikáról beszélő írónak egy szavát se szabad elhinni”⁴); másfelől viszont meglehetősen pontossággal írja körül, mit várna a kritikától. Nevezetesen: „saját (irodalmi) múltunk tudatos számbavételét”, „módszeres feldolgozását”: „Egy nyugati könyvesboltban sírva lehet fakadni: Goethe előlről, Goethe hátulról, férfival, kisgyerekekkel, kecskével, hajnalban, Schillerrel, Thomas Mann-nal, futólag Kleisttel. Ahogy egy kultúra

* A következő tanulmányok az SZTE BTK Magyar Irodalom Tanszéke által *Hagyomány és fordulópont: Esterházy recepciója a kelet-európai régióban* címmel rendezett nemzetközi tudományos konferencián 2017. április 27-én, a Szegedi Akadémiai Bizottság székházában elhangzott előadások szerkesztett változatai.

¹ Vö. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Esterházy Péter*, Kalligram, Pozsony, 1996, 22.

² „Azt csinálom, amit eddig, nézdegélek” (Beszélgetés Keresztury Tiborral 88 őszén) = ESTERHÁZY Péter, *A halacska csodálatos élete*, Magvető, Budapest, 1991³, 19. Eredetileg: „Azt csinálom, amit eddig, nézdegélek”: Keresztury Tibor beszélgetése Esterházy Péterrel, Alföld, 1989/1, 27–38.

³ Keresztury hetedik kérdése erre is vonatkozik. („Milyen változást hozott az életedben, szemléletedben az a tény, hogy néhány év alatt az új próza legtöbbet idézett reprezentánsa lettél” *Uo.*, 28.)

⁴ *Uo.*, 29.

birtokba veszi önmagát...”⁵ Már ez a szöveghely is nyilvánvalóvá teszi, hogy a (szöveg)hagyomány Esterházy számára nem magától értetődő módon van „kéznél” vagy „adott” egy kulturális közösség tagjai számára. Olyan szüntelenül, újra és újra elvégzendő feladat, amely a konkrét szövegek birtokba vételével, az aktualizáció *ismétlésével* jöhet csak létre.⁶

A hagyomány *birtoklásának*, illetve birtokba vételének a kérdése a későbbi publicisztikában is felbukkan: „A tradíció az nem kolbásztöltő verseny meg zászlók szakmányban való átadása, és nem május elsejei ingyen sör és virsli, hanem birtoklás. És nem tradíció, hanem tradíciók. És a birtoklás nehéz. Mert tudnom kell, mit birtoklok, ismernem, ez a föltétele a birtoklásnak, és az ismerés nehéz, minden értelmében az, nagy és szép és nehéz. Vagy nem szép és nagy. És a birtokláshoz tartozik a felelősség is.”⁷ A hagyomány meghatározására tett kísérlet ebben a szövegben negatív definíciókkal, vagyis annak körülírásával kezdődik, mi *nem* tekinthető hagyománynak. A kizárások sorába olyan közösségi események kerülnek, amelyeket az ismétlődés ciklikussága és a népünnepély spektakularitása kapcsol össze: vagyis a látványosság és az ünnep elsődlegesen lokális közösségteremtő ereje definiál. A hagyomány Esterházy értelmezésében azonban valami más. Ha van közös a hagyomány és a kizárásban felsorolt, repetitív események között, az csupán a közösség, amely nélkül egyik sem volna elképzelhető. A hagyomány azonban jóval több ezeknél: mindenekelőtt olyasvalami, ami nem látványos vagy spektakuláris, következésképpen nem is esemény; felrázó, identitásteremtő kapacitása sem a lelkesítő látványosságok közösségi-esztétikai hatásmechanizmusainak az eredménye. A *tradíció* ráadásul plurális (*tradíciók*). A szöveg beszélője nem magyarázza vagy értelmezi, miért is azonosítja a hagyományt a birtoklással. Megállapít, kijelent. A konstatív megnyilatkozás azonban olyan azonosítást hoz létre, amely a hagyományt nem a *közösség*, hanem az *egyén*, az *individuum* aspektusából szemléli. Az *én* az, aki birtokol; aki képes a megismerésre és a felelősségvállalásra. A birtoklás nehézségét ebben az érvelésben mindekelőtt az jelenti, hogy a birtoklás *előfeltétele* a tudás; annak az ismerete/megismerése, amit a birtokos birtokol. Vagyis a hagyomány „nehézsége” (az *egyén* számára) a birtoklás nehézségéből következik, ez utóbbi pedig a megismeréséből, a tudásából. A felelősség, amely (a keresztény gondolkodásban) mindig és megkerülhetetlenül az *egyén* felelőssége, a hagyománnyal szemben a birtoklásnak a megismeréstől, a tudástól elválaszthatatlan felelősségét jelenti. Az *egyén* hagyományhoz való viszonyulása ezért sem képzelhető el passzív „elfogadásként”: a cikk zárlatában⁸ az olvasást, vagyis a szöveghagyomány megismerésének és átsajátításának kulturtechnikáját azonosítja a birtoklással. A szöveghagyomány birtokba vételére egyedül rendelkezésünkre álló cselekvési forma, az olvasás nem előfeltétele a birtoklásnak, hanem maga a birtoklás, amely az utolsó mondatban maga is *hagyományként* tételeződik. A

⁵ *Uo.*

⁶ A hagyománynak permanens feladatként való értelmezésére másutt is találunk utalást: „A hagyomány az közös tudás. De nem olyan tudás, ami az utcán hever, és csak le kell hajolnunk érte. Olyan kollektív tapasztalat a hagyomány, amelyért keményen meg kell dolgoznunk, amelyet ki kell fejtenünk önmagunkból meg a környezetünkéből. Nem azt mondom, hogy újra kéne kezdeni, mert tabula rasa nincs, a jelenbe mindig belejátszik a múlt, a jövőbe meg minden.” ESTERHÁZY Péter, *Mindent bele* = E. P., *Egy kékharsnya följegyzéseiből*, Magvető, Budapest, 1994, 108.

⁷ ESTERHÁZY Péter, *1 nagyon szép könyv avagy a csúnya könyv dicsérete* = E. P., *A szabadság nehéz má-mora. Válogatott esszék, cikkek 1996–2003*, Magvető, Budapest, 2003, 361. Eredetileg: Élet és Irodalom, 2002/19.

⁸ „Az olvasás mint birtoklás, a birtoklás mint hagyomány, a hagyomány mint szabadság.” *Uo.*, 364.

megfordítás nem véletlenszerű vagy önkényes: a hagyomány *birtoklás*, amennyiben az egyént felelősséggel, például a megismerés felelősségével ruházza fel. A birtoklás *hagyományként* való azonosítása azonban mindenekelőtt azt jelenti, hogy a *birtoklás* olyan emberi viselkedés, amely az individuum részéről nem nélkülözheti az íratlan szabályok és szokásrendek ismeretét és autoritásának elfogadását. A hagyomány ebben a kettősségben válik a szabadság forrásává: a szöveg-hagyomány megismerése, amely az én számára nemcsak felelősség, hanem tudás is, elképzelhetetlen annak az íratlan szabályrendnek az ismerete és elfogadása nélkül, amelyre az ember kizárólag szabad akaratából lehet képes.⁹

A hagyományból való kilépés vagy a hagyománnyal való szakítás azonban mindenekelőtt az írás, az alkotó innováció nézőpontjából lehetetlen: „Olvasom, hogy ez a mostani próza szakított volna a hagyománnyal. A *hagyománnyal nem lehet szakítani. Honnan* szakítani, mikor abból és abban él az ember. Írószerepek lettek megtagadva, ez igaz. És hát az is, hogy más-képp vagyunk, vagyok ebben a hagyományban. De hát ez a dolgok rendje, így nő az irodalom. Arany János is fölforgatta Csokonai elképzeléseit.”¹⁰ A hagyományhoz való viszony jellegadó sajátosságát a citált szöveg hely az Esterházy-próza nyelvi leleményére amúgy jellemző módszerrel írja le. Nem egyszerűen a vonzatos ige poliszémáját használja ki, hanem a nyelv traszparenciájára ráhagyatkozva, a nyelv működésének láthatóvá tételével ad nyomatékot a hagyomány működéséről megfogalmazott tézisnek. A vonzatszerkezet alaptagját, a „régenszt” (*szakít*) a szöveg linearitásában két olyan „rektum” (*szakít valamivel* ↔ *szakít valamiből*) fogja közre, amelyek szemantikailag egymással kizáró ellentétes nyelvi szekvenciába helyezik az alapigét. Ez a már Jókaitól is ismert nyelvjáték¹¹ (mintegy igazolva Esterházy állítását, miszerint a hagyományban és a hagyományból élünk, él az irodalom) egy olyan organikus metaforát készít elő (így *nő* az irodalom), amely az irodalmat, az irodalmi hagyományt ugyan élő rendszerként teszi szemléletessé – hiszen „burjánzása” a korábbi rendek szüntelen felforga-

⁹ A hagyománynak erre a kettősségére (az *írott* hozzáférhetőségének feltételeként az *íratlan*; az én cselekvő felelősségének a feltételeként a közösség és megfordítva) utal másutt is, például a Mészölynekrolgban: „Értelemszerűen sokat tudott a tradícióról, mert sokat tudott arról, ami van. Arról, hogy mi ez az ország. Sokat az emberekről, nőkről, férfiakról, saját magáról. Mindig nagyon erősen utalt erre a közösre és erre a személyesre. S minthogy a hagyomány főként nem valamiféle halmaz, valami meglévő, amelyből szemezgethet az ember, hanem sokkal inkább e meglévőhöz való kapcsolódási mód, ezért Mészöly műve azt is állítja, hogy a hagyomány gazdag. Korlátok és gazdagság.” ESTERHÁZY Péter, *Majd* = E. P., *A szabadság nehéz mámora*, 86. Eredetileg: Élet és Irodalom, 2001.

¹⁰ *Uo.*, 33.

¹¹ Az egyazon régenshez köthető két rektum egymás ellenében történő kijátszásának Jókai által kedvelt humoros nyelvi játékára a „szakít” ige kapcsán nem találtam példát, ám a *valamiből* szakítás (virág, hajszál) Jókainál gyakran alkalmazott motívuma a *valakivel való szakítás* elkerülésének. „Lizandra, mikor nem ügyeltek rá, egy szálát *szakított ki* a hajából, s azt a varrótűbe fűzve, elvarrta annak a gyolcsgúnyának a majcába. Sok babonát hisznek a lányok. Azt tartják, hogy az ilyen elvarrt hajszál visszahozza még *valaha* a viselőjét.” JÓKAI Mór, *A kiskirályok* (1885), s. a. r. OLTVÁNYI Ambrus, ÚJHÁZY Sándor, Akadémiai, Budapest, 1968 (JMÖM, Regények 48), I. 253; „Itt Szilárd megpihenteté a lovakat, a legénységet falatozni rendelé, s mikor újra lóra ültek, egy nefelejcsét *szakított le* a csermelypartról, s azt gomblyukába tűzé. Régi szokása volt, valahányszor nefelejcsét talált, abból szakítani; hajdan mindig átadta azt kedvesének; sóhajtvá bizalmasan: »engem galambom, el ne felejts!« Most már nincs, akinek adja, de megmaradt még az előszeretet az emlékezet gyöngéd virága iránt és a szomorú sóhaj: »engem, galambom, el ne felejts!«” JÓKAI Mór, *Szegény gazdagok* (1860), s. a. r. TÉGLÁS Tivadar, Akadémiai, Budapest, 1962 (JMÖM, Regények 12), 386.

tását jelenti –, de ez az „élet” csupán dinamizmusként, mozgásban levésként értelmezhető, fejlődésként (vagy haladásként) nem. A „hagyományban” és a „hagyományból” élés egyidejű állítása ugyanakkor az irodalomrendszer önmegalkotó természetére is utal, az autopoiesisre:¹² hiszen az innováció, az új az irodalom hagyományrendjében már adott, meglévő („saját”) elemekből jön létre.

Esterházy hagyomány-értelmezése ezen a ponton azt a logikát követi, ahogyan Aleida Assmann¹³ a posztmodern innovációs modelljét jellemezte a modernség lineáris, generációs logikának sem ellenálló innovációs modelljével szemben. Assmann szerint az innováció posztmodern modellje már nem írható le a linearitáshoz kapcsolható fogalmakkal. Szinkronisztikus és rendszerszerű. Az evolúciós szemlélet legfontosabb kategóriája, a „haladás” ebben a struktúrában értelmét veszti. Az idő már „nem az az átfogó koordináta, amelyen minden elhelyezhető, hanem a kontingencia létrehozásának egy tényezője;¹⁴ „a konfiguráció és rekonfiguráció, a konnektivitás (és általánosabban: a felejtés, elfojtás és emlékezés) topológus struktúrákra utalnak.”¹⁵ Assmann feltételezése szerint az innováció háttere ebben a modellben a *figyelem*, „a kiterjesztett észlelés azon állapota, amely nem korlátozódik arra, amit közönségesen az éber tudat szignifikáns impulzusokból kiválaszt.” A *figyelem*nek ezt az értelmezését T.S. Eliot (*Tradition and Individual Talent*, 1919) és Henry James (*The Art of Fiction*, 1884)¹⁶ hagyomány-értelmezésére vezeti vissza; hangsúlyozva, hogy egyes művészek már a modernségben a figyelem szinkronisztikus innovációs modelljét választották az evolúciós logikájú hagyományértelmezés helyett. Assmann koncepciójában a *hagyomány* nem egyszerűen, illetve *nem* az előfeltétele az innovációnak. Míg ugyanis hagyományról az orális társadalmak és kultúrák esetében is beszélhetünk, az innováció minimális feltétele az írás megjelenése, a szövegek rögzítése és archiválása. Az *innováció* párfogalma az *antikváció*, vagyis a régi és az új (születése) mindig és kölcsönösen feltételezi egymást. Assmann számára Eliot hagyomány-szemlélete azért tekinthető paradigmaticusnak, mert az innováció jövőorientált-ságát helyezi új megvilágításba. Eliot érvelése szerint azzal, hogy régi és új mindig új konfigurációban szembesülnek egymással, az innováció kétirányúvá válik: a múlt műalkotásait az új szövegek újként interpretálják, és a hagyományhoz tartozó szövegek aktualizációjának ez a dinamizmusa az, amely az irodalmat életben tartja. Eliot tehát, akárcsak Henry James, az emlékezést részesítik előnyben a felejtéssel szemben, James pókháló-metaforája¹⁷ pedig éppen

¹² Vö. Niklas LUHMANN, *Bevezetés a rendszerelméletbe*, ford. BRUNCZEL Balázs, Gondolat, Budapest, 2006 (Társadalomtudományi Könyvtár), 96 skk, 244 skk. Humberto R. MATURANA, Francisco J. VARELA, *Autopoiesis. Az élő szerveződése*, ford. LÉNÁRT Tamás = *Intézményesség és kulturális közvetítés*, szerk. BÓNUS Tibor et al., Ráció, Budapest, 2005, 237–293.

¹³ Vö. Aleida ASSMANN, *Az innováció feltételei a kultúrában*, ford. SCHULZ Katalin, Orpheus, 1994/2–3, 189–190. (Eredetileg: Aleida ASSMANN, *Das Problem des Neuen und seine kulturgeschichtlichen Rahmenbedingungen = Kreativität in Kunst und Wissenschaft. Ergebnisse der Initiativ-Workshops Innovation*, hg. Helga NOVOTNY, Wien, 1994, 52–53.)

¹⁴ *Uo.*, 189.

¹⁵ *Uo.*

¹⁶ Első közlése: 1884, Longman's Magazine.

¹⁷ „A tapasztalat sohasem korlátozott és sohasem teljes; végtelen érzékenység, a legfinomabb selyemfonálból szőtt óriási pókháló, mely a tudat kamrájában tenyészik, és minden levegő hozta részecskét szövétébe fogad. Ez a szellem legsajátabb légköre, és ha képzelőerővel bír, magához ragadja az élet legparányibb jeleit, és a levegő legkisebb rezdüléseit is revelációvá alakítja.” Henry JAMES, *The Art of*

azt juttatja kifejezésre, hogy a művészi érzékenység, a művészi emlékezet, a szövegek emlékezeteként áll ellen a felejtésnek.

Henry James és T. S. Eliot Aleida Assmann olvasatában az irodalmi hagyomány ama „hagyományának” részesei, amelyhez Harold Bloom is sorolja magát a nyugati kánonról írott könyve előszavában.¹⁸ „A vallási eredetű kánon szó a túlélésért egymással vetekedő szövegek közti választás jelölőjévé vált, akár úgy gondoljuk, hogy ezt a választást domináns társadalmi csoportok, oktatási intézmények és kritikai tradíciók viszik véghez, akár úgy, mint jómagam, hogy olyan későn érkező szerzők, akik úgy érzik, ez vagy az a költő előd szemelte ki őket.”¹⁹ Bloom kánon-felfogásában a felejtésnek legalább olyan fontos szerep jut, mint az emlékezésnek, hiszen a szövegeket sújtó felejtés alapesetéhez képest lesznek a kanonizációs folyamatok győztesei azok a szövegek, amelyeket a „későn érkező szerzők” kiválasztanak. Bloom ezzel nem egyszerűen azt állítja, hogy maga az irodalom, a művészet, az irodalmi szövegek és ezeknek a szövegeknek a megalkotói tartják életben az irodalmi hagyományt vagy az irodalmi kánont, hanem azt is, hogy maga az innováció az, amely (az írásos és archivált) szöveg hagyományozódását, emlékezetben tartását biztosítani tudja. Mindezek alapján Aleida Assmann hét téziséből akár egy nyolcadikat is kiolvashatunk: nevezetesen, hogy az innováció a rögzített és archivált (vagy ha úgy tetszik, egyszer már kanonizált) szövegek hagyományozódásának az előfeltétele.

Raymond Williams a *szelektív tradíció* működésének a megértését azért tekinti perdöntőnek, mert a szelektív tradíció, vagyis az „ősök folytonos megválogatása és újrarostálása”²⁰ nemcsak általános kultúrát teremt, létrehozva ezzel valamely társadalom történelmét, de egyúttal „az egykor eleven kultúra jó részének elutasításához is vezet.”²¹ Williams szerint éppen ez utóbbi mozzanat „a legnehezebben elfogadható és megérthető” a szelektív tradíció működésében: vagyis annak a ténynek a tudomásulvétele, hogy egy valamikori „átélt kultúra” (mit éreztek és gondoltak mások) a maga teljességében az utókor számára hozzáférhetlenné válik. A hozzáférés egyetlen szűk mezsgyéje az a szelektív tradíció, amely az újra és újra ismételt rostálás eredményeképpen a „dokumentumokká” csiszolt egykori kultúra töredékét továbbörökíti. Miközben Williams nyomatékkal és több helyütt elismétli: a „kulturális hagyomány többnyire nemcsak válogat, de értelmez is”, az átélt kultúra válogatott dokumentumokká „csiszolódását” egyszerűsödésként írja le, amellyel az utókor lényegében „elintézi” a múltat, a múlt egy szakaszát *elnevezi és elhelyezi*. Az átélt kultúra szempontjából tehát ez a folyamat a komplexitás elvesztéseként értelmezhető. Még akkor is, ha a korszakok egymásutánja a szelektív tradícióban új komplexitásokat hoz létre.

Fiction = The Future of the Novel, Essays of the Art of Fiction, New York, 1956, 12-13. A részletet Aleida Assmann idézi, itt Schulz Katalin fordításában szerepel.

¹⁸ Harold BLOOM, *Elégikus töprengés a kánonról*, ford. BECK András = *Irodalmi kánon és kanonizáció*, szerk. ROHONYI Zoltán, Osiris, Láthatatlan Kollégium, Budapest, 2001, 188. Első kiadása: Harold BLOOM, *The Western Canon. The Books and School of the Ages*, Harcourt Brace and Co., New York, 1994.

¹⁹ *Uo.*

²⁰ Raymond WILLIAMS, *A kultúra elemzése*, ford. PÁSZTOR Péter = *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. A posztstrukturalizmustól a posztkolonialitáshoz. Szöveggyűjtemény*, szerk. BÓKAY Antal, VILCSEK Béla, SZAMOSI Gertrud, SÁRI László, Osiris, Budapest, 2002, 391.

²¹ *Uo.*, 390.

A szelektív tradíció williamsi modellje ebben a tekintetben szöges ellentétben áll azzal, amit Aleida Assmann az innováció posztmodern mintázataként Eliot és Henry James nyomán felvázol. Assmann elképzelése szerint a múlt és jelen közötti „mozgalmas egyensúly” éppen abból jön létre, hogy a múlt „sosem elintézve és lezárva hever az ember háta mögött, hanem minden jelen másképp hozza működésbe,” Eliot számára pedig a hagyomány olyan *emlékezet*, „amely változik, de ez a változás olyan jellegű kibontakozás, mely útközben nem hullat el semmit.”²² Williams modellje tehát nemcsak abban különbözik ezektől a figyelem-képletektől, hogy a szelektív tradíció működésében a művészi innovációval szemben az intézmények szerepére helyezi a hangsúlyt. Abban is, hogy a veszteségeket minimalizáló emlékezés-szel szemben (Eliot) számára a felejtés funkciója értékelődik fel: az átélt kultúra komplexitásának a felszámolása teszi lehetővé az újra és újra megrostált dokumentumok (esetünkben szövegek) hagyományozását. Ezt a különbséget túlságosan egyszerű és kézenfekvő volna a művészet/irodalom, illetve a kultúra eltérő érdekeltségeire visszavezetni. Különösen azért, mert az az átélt kultúra, amelyet a babyboomerek (1943–1960) és az X generáció (1961–1981) a magénak tudhat,²³ mintha a szépirodalom területén is a komplexitások ellen dolgozna. Innen nézve különösen érzékeny az a kérdés, hogy a nyelvi komplexitás maximalizálására, lehetőségeinek végsőkéig vitelére épülő szöveg-hagyomány, amelyet az *Esterházy Péter* szerzői név alatt tartunk számon, milyen jövőbeni innovációknak válhat majd a kiindulási pontjává; kik lesznek azok a jövőendő szerzők, akiket ez a szövegkorpusz a maga számára kiválaszt vagy megszólít.

Esterházy recepciójában a kezdetektől kitüntetett szerepet játszott a hagyományhoz való viszony kérdése. Szövegalkotási módszerei, narrációs technikái folyamatosan konfrontálták olvasóit és kritikusait is az innováció, az új szövegek és a szöveg-hagyomány viszonyával.²⁴

²² Thomas Stearns ELIOT, *Hagyomány és egyéniség*, ford. Szentkuthy Miklós = T. S. E., *Káosz a rendben*, Gondolat, Budapest, 1981, 61–72.

²³ Vö. William STRAUSS, Neil HOWE, *Generations The History of America's Future, 1584 to 2069*, New York: William Morrow & Company, 1991.

²⁴ Csupán néhány, az alaplóduszokat érzékelhető példa: „Az idézet térhódítása és a szövegben betöltött új, megváltozott szerepe ma már irodalmi tény. Az idézési technika növekvő jelentősége a XX. században egyrészt az eredetiség problémájával függ össze, másrészt a változás gyökere az irodalmi hagyomány megváltozott szerepében keresendő.” WERNITZER Julianna, *Idézetvilág, avagy Esterházy Péter, a Don Quijote szerzője*, Jelenkor, Szépirodalmi Pécs, Budapest, 1994, 13. Kulcsár Szabó Ernő Esterházy-monográfiájának két mottója közül az egyik Hans Robert Jauss *A költői szöveg az olvasás horizontváltásában* című tanulmányából azt a passzust idézi, amely a hagyománnyal való párbeszédbe lépés előfeltételeit taglalja. A pályakezdő novellák kapcsán szintén előkerül a hagyomány kérdése: „Az a tény, hogy Esterházy novellái az elbeszélő hagyományból származtatják a történetmondás módját, lényegében már az epikai írás- és beszédmód határozott elsőbbségét hirdeti az ábrázolással szemben.” Kulcsár Szabó Ernő, *Esterházy Péter*, Kalligram, Pozsony, 1996 (Múlt és Jövő), 23. „A Bevezetés, amint ez valószínűleg minden provokatív poétikájú szövegre nézvést igaz, úgy teremtette meg a változás esélyét az irodalmi nyelvben, hogy visszamenőlegesen is kijelölte saját előzményeit; (inkább) akarva, (mint) akaratlanul magához hajlította, újrendezte a hagyomány erővonalait. Kosztolányi, Csáth, Márai, Mándy, Mészöly vagy Ottlik felemlegetése a *Bevezetés* kapcsán már olyan közhelyszámba menő megállapítás lenne, amelynek fényezésével sem most, sem a későbbiekben nem kísérletezem, hiszen az Esterházyval foglalkozó szövegek e kedvenc kérdésköréről már valószínűleg minden lényeges dolgot elmondtak.” Szabó Gábor, „...te, ez iszkol” (*Esterházy Péter Bevezetés a szépirodalomba című műve nyomában*, Magvető, Budapest, 2005, 6. Margócsy István a *Semmi művészet* kapcsán összegezte a hagyomány szerepét az Esterházy-prózában: „Esterházy

Fikciós prózai szövegeiben éppúgy, mint esszéisztikus, publicisztikus írásaiban gyakran tematizálódik is a hagyomány problémája. Nem kerülhető meg tehát az a kérdés: mit értenek ezek a szövegek hagyományon; milyen mintázatot rajzolnak ki az Esterházy-szövegekben a hagyomány-reflexiók. A hagyomány kettős értelemben válik ezeknek a többnyire értelmező funkciót betöltő passzusoknak a tárgyává. Egyfelől mint *szöveg-hagyomány*: vagyis írás, dokumentumok összessége, olyan szövegek, amelyekhez – hordozottságuknak köszönhetően – mint tárgyakhoz is vissza tudunk térni. Másfelől: azoknak az íratlan szabályoknak, szokásoknak az összességének, amelyeknek (Gadamertől kölcsönözve itt a kritériumok katalógusát) „hatalma van cselekedeteink és viselkedésünk felett,” „névtelen autoritásuk van”, amelyen „minden nevelés alapul.”²⁵ A hagyománynak ez a kettős értelme egyúttal le is képezi az irodalom (*írott*) és a kultúra (dokumentumok és *íratlan* viselkedési szabályok) kettősségét. A vizsgált szöveghelyek azonban arra is rávilágítanak, hogy az az írásos hagyomány, amelyet erre szakosodott intézmények és archívumok gondolnak, lényegében szolgáltatásként garantálva a szöveg-hagyományhoz való hozzáférést, erősen ráutalt arra a szokásrendként értelmezhető hagyományra, amelyet a szabályok íratlansága jellemez.

Ezért is lehet különösen tanulságos, hogy az a Wittgenstein-szöveghely, amelyet Neumer Katalin saját fordításában idézett *Nyelvjáték és tradíció. Ludwig Wittgenstein késői filozófiájának értelmezéséhez* címmel, a Magyar Filozófiai Szemle 1987/1. számában közreadott cikkében, miként kíséri végig az életművet, és válik végül a világhálón Esterházy Péter „mondatává”. Ha rákeresünk ugyanis erre a szövegrészletre („A tradíció nem olyasmi, amit valaki meg tud tanulni, nem fonál, amit akkor vehet föl valaki, amikor neki tetszik. [...] Akinek nincs tradíciója, és szeretné, ha lenne, olyan, mint a boldogtalan szerelmes.”²⁶) akkor a találatok nagy száma mellett vagy ellenére, zömében Esterházyval kapcsolatos forrásokhoz jutunk. A citátum három szövegben, három, egymástól elütő kontextusban, leginkább variációs ismétlésként értelmezhető kommentárral bukkan fel az életmű három évtizedében, először a nyolcvanas, aztán a kilencvenes évtizedben, végül pedig a kétezres évek elején. Figyelmünkre nem feltétlenül azért tarthat számot, mert mára a közbeszédben is az egyik legtöbbször idézett

egyik legnagyobb s legeredményesebb írói *trouville*-a alighanem az volt és marad, hogy minden művét eredendően úgy állította be, mint újraírást, mint idézeteket és utalásokon keresztül érvényesülő viszonyulást, egyszerre mint állítást és paródiát, mint afirmatív ismétlést és relativizáló kifordítást (emlékezzünk a *Termelési regény* remek Goethe-parafrázisára: „Kultur ist Parodie”!). Minden műve úgy jelent meg, mint más műveknek a lecsapódása, megidézése, minden műve úgy értelmezte önmagát (és másságát), mint egy-egy gesztusát a szépirodalomba való bevezettetésnek: minek következtében az általa kínált remek és meggyőző szépirodalom-fogalom-kép nem is nézett ki más-ként, mint nagyon különböző műveknek egymás tükrében való ön- és visszatükröződése.” MARGÓCSY István, *Esterházy Péter: Semmi művészet*, 2000, 2008/6, 65.

²⁵ Hans-Georg GADAMER, *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata*, ford. BONYHAI Gábor, Gondolat, Budapest, 1984, 200.

²⁶ Ludwig Wittgenstein mondatait Neumer Katalin tanulmányának 22. lábjegyzetében citálja a következő forrásból: Ludwig WITTGENSTEIN, *Vermischte Bemerkungen. Eine Auswahl aus dem Nachlass*, Frankfurt am M., Suhrkamp, 1978 (Bibliothek Suhrkamp 535), 146. (A forrásszöveg: „Tradition ist nichts, was Einer lernen kann, ist nicht ein Faden, den einer aufnehmen kann, wenn es ihm gefällt; so wenig, wie es möglich ist, sich die eigenen Ahnen auszusuchen. Wer eine Tradition nicht hat und sie haben möchte, der ist wie ein unglücklicher Verliebter.”) Vö. NEUMER Katalin, *Nyelvjáték és tradíció. Ludwig Wittgenstein késői filozófiájának értelmezéséhez*, Magyar Filozófiai Szemle, 1987/1, 81–111. Itt: 95.

Esterházy-mondattá avanszált.²⁷ Mindhárom szövegben tézismondatként jelenik meg, amely rendre színre viszi a hagyomány működését azzal, hogy láthatóvá teszi az idézetátvételt:

Nem. – „A tradíció nem olyasmi, amit valaki meg tud tanulni, nem fonál, amit akkor vehet föl valaki, amikor neki tetszik. [...] Akinek nincs tradíciója, és szeretné, ha lenne, olyan, mint a boldogtalan szerelmes.” (Wittgenstein, idézi Neumer Katalin, *Nyelvjáték és tradíció*)²⁸

Függelék a Kis Magyar Pornográfiahoz (1988)

Itt persze megint idézhetnénk Wittgensteint (Neumer Katalin nyomán): A tradíció nem olyasmi, amit valaki meg tud tanulni, nem fonál, amit akkor vehet föl valaki, amikor neki tetszik. [...] Akinek nincs tradíciója, és szeretné, ha lenne, olyan, mint a boldogtalan szerelmes. Akinek viszont van, de úgy tesz, mintha nem volna, mert nem veszi észre, az, okai bár legyenek számosak és fényesek, az nem reménytelen szerelmes, hanem ütődött. Ilyen ütődött szerelmeseknek látszunk manapság lenni.²⁹

A piaristákról (1991)

Wittgenstein (idézi Neumer Katalin *Nyelvjáték és tradíció* című könyvében, én meg őt, őket *A kitö-mött hattýúban*): A tradíció nem olyasmi, amit valaki meg tud tanulni, nem fonál, amit akkor vehet föl valaki, amikor neki tetszik. [...] Akinek nincs tradíciója, és szeretné, ha lenne, olyan, mint a boldogtalan szerelmes.³⁰

A szavak csodálatos életéből (2003)

A *Függelék*...-ben a citátum azért is kitüntetett helyre kerül, mert a szöveg abszolút felütésében, a legelső „címszóhoz” (*Nem*) rendelődik hozzá. A jól láthatólag nem betűrendben egymást követő szócikkek, a fragmentumok az alcímpozícióban szerepeltetett „műfaj-meghatározást” (*mondatok*) tovább értelmező, kifejtő első bekezdés³¹ intenciójának megfelelően magával a szöveg rendezettségének a módjával is arra a romantika óta virágzó irodalmi hagyományra utalnak vissza, amely a *töredéket* a filozófia és az irodalom határmezsgyéjén a citátumgyűjtemények használati szövegeinek funkcionalitásához közelítette. A fragmentum, de még inkább az aforizma nem csupán idézhető, de elsődleges funkciója éppen az, hogy idézzék, hogy vendégszöveggént belépjen egy idegen szövegvilágba, hogy idegen beszédként illeszkedjen a saját beszédbe. A műfaj kijelölésének opcionálitása, a felsorolás mellérendelésében végteleníti azokat a lehetőségeket, amelyek közül az olvasó választhat, és fel is szólítja felhasználóját a választásra, de legalábbis szembesíti a választás kényszerével. Vagyis a „*Nem*” (ami ebben az esetben mondat értékű tagadószó, pontosabban módósítószó) „meghatározásaként”, definíciójaként formalizálja és teszi olvashatóvá a Neumer Katalintól idézett Wittgenstein-citátumot. Az idézetet követő zárójelben nemcsak a szerző neve, de a szerzőt idéző szerző neve és az idéző mű rövid címe is szerepel. Ennek az Esterházy korai szövegeit nem feltétlenül karakterizáló „filológiai pontosságnak” azonban éppen az a performatív moz-

²⁷ Valójában két, összetett mondatról van szó, középen kihagyással; a *mondat* szót itt nem annyira grammatikai értelemben, hanem egyfajta „licenciával” élve, inkább a *mondás* értelmében használom.

²⁸ ESTERHÁZY Péter, *Függelék a Kis Magyar Pornográfiahoz – mondatok* – E. P., *A kitö-mött hattýú. Írások*, Magvető, Budapest, 1988, 88.

²⁹ ESTERHÁZY Péter, *A piaristákról* = E. P., *Egy kékharsnya följegyzéseiből*, 18-19. Eredetileg: Élet és Irodalom, 1991.

³⁰ ESTERHÁZY Péter, *A szavak csodálatos életéből*, Magvető, Budapest, 2003, 64.

³¹ „Egy nem létező diáriumból, Journal, A ceruza története, A fogadás naplója, A lélek mérnöke, E. följegyzései, E.tc.” *Függelék a Kis Magyar Pornográfiahoz*, 88.

zanat adja a jelentőségét, amelynek köszönhetően a citáció végrehajtása magát a (verbális) cselekvést teszi láthatóvá.

A *piaristákról* szövegében azonban a beszélő nemcsak a szelektív tradíció működését, az előzetes, idegenkezű rostálásra, szelekcióra való ráhagyatkozást viszi színre. Az „Itt persze megint idézhetnénk Wittgensteint (Neumer Katalin nyomán):” mondat olyan idegen beszédet konferál fel, amelyet miközben átvett idézetként jelent be, a kettőspont után nem jelöl, és az idézőjel elmaradása, valamint a grammatikai markerek az olvasó számára meghagyják annak a lehetőségét, hogy Dorrit Cohn nyomán „idézett monológként”, vagy Käte Hamburger kifejezésével élve érählt Redeként olvassuk a kihagyásos „aforizmat”, vagyis olyan idegen beszédként, amely az elbeszélő hangján, az ő közvetítésével szólal meg. Az idézett mondat továbbbírása alá is támasztja ezt az olvasatot. Az „idézhetnénk” feltételes módja és a „nyomán” szintén arra utal, hogy a szöveg beszélője átsajátította az idegen beszédet, a feltételes módnak köszönhetően nem konstatálja az idézés aktusát, csupán szignalizálja annak (elvi) lehetőségét, és ezzel az újramondást, az ismétlést a szóbeli tudás variációs ismétléseinek dinamikus, mert rögzítetlen szövegszekvenciáinak a státuszába helyezi.

A *szavak csodálatos életéből* „függelékében”, a *Kihagyott mondatok jegyzékében* a citáció hasonlóképpen a hagyományozódás aktusának színrevitelét hajtja végre. Az idézőlánc utolsó szövegében azonban a citáció performatív aktusa, az önidézettel, magát az idézetátvitel citációját cselekszi meg, a színre vitt szerző lényegében ekkor már egy saját, korábbi szövegére hivatkozik. A *kitömtött hattyú* az olvasó számára ténylegesen elsődleges forrássá lép elő, annak ellenére, hogy a szerzői önhivatkozás visszaüt a sorrendben első citációs aktusra is. Mégpedig azért, mert *Nyelvjáték és tradíció* című könyv nem létezik. A színre vitt szerző azaz, hogy „elvéti” az „eredeti” forrásmű médiaformátumát, lényegében az archívum „morajlásában” feloldja saját forrását, visszakereshetetlenné, és a szöveg értelmezése szempontjából indifferenssé is téve az „eredetet”. A Wittgenstein-passzus Esterházy-mondattá válását, vagyis az idézet önidézetté oldódásának színrevitelét, a hagyomány birtokba vételének, átsajátításának eseményét az is megerősítheti, hogy a Neumer által kivágott félmondat³² annak ellenére sem kerül vissza a helyére, hogy az az Esterházy-szövegeknek akár jól is jöhetett volna.

Vagyis ami a hagyomány minéműségéről szóló tézismondattal itt történik, az nem más, mint maga a hagyományozás, a mondat hagyományozása, végső soron birtokba vétele. De nem csupán birtokbavétel: az újramondás a szöveget kimozdítja a maga rögzítettségéből, ismétlése megnyitja a variációs ismétlés, a „fordítás” lehetőségét is. Talán ezért sem véletlen, hogy a *hagyomány* értelmezésének a kényszere többször is a fordítás szövegösszefüggésében jelenik meg az Esterházy-prózában.³³ A legradikálisabb talán az a *hagyomány* vagy *tradíció*

³² A kapcsos zárójelben jelölt, és Neumer által kihagyott rész: „so wenig, wie es möglich ist, sich die eigenen Ahnen anzusuchen” („éppen annyira kevésbé, mint az, hogy kiválasszuk magunknak az őseinket”).

³³ „A regényírás egész másról szól, sokkal komorabb, nehezebb, munkaszerűbb dolog, itt meg, a fordításnál vannak nyelvi problémák, és látom, hogy jó a kezem hozzá, hogy jól meg lehet csinálni. Ezt nagyon élveztem. És nem lehetett volna megcsinálni másutt így, csak Karinthy Frigyes házában. Én, akinek mindig olyan kékharisnyás, túl lelkes elgondolásaim vannak arról, hogy ha a hagyomány hozzányúl az emberhez vagy az ember a hagyományhoz, az milyen nagy erőket szabadít fel, éreztem fordítás közben, miként tud a hagyomány segíteni az embernek, mennyire fölbátorítja, és ha jól csinálom, akkor nem elszemtelenít, de megfogja a kezem.” *Nem vagyok egy Berzsenyi. Esterházy Péterrel beszélget Petri György* = ESTERHÁZY Péter, *Egy két haris*, Magvető, Budapest, 1996, 171.

szó etimológiájából kiinduló okfejtés, amely a *Javított kiadás* „Első dosszié”-jában olvasható. Az elbeszélő szándéka, hogy „az egészet” (értsd: az apa „árulástörténetét”) „tágabb összefüggésekbe” helyezze, megnézze „a nagy mítoszokat, a nagy árulásokat”,³⁴ kudarcba fullad, illetve részleges sikerrel jár. Júdásról is „összeolvas” „ezt-azt.” Az olvasás mint a hagyományhoz való hozzáférést biztosító kultúrtechnika ebben az epizódban úgy jelenik meg, mint amely nem választható el az írástól. Az olvasás kísérőtevékenysége az írás, a jegyzetelés: kivonatolása, összegzése az olvasottaknak; funkciója, hogy emlékeztessen a hagyományozott szövegre. A szöveg megértésének folyamatában keletkező új szövegek, a kommentárok azonban összekeverednek a jegyzetekkel: „De a cetlikből nem mindig látom, hol idézek, hol kommentálok, mindegy.”³⁵ Az új és a régi, az idegen és saját mondatok tehát nemcsak időbeni távolágukat veszítik el, de szerzőségük, eredetük is bizonytalanná válik a jegyzetelés folyamatában. Az értelmező olvasás, amelyben a hagyományozás tulajdonképpen végbe megy, és amelynek az eredménye a forrásdokumentum és a kommentár mondatainak az összekeveredése, kezdeti, kiinduló hierarchiájuknak a felszámolódása, olyan prolepszisként funkcionál, amely megelőlegezi a felfedezésből levont végkövetkeztetést, a hagyományozás árulásként való lelepleződését: „Az eredeti görög szöveg vizsgálata izgalmas fölfedezést hoz. A görög elárulni, árulás szavak fordítása korántsem egyértelmű. Kiad, kiszolgált, illetve ráhagy, ráhagyományoz, átad, ezeket is jelenti. A latin fordítás a tradere szót használja, ahonnet a tradíció jön. – Vagyis Júdás csak továbbadta, amit látott s hallott, ahogy a többi apostol is? Érdekes, hogy Pál apostol a Korinthusiakhoz írt levélben (1 Kor. 11,23.) kétszer is használja ezt a szót. Pál Júdás árnyékában, amaz emez fényében? A továbbadó: hermeneuta. A spicli mint hermeneuta. Akit értelmezünk, azt kiszolgáltatjuk. A tolmácsolás kiszolgáltatás és kiszolgáltatottság. Apám »perfekt« német-angol-francia (volt). Átadni, áthagyományozni, továbbmondani: mindig kockázattal jár.”³⁶

Az a szemantikai bizonytalanság (vagy nyitottság?), amely a fordítást szükségszerűen teszi hermeneutikai műveletté, a forrásszöveg és fordítása között elkerülhetetlenül hozza létre azt az elcsúszást, amely minden szöveghagyományozást, éppen a nyelv természetéből következően, árulássá tesz. Az értelmezett, sajátta tett, saját nyelvünkre lefordított szöveg soha nem lesz „hűségese” vagy tökéletesen egybehangzó, ad absurdum önazonos a nyelvi idegenségében óhatatlanul is távoli szöveggel. A következtetések sora végül abba a konklúzióba torkollik, hogy a hagyományozás szükségszerűen kockázattal jár. Ez a kockázat azonban, éppen mert nem tudunk „kilépni a hagyományból”, olyan rizikó, amelyet vállalni kell, és amelylyel szemben egyedül a hagyomány az, amely még megrendültségében is, védelmet képes nyújtani. A hagyomány, amely a maga instabilitásában, hozzáférhetőségében valamennyi nehézségével együtt, mégiscsak az egyetlen fogódzó az én számára, ezért is kerül szóba újra a regény végén, ezzel is kiemelve a motívum fontosságát. Az elbeszélő a lipcei könyvvásár erősen jelölt kulturális közegébe helyezi azt a beszélgetést, amelynek kapcsán a retrospektív önnarráció végül visszatér a hagyomány mibenlétének, de mindenekelőtt funkciójának kérdéséhez, a beszélgetés kivonatos elbeszélése kapcsán. Ahhoz a „szóhoz”, amelyhez egy másik, nem a védelmet, hanem éppen ennek ellenkezőjét, a védelem hiányát, a kiszolgáltatottságot

³⁴ ESTERHÁZY Péter, *Javított kiadás* –melléklet a Harmonia caelestishez –, Magvető, Budapest, 2002, 23 skk. Az etimológiáról: *Uo.*, 24–25.

³⁵ *Uo.*, 23.

³⁶ *Uo.*, 24.

és a másik kiszolgáltatását evokáló szó, az *árulás* etimológiáján keresztül jutott el. Az elbeszélő összefoglalja mindazt, amit beszédpartnerei mondanak: az olvasó a főhős-narrátor (aki ez esetben egyúttal az implicit szerző) tudósításából értesül az idegen beszéd „tartalmáról”, vagyis a tudósított, elbeszél beszéd egyszerre idegen és saját, hiszen az elbeszélő hangján, az ő „szűrőjén” keresztül érkezik el az olvasóhoz. A beszélgetés összefoglalása így maga is olyan átsajátításként fogható fel, amelyben az idegen beszéd sajátként, míg a saját idegenként tűnik fel, és a kettő szétválasztása (narratológiai is) lehetetlenség. „A bolti lopás és az árulás közti fontos, de nehezen argumentálható különbség, a morál mint magánügy. L. azonnal tud egy idevágó Habermas-szöveget, a késő kapitalizmus legitimációs problémájáról, az így előálló értékerózióról. – Milyen jól jön ilyenkor a német gondolkodás biztos hagyománya. Egyáltalán bármilyen hagyomány. Kultúra. Hogy van mire támaszkodni, hogy nem mindent egyedül kell újra kitalálni... Persze épp ez a hagyomány lett kétséges.”³⁷ A hagyomány, az emberi viselkedést szabályozó kultúra értelmében leginkább a közösséget, a valahová tartozást jelenti, a hagyománnyal együtt az odatartozás íratlan szabályainak az elfogadását. Védelmet,³⁸ amelyre rászorulunk, és amelyen kívül nem számíthatunk másra. Amelyről tudjuk, hogy meg kell dolgoznunk érte, birtoklása pedig nemcsak felelősséggel jár, de a birtokbavétel aktusában mindig, óhatatlanul, árulással is.

³⁷ *Uo.*, 269.

³⁸ „A társadalom, minthogy nincsen igazán tér, ahol mozgásban lehetne, állíthatná, mondhatná ön magát, tehetetlen, s magára hagyja az egyént, aki tehát magában, egyedül, a közösség, a tradíció, a kultúra védelme nélkül áll – állunk, s próbálkozunk ki-ki alapon.” ESTERHÁZY, *Függelék a Kis Magyar Pornográfiához*, 98. Az idézett részlet a *Fragment* címszó alatt szerepel.

SZILÁGYI ZSÓFIA

A hagyomány rései

ESTERHÁZY ÉS MÓRICZ

Bízom benne, erősen, bár kicsit kétkedve bízom, hogy nem kelt semmiféle meglepetést, ha ez a két név, Esterházy Péter és Móricz Zsigmondé, egymás mellé kerül egy címben. Hogy senki sem kapja fel a fejét már, miként lehet két, eltérő címkékkal teleragasztgatott szerzőnek köze egymáshoz, a népnek az urbánushoz, a parasztnak az arisztokratához, a modernnek a poszt-modernhez – csak néhány, kiirthatatlan vélekedést és kontrasztot felsorolva. Kosztolányi Füst Milán kapcsán figyelmeztetett arra, nyilvánvalóan saját írói sorsán is gondolkodva, hogy „egy-egy költőről jelszavak röpködnek a levegőben”¹ – Esterházy 1988-ban egy interjúban egyszerűen hülyeségnek nevezte, Keresztury Tibornak válaszolva, hogy a Móriczról szóló írásán (helyesebben: azon, hogy írt Móriczról) sokan meglepődtek. Ugyanitt kitért az annyira ismerős „kontrázó” technikákra, az iskolák megképzésére, a megmerevített stílusirányokra:

Nálunk ha valaki leír egy tisztességes mondatot, az már stílusirány. (Jelesül: Babits-iskola...) Itt jut eszembe ez a kontrasztlelet; bornírt örökség, gondolom, valami álmарxista gyökerezéssel, pl. Babits kontra Móricz. Pedig ennél sokkal élesebb, érdekesebb, irodalmibb és valóságosabb a Babits kontra Kosztolányi. Ha már kontrázni akarunk. Pedig ők is olyanok, hogy ha szét akarjuk választani, összetartoznak, ha nagyon egymás mellé tesszük, akkor különböznek... Jellemző, hogy milyen föltűnést keltett, mikor Móriczról írtam... Micsoda hülyeség.²

Ez az ellentétpárokat felállító technika valóban nagyon jellemző az irodalomtörténeti gondolkodásunkra (és biztosan nem pusztán a 20. századi szerzőkkel foglalkozó írásokra – ott bujkál az Arany–Petőfi, vagy a Jókai–Kemény szembeállításokban is). Érdeemes felidézni, hogyan indította Angyalosi Gergely 2010-ben Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-könyvéről szóló kritikáját, épp erre a régi hagyományra utalva:

Szegedy-Maszák Mihály munkájának bevezetőjében hangsúlyozza, hogy egyetlen más magyar író rovására sem kívánja fölnagyítani Kosztolányi Dezsőt. Pedig – az ismert pesti vicc fordulatával élve – igény bizonyára lenne rá. Amint a múlt század elejének irodalmárai nagy kedvvel újták az Arany–Petőfi-szembeállítást, úgy az elmúlt évtizedekben főleg Babitsot és Kosztolányit ütköztették a különféle csoportosulások (nem beszélve a jó öreg népi–urbánus színezetű értékvitákról).³

1988-ban, amikor Esterházy Péter válaszolt Keresztury Tibor kérdéseire, igen közel volt ahhoz az emlegetett „Móriczról íráshoz”, vagyis a leghíresebbhez a Móriczsal kapcsolatos

¹ Lásd, KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy ég alatt*, Budapest, Szépirodalmi, 1977, 476.; Erről lásd még: SZILÁGYI Zsófia, *Az éretlen Kosztolányi*, Budapest, Pesti Kalligram, 2017, 24–26.

² „Azt csinálom, amit eddig, nézdegelek” (Esterházy Péter) = KERESZTURY Tibor, *Félterpeszben. Arcképek az újabb magyar irodalomból*, Budapest, Magvető, JAK-füzetek 54., 1991, 15.

³ ANGALOSI Gergely, *Vagyonunk Kosztolányi (Szegedy-Maszák Mihály: Kosztolányi Dezső)*, Élet és Irodalom, 2010. június 18.

megszólalásai közül: az 1987-es *Utószó, szó, szó* című szövegére utalt feltehetőleg, amely majdnem ugyanakkor született, mint a Kosztolányiról szóló *Ünnepi beszéd és rekonstrukció*. A két, egymáshoz időben közeli írás sorsa viszont egészen más lett: a Kosztolányi-esszé, amely először előadásként, 1985. március 28-án az ELTE Bölcsészettudományi Karának XX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke által rendezett Kosztolányi Dezső Tudományos Ülésszakon hangzott el, szinte azonnal a hagyományválasztás határozott jelévé, az irodalomtörténeti folyamatokat is befolyásoló, gesztusértékű megszólalássá változott. Szilágyi Márton, 1994-es tanulmányában beszédes névsort rendelt ahhoz a megállapításához, Esterházyt emelve ki, hogy a nyolcvanas évek szerzői nem egyszerűen új prózanyelvet teremtettek, de egy „ilyen formában korábban nem létező tradíciót” is láthatóvá tettek:

Esterházy például nyíltan reflektált Mikszáthra, Kosztolányira, Csáthra, Ottlikra, Mándyra, Mészölyre – s ez a névsor többé-kevésbé az áttörés részeként interpretált minden prózai műre érvényes hagyományválasztást jelent. Amikor a kritika a kötetek szervezőelveit kívánta föltárni, teoretizálta a legitimációs célú hagyománykonstruálást is, elvégezte az előképnek tekintett életművek föltértelezését.⁴

Szilágyi Márton második mondatából az is kiderül, hogy Esterházy „nyílt reflexiói” azért váltak hangsúlyosakká, mert a műveiről született kritikák meg- vagy felerősítették őket: a hagyományképzés egyszerre zajlott a szépirodalmi művekben (pontosabban a róluk született írásokban), valamint az esszéikben, interjúikban. Ezért is maradhatott ki a felsorolásból Móricz, hiszen őt hagyományként a korabeli kritikák biztosan nem emlegették, pedig, egyébként, Esterházy rá is „nyíltan reflektált” – éppen akkor, a nyolcvanas évek végén, amikor a Móricz iránti irodalomtörténeti érdeklődés csaknem teljesen elapadt. Ennek az elapadásnak az oka sokféle volt, de annyi világosan látszik most már, hogy a Kosztolányitól induló, Ottlikon, Mészölyön át Esterházyig vezető hagyományvonal kényszerűen kitakarta és egyszerűsítette azokat a szerzőket, akik korábban a „fősodorhoz” tartoztak. Az új irodalmi kánon kiépülésére, vagy, másképpen, Esterházyék fellépésére pedig láthatólag reagáltak olyan irodalomtörténészek is, akikről ez meglepő reakciónak tűnt. Ahogy Szilágyi Márton megjegyezte, Király István, például, az Ady-monográfia befejezése helyett, Kosztolányival kezdett foglalkozni, „hajlékony és érzékeny helyzetértékelést” mutatva: „Király fölismerete, hogy az új irodalmiságot valamelyest befolyásolni vagy megszólítani csak Kosztolányival tudja”.⁵

Hogy mennyire sikerült Királynak az új irodalmiság megszólítása Kosztolányival, és mennyire használhatók ma az íróról született elemzései, arra inkább nem térnék ki (abból, hogy milyen ritkán látjuk ma Király István nevét a Kosztolányi-elemzések lábjegyzeteiben, mindenesetre az látszik, igen kevésbé). Inkább oda kanyarodnék vissza: Móricz „fősodor”-jellege nyilvánvalóan hozzájárult, hogy Esterházy róla szóló esszéje hosszú évekig szinte tetszhalott állapotban várjon a felfedezésre. A *Miért* című rövid szövegben (amely eredetileg egy olvasásra buzdító rádióműsorban hangozhatott el) is ott van a „sodor-kérdés”, miként a kisajátítás, a klasszikusok sorsa is:

Hát még ha hozzávesszük a kisajátítási akciókat. (Ezekben a magyar irodalomtörténet, főleg ez újkori, nem szűkölködik.) Például kitalálták ezt a fősodort, hogy volna az irodalmunkban egy fősodor, petőfi-ady-móricz-józsefattila... Aligha van ilyen; fősodrók – azok vannak, és persze vannak sodorok

⁴ SZILÁGYI Márton, *Együtt – egy másért? (A nyolcvanas évek prózája és a kritika)* = Sz. M., *Kritikai berek*, Budapest, JAK-Balassi, 1995, 30–31. A kötetben szerepel a tanulmány végén az 1994-es évszám.

⁵ SZILÁGYI Márton, i. m., 31.

is, csak nincs köztük fő. Aki azután ebbe a nem létező fősodorba belepottyant szegény, arra keresztet vethetünk, azt élő olvasó saját jószántából elő nem vette.⁶

Az *Utószó, szó, szó* című esszében pedig a „fősodorról” egy raszteres fénykép kapcsán beszélt Esterházy: Móricz a falra kirakott (és, számomra máig rejtélyes okból, legalábbis az írás tanúsága és Esterházy emlékezete szerint, a Piarista Gimnázium fizikaszertárában elhelyezett) fotója, meg a „nagyon kötelező” jellege miatt „nem számított komoly embernek” a gimnazisták számára. A Móricz-kép nézegetését, a rejtélyes tekintet és a raszteres jelleg felfedezését követhetné a fordulat, hogy aztán a gimnazista Esterházy, megbetegedvén, végigolvasta a Móricz-összest, és rájött, mégis óriási író volt a kötelezőnek feladott, hiába tették ki a képét a falra. Ha így folytatódna a szöveg, boldogan fel is fejthetnénk a metaforát: lám-lám, egy író csak messziről olyan könnyen kiismerhető, kizárólag a távolból tudjuk hibátlanul felsorolni a jellemzőit (lásd a tokát és a bajuszt, meg a rejtélyes mosolyt), ha közelebb megyünk hozzá, már elveszítjük a magabiztosságunkat, szétesik az annyira egységesnek tűnő kép. De az írásban nem ez a fordulat következik, arról olvashatunk, segítség kellett ahhoz, hogy az egykori gimnazista rászánja magát Móricz olvasására – a közvetítő a mottóvá is emelt Kosztolányi lett. A nem-fősodor, a nem-kötelező író megdicsérte kortársát és kollégáját, és ezzel felkeltette a gimnazista Esterházy érdeklődését:

Egy helyt K, akinek akkorra minden szavát elhittem, mindenféle jókat írt erről a raszteres M.-ről. És akkor jutott eszembe, hogy mi, az osztály, úgy mondtunk le róla, hogy nem is olvastuk, hatfelé korpára malacnak!, kiabáltuk Karinthytól felbízattva, illetve a *Hét krajcár*, azt olvastuk. Mindig a *Hét krajcárt*, úgyhogy abban se volt semmi jó. „Na, most jön a koldus.” „Maga egy jóvólátó!” „És meg-e találják vajon a hetediket?” „Ki tudja így előre?” „Fogadjunk egy csöcsös pubiba, hogy vér fog habzani a végén a torkából.” „Várjuk ki ezt a végét, kolléga. Csöngetésig.” És da capo, újra meg újra. De K. közbenjárására megváltozott a helyzet.⁷

Az látszik már ennyiből is, hogy Esterházy a nyolcvanas években leginkább *sajnálta* Móriczot, szánta amiatt, hogy sokan nem adják meg neki azt az esélyt, amelyet ő, gimnazistaként, megadott, vagyis nem olvassák a műveit. Ugyanakkor, igyekezvén nem beleesni abba a gyakori értekezői hibába, hogy esterházys fordulatokkal próbáljak beszélni Esterházyról, sosem *sajnálta le* őt: mégis meglepő lehet, miként jutottunk el *onnan*, vagyis a Kosztolányi-Ottlik hagyományvonal megképzésétől *ide*. Hogy hova is? Abba a helyzetbe, amelyben Nádas Péter, már Esterházy halála után, elsőként Móriczot említette meg Jánossy Lajos kérdésére válaszul, mint kapcsolódási pontot, közös hagyományt:

Móricz, az egy nagyon nagy találkozási pont volt, még akkor is, ha Móricz egyikünk számára sem volt eszményi író. Esterházy többször a legnagyobb magyar írónak nevezte, de akkor szóltam neki, hogy figyelj, írók között legfeljebb jelentős van, több jelentős egymás mellett, de nincsen legnagyobb. Ez ugyanis egy szigorúan személyre szabott műfaj és nem versenyszám. Hanem a hely, ahol élünk, annak a helynek nagyon robusztus írója Móricz, és mindkettőnk számára nagyon fontos író.⁸

Hogy jobban lássuk tehát azt az utat, amely nélkül a végpont meglepő lehet, érdemes számba venni, milyen megszólalásokból is fejthető fel az Esterházy-Móricz viszony. Már az eddigi Esterházy-idézeteimmel igyekeztem jelezni, hogy nem pusztán az *Utószó, szó, szó* című

⁶ ESTERHÁZY Péter, *Miért = E. P., A halacska csodálatos élete*, Budapest, Pannon, 1991, 67–68.

⁷ ESTERHÁZY, *Utószó, szó, szó*, i. m., 271.

⁸ *Közösek a céduláink*. Nádas Péter Esterházyról (2016. december 24.) Lásd: <http://www.litera.hu/hirek/kozosek-a-cedulaink>

esszét kell elemeznünk: még ha kétségtelenül ez is lett a leghíresebb Esterházy Mór-cz-reflexiói közül. (*A kifosztott Mór-cz* című tanulmánykötet is innen kapta a címét, Benyovszky Krisztián Mór-cz-tanulmánykötetének címe ugyancsak erre a szövegre vezethető vissza.)⁹ Ma már nehéz lenne komoly kutatói teljesítményként előhúzni annak listázását, hogy hány-szor, hányféleképpen kerül elő az Esterházy-szövegekben Mór-cz: a Digitális Irodalmi Akadémia oldalán kattintgatva megtaláljuk az összes említést. (Csak néha ködlött fel bennem, milyen munka lenne mindezt összegyűjteni, ha a teljes Esterházy-életmű végigolvasása szükségel-tetne hozzá: persze, az is igaz, mennyivel többet adna nekem mint olvasónak ez a hagyomá-nyos, mondhatnám, retró módszer.)¹⁰ Van azonban egy olyan szöveg, amelyet semmiféle ne-tes keresés nem hoz elő, egyelőre – amennyire tudom egyébként, a most készülő, Esterházy publicisztikai írásait közreadó könyv munkálatai kapcsán is kiderült már, szó sincs arról, hogy minden esszé, publicisztika a *másol-beilleszt* funkcióval kötetbe rendezhető lenne. Van egy Mór-czről (is) szóló Esterházy-szöveg, amely talán még azoknál az írásainál is kalando-sabb sorsú, amelyeket majd a Nemzeti Sportból, a Népszabadságból kell összegereblyézni a tervezett esszékötethez.

2009 elején, hogy belekezdjek egy személyesség nélkül nehezen megformálható törté-netbe, megjelent *A továbbélő Mór-cz* című tanulmánykötetem a Kalligram Kiadónál. Gondol-tam egy merészet, és azt vetettem fel a kiadónak, hogy a bemutatására Esterházyt kérjük fel – akkor még a Szlovák Intézetben megrendezett, órákig tartó, 8-10-15 kötetet prezentáló estek voltak szokásban. Péterrel ismertük egymást, kötődött a Kalligramhoz is, hiszen művei szlo-vák kiadását a pozsonyi részlegnél gondozták, és (ez, ha máshonnan nem, a *Hasnyálmirigy-napló*ból kiderül)¹¹ a kiadó vezetőjével, Szigeti Lászlóval is közel álltak egymáshoz. Ezek alapján akár természetesnek is minősíthetném a habozás nélkül mondott igenjét, mégsem éreztem magától értetődőnek, akkor sem, most sem: egy viszonylag fiatal irodalomtörténész könyvének végigolvasására vállalkozott, úgy, hogy sem a kötet pontos tartalmáról, sem a ter-jedelméről nem tudott semmit. (Annyit oda is sugott nekem, mikor befelé mentünk a szín-házterembe, hogy: „azt nem mondtad, hogy ilyen vastag”.) Nem szabadon beszélt, hanem kézzel írt szöveget vett elő – és akkora közönség előtt olvasta föl, amekkora ritkán volt Kalli-gram-bemutatókon, és amelynek nem kis hányada éppen őmiatta jött el. Aztán említette már ott is, beszélt nekem erről később is, hogy közölni szeretné a szöveget, de ahhoz gépbe kelle-ne vinnie – majd jött az újabb fázis, hogy már nem találja azt, amit felolvasott. Később egy megkerült zakóról, és az abban felfedezett, zsebben megbújó papírokról számolt be nekem (hogy ne játsszam ki itt a „zakóink titkos szerkezetéről” szóló, Ottlikra vonatkozó párhúza-

⁹ A tanulmánykötet elején részleteket is olvashatunk az Esterházy-esszéiből (Lásd: *A kifosztott Mór-cz*, szerkesztette FENYŐ D. György, Budapest, Krónika Nova, 2001, 8–10.), Benyovszky könyvének egyik mottója pedig az az Esterházy-mondat, amelyre mindkét kötet utal a címével: „Itt áll előttünk egy író, akit kifosztott az idő.” (Lásd: BENYOVSKY Krisztián, *Fosztogatás*, Pozsony, Kalligram, 2010)

¹⁰ Azt azért nem mondhatjuk, hogy „minden megvan”: a 2016 tavaszán kiadott *Hasnyálmirigynapló* és az ugyanabban az évben, de már Esterházy halála után megjelent *Drámák* még nincs fönt a neten. De ebben a két kötetben egyszer sem fordul elő Mór-cz neve. (Nem pusztán végiglapozással ellenőriz-tem ezt, de a könyvek szerkesztőjének, Tóth-Czifra Júliának a segítségét is igénybe vettem, akinek ezúton mondok köszönetet.)

¹¹ Lásd a 2015. október 14-i bejegyzésben: „Szigeti volt itt. Olyan öröm látni, hallani őt. A levését. Férfi-as tartózkodással szeretjük egymást.” ESTERHÁZY Péter, *Hasnyálmirigynapló*, Budapest, Magvető, 2016, 190.

mot). De a szöveggel aztán mégsem történt semmi, legalábbis nem vált láthatóvá, még ha ki is került a zakózsebből. Én nem erőltettem a megjelentetést, mert, egyfelől, nehéz lett volna hitelesen képviselni, hogy nem személyes hiúságból, hanem Móricz miatt tartanám fontosnak, másfelől meg úgy éreztem, ráérünk. Egyszer majd csak ráveszem, gondoltam, hogy adja oda azokat a lapokat, és beviszem a szövegét a gépbe én. Amikor rádöbbsentem, hogy nem érünk rá, a legkevesbé sem, ez az eset már eszembe sem jutott – csak akkor, amikor azon töprengtem, miről is beszéljek a szegedi Esterházy-konferencián, amelynek egyik hívószavává a hagyományt tettük. Ekkor jöttem rá, hogy egy sajátos változatom mintha lenne ebből az Esterházy-szövegből mégis.

Történt ugyanis, hogy a bemutatón jelen lévő, büszke szüleim magukkal hozták a Sanyo márkájú (nem lehet ezt másképp mondani, csak úgy, mintha egy Sándort becéznénk, *Sanyó*) magnójukat, és felvették az egész estét. Nem diktafon volt ez, hanem egy természetes darab, de édesapám csak ebben bízott meg, néprajzusként ezzel gyűjtött mindig – mindezt azonban igen szerényen hajtották végre, mondhatnám, kalózfelvételt készítettek. Nem ültek előre, úgy a harmadik sor táján helyezkedtek el, magnóval az ölükben. Aztán nekem adták a kazettát, én meg bedobtam egy fiókba, a végtelen ráérés jegyében. Csak most vettem elő, hogy aztán mindennel megküzdjek, mintegy büntetésként azért, mert ilyen lassan reagáltam: azzal is, hogy találjak egy magnót, amelyen lejátszhatom, meg azzal az érzéssel is, hogy most már nem tudom Péternek megmutatni, sem megkérni rá, alakítsuk együtt rendes szöveggé. Ugyanis a felvétel pontos és hiánytalan lejegyzése szinte lehetetlennek bizonyult: biztosan nagyon tet-szene Esterházynak az a változat, amelyet létre tudtam hozni, szövegromlásokkal, illetve olyan „lukakkal”, amelyeneket a távoli századokból, vagy a történelem viharai által megtépázott hagyatékokból ránk maradt szövegeken szoktunk látni. Esterházy ugyanis, ahogyan mindig, poénokra futtatta ki a szövegét több helyen is, ezek a poénok viszont szöveggyilkosokká változtak – a Szlovák Intézet színháztermében felhangzó harsány nevetés a poénok utáni szavakat kibogozhatatlanná (majdnem azt írtam, olvashatatlanná) tette.

De elég is ebből a kicsit anekdotikusnak tűnő betétből, inkább arra térek rá, miért volt érdemes ezt az Esterházy-szöveget, a maga szakadozottságában is, kihozni az íróasztalom fiókjából. Az egyik, számomra nagyon lényeges részlet az, ahol visszatért a hagyományhoz való viszonyára úgy általában, pontosabban arra, hogy az egyik hagyomány választása „kita-karhatja” a másikat. Az írók egymás elleni kijátszásának szokását, amelyhez korábban az „álmарxista gyökerezést” kapcsolta, itt a diktatúrával hozta összefüggésbe:

Miért Ottlikot másoltam le? És mért nem X egy könyvét? Diktatúrában valaki választása erősebben veti föl, hogy a választás per definitionem mások aktuális nemválasztása. Egy másolás van, és sok könyv, ami fontos. Megszakított folytonosság, jelöli ki a szerző, ez a huszadik századi irodalom története, és ennek kapcsán rész és egész megbomlott viszonya. Mennyire valóság és mennyire tény, hogy a magyar irodalom a magyar nyelv irodalma, nem pedig Magyarországé, vagy ez csak udvariaskodó formula? Reparálható-e egy nem irodalmi okokból elmaradt recepció? Úgy tűnik föl, vannak még problémák, hát itt nem tudok jobb szót mondani, vannak még problémák, elvtársak.

Az egész szöveget pedig azzal a másutt is megfogalmazott gondolatával indította, hogy a figyelem hullámlása egyáltalán nem meglepő jelenség. Ugyanakkor azt is leszögezte azonnal, hogy a diktatúrában ezek a természetes mozgások mesterségesekké, befolyásoltakká válnak:

Árnyalja a képet, Móricz úgy mondaná, nem, írni, nem, naplójában úgy írni, hogy elbassza az egészet, ha diktatúrában élünk, amely nemcsak megszabná, hogy mit vagy hogyan fedezzünk föl vagy fe-

lejtünk el, hanem minket magunkat (itt talán van ez a *mi*), hanem minket magunkat is manipulálna abban, hogy mit akarjunk fölfedezni és elfelejteni, és hogyan értelmezzük azt.

Másutt, vagyis nem ebben a magnón megőrzött szövegében is kitért arra, mennyire meghatározók a diktatúrában kialakult mechanizmusok és gesztusok, ha a kortárs írók hagyományhoz való viszonyán gondolkodunk. A következő mondatok (a *Mik vogymuk* című szövegből) nekem azt is jelentik, hogy Móríczt azért kellett eldugni, kicsit, hogy Kosztolányit meg lehessen emelni. Nagyon? Hogy az ellentétekben gondolkodás akkor is hatott, ha utálta valaki a kontrasztokat, hiszen harc volt, résen kellett lenni:

Ha valamit igazán utáltam az elmúlt rendszerben, az a folyamatos résen levés volt, a szakadatlan figyelem és fegyelem. Szabadságban élni éppen azt is jelenti, hogy nem kell annyira figyelni. A szabadságot szabadságban is védelmezni kell, de nem nagyon. Elég olyan álmosan, álomszuszán.¹²

Könnyű játéknak tűnik a szavakkal, hogy a *résen levést* kiemelve térjek rá, mi volt a másik, a könyvem bemutatásán messze túlvezető felvetése Esterházy szövegének: Nádas Péter Mórícshoz való viszonyáról beszélt, egy olyan kapcsolatról két életmű között, amelyet másutt, tudomásom szerint, nem emlegetett.¹³ Móríc a maga teljességében mindmáig kiadatlan, az egyik, kéziratosa, az első világháború alatt létrehozott Tükör-kötetében olvasható *Rés* című szövege kapcsán tette ezt, amelyet *A továbbélő Móríc*zban is, majd a Móríc-z-monográfiámban is elemeztem,¹⁴ megállapítva, hogy a *Párhuzamos történetek*nek a legtöbb köze, paradox módon, Móríc szövegei közül egy olyanhoz van, amelyet monumentális regénye írásakor Nádas egészen biztosan nem ismerhetett:

Nádas sokat beszél a magyar hagyomány nem kincseiről, hanem nincseiről, és itt hirtelen rábukkanunk egy nem publikált, tehát nem létező, vagy alig, vagy bicebócan létező szövegre, nincse, amelyen állva Nádas a *Párhuzamos történetek*ben továbbírja a történetét. Tudjuk, a fizikusok nem egy alkalommal megállapítják, kiszámolják egy részecske vagy bolygó létezésének szükségszerűségét, és aztán később valaki meg is találja azt. De facto. A nemlétező hagyomány, amelyre állva dolgozik egy magyar regényíró. Erre a szép és drámai helyzetre világít rá ez a fantasztikus találás. Work in progress, ez a könyv is, lesz folytatása.

¹² ESTERHÁZY Péter, *Mik vogymuk* = E. P., *Egy kékharsnya följegyzéseiből*, Budapest, Magvető, 1994, 40.

¹³ Ha Móríczt későbbi szerző társaságában emlegette Esterházy, akkor sem Nádas, hanem Petrit hozta fel: „Egy héten át Németországban kóvályogtam (posztmodern stílusdiktatúra), s gondoltam, úti-beszámoló az ún. magyarélményeimről (magamat leszámítva, aki is permanens magyarélmény vagyok), nem nagy dolgokra gondoltam, egy mondatra például («Magyarország büszke lehet, sokkal nagyvonalúbban viselkedett menekültügyben, mint mi, németek»), vagy egy kérdésre a hamburgi kocsmában («Mondd, hogyan is hívják azt az őrültet a lebensraummal?» – Nem mondtam meg.), meg kis irodalmi jók-ra, a frankfurti ősirodalmárra, aki mint egy gyerek lelkesedett Kertész Imréért, vagy hogy kinyitok egy újságot, és éppen Krasznahorkairól írnak benne hosszan, vagy hogy egy lübecki kirakatban Szabó Magda könyve néz rám (Insel Verlag), és arról az új érzésemről, hogy mintha már nem ácsorognának olyan magányosan a könyveink külföldön, szinte pucéran, csupán önmagukra hagyatkozva, így önmaguknál kevesebbet jelentve, hanem hogy talán megkezdődött az a halk párbeszéd, amelyet a könyvek mindig is folytatnak egymással, így segít az *Édes Anna* Nádasnak, Petri Móríc Zsigmondnak – és fordítva és keresztül-kasul, azaz élve, éledve.” ESTERHÁZY Péter, *Mik vogymuk*, i. m., 40.

¹⁴ Lásd: SZILÁGYI Zsófia, *A továbbélő Móríc*z, Pozsony, Kalligram, 2008, 69–71., SZILÁGYI Zsófia, *Móríc*z Zsigmond, Pozsony, Kalligram, 2013, 224–226.

A 2009-ben vizionált folytatás többféleképpen is megtörtént azóta: folytatást jelentenek azok az interjúk, emlékezesek, amelyekben Nádas Esterházyról beszélt. Az ÉS-beli nekrológban például ismét felbukkant a „kontraszemlélet”, csak a Babits-Móricz ellentétből Nádas és Esterházy egymásnak ugrasztására irányuló kísérletté változott. Persze, ha végiggondoljuk azt, amit Nádas kifejt, adódik a kérdés – a szembeállításra kidolgozott válaszlépésük, az a dac, amellyel egymást emlegették mindig, ahogyan érvényteleníteni próbálták az összeugrasztást, vajon nem járult-e hozzá, hogy két ennyire eltérő beszédmód, prózanyelv ilyen problémátlanul egymás mellettiként rögzüljön az irodalomról gondolkodásban:

Volt még egy ennél is súlyosabb elhatározásunk, amikor észrevettük, hogy össze akarnak bennünket ugrasztani. A szándék spontán volt, tömegesen jelentkezett, de meglehet, hogy a titkosszolgálat dezinformációs részlege is belejátszott. Ez valamivel azután esett meg, hogy a két szövegmonstrum, a *Bevezetés a szépirodalomba* és az *Emlékiratok könyve* ugyanazon a könyvhíten megjelent, azaz 1986-ban. Illetve 1987-ben ért el minket a hatás negatívja. Volt azonban a dolognak egy kis bökkenője. Ha nála szidalmaztak engem, akkor ezt természetesen nem mondta el nekem. Miként fordítva is. Ha nálam szidalmazták őt, akkor a szidalom súlyossági fokának megfelelően relativizáltam, elütöttem vagy visszautasítottam, de természetesen nem említettem meg neki. Az a benyomásom, hogy ez mindketőnk neveltetéséhez tartozott. Nagy dolgoknak kell ahhoz történnie, hogy az ember a másikkal kapcsolatban negativizmusokat közvetítsen. A helyzet azonban egyre élesebb lett, s ez világossá tette, hogy miről hallgat a másik, s így aztán cselekedni kell. Azt a határozatot hoztuk, nem engedjük meg nekik, hogy ez sikerüljön. Bevezettünk egy óvintézkedést, amit aztán használnunk sem kellett. Egy idő után, nagy mulatság, azt vettük észre, hogy talán az előbbiek visszahatásaként itthon és külföldön állandóan egymásról beszélünk nyilvánosan. Hol ő, hol én mondtam fel ennek a kényszernek, mert arányvesztetten hatott. Ezt mindig be is jelentettük egymásnak. Aztán nálam a vénülés, nála a korosodás folyamatával még ez az ellenőrizettség is elmaradt.¹⁵

Ugyanakkor, minden demonstratív módon gyakorolt óvintézkedés ellenére, Nádasnak és Esterházynak nem pusztán az írásmódja, ha mondhatom így, a prózaeszménye, de a hagyományhoz való viszonya is egészen más volt – hiába mutatta fel éppen Móriczot közös pontként Nádas. A Jánossy Lajossal folytatott beszélgetésben mutatott meg Nádas valami lényegit kettejüknek a hagyományhoz, a magyar irodalomhoz való viszonyából:

De azt lehet mondani, hogy én voltam a rigorózusabb. Számomra több olyan mű létezik, amit ki nem állhatok. Péter tulajdonképpen mindent szeretett.

Ez a „mindent szeretett” hozzáállás, annak esetleges problematikusságával együtt, ott volt már, önkritikusan, az *Utószó, szó, szó* című esszében is:

Talán ezért is írtam egyszer, a természettől mintegy megfélemlítve, hogy ha volna legnagyobb író – nincs –, ő volna az... Lassan azért ideje volna találnom valami nagy, magyar író: akit nem szeretek. Akit letennék a sárga földre, fumigálnék, fanyalognék, szívből. Gyanús ez az ölelés. Gyanús, nem gyanús: ölelek.¹⁶

Ideje szólni tehát erről az „ölelésről”, vagyis arról, milyen Móricz-olvasónak látszik most, az életmű lezárulta után Esterházy. (Bár, mint a magnószalagról előkerült szövege figyelmeztet rá: korai abba az illúzióba ringatnunk magunkat, hogy minden írását, egykori megszólalását ismerjük.) Az egyik fontos tanulság számomra az lett, végignézve az összes Móricz-emléktést, hogy Esterházy szinte kizárólag felkérésre szólalt meg Móriczról – persze, ez önma-

¹⁵ NÁDAS Péter, *Emléklapok két elbeszélő életéből. Esterházy Péter halálára*, Élet és Irodalom, 2016. július 22.

¹⁶ ESTERHÁZY PÉTER, *Utószó, szó, szó*, i. m.,

gában még nem jelent sokat, ugyanis *A kitömött hattyú* című kötete előszavában, sokak mellett, köszönetet mondott Lengyel Baláznak is, aki a Móricz-esszéit, és Fráter Zoltánnak is, aki a Kosztolányi-előadás írott változatát, miként fogalmazott, „verte ki belőle”. (Ahogy felkérésre született az a szövege is, amelyet a magnószalag őrzött meg – konkrétan az enyémre... Ha Esterházy esszéit, publicisztikai írásait kutatja majd valaki, érdekes szempont lehet, mennyire állapítható meg, milyen kényszer, a szerkesztők, íróársak, irodalomtörténészek miféle ösztökélése volt az egyes szövegek mögött (előtt). Ahogy azt is fel lehet vetni, van-e a szövegek effajta előzményeinek jelentősége egyáltalán.)

A másik felfedezésem az volt, hogy Esterházy, miközben ő is írt róla, mennyire meghatározatlanok, hogy pontosan idézzem, az „így meg úgy móríci hagyományok”,¹⁷ azért leginkább arról az íróról beszélt, amelyiket a leginkább emlegetni szokás: a szegénységet, a magyar élet nehezét megíró Móriczról. Az *Utószó, szó, szó* című esszéje is döntően a szegénység legfontosabb megírójaként állítja elének Móriczot, arról értekezik itt, hogy egy világ eltűnése miatt „fosztotta ki” Móriczot az idő. Persze, írt olyat is Esterházy, hogy az „őserő” címke miatt nem látjuk Móricz esszéit – de ez leginkább kinyilatkoztatás volt, különösebb érvek vagy kifejtés nélkül:

A magyar irodalom mintha tele volna megtévesztő alakokkal. Vagy inkább az irodalom önértékelése ingatag, figyelmetlen, hagyja magát megtéveszteni, így lesz Móricz őserő, s nem látszik az esze. Mikszáth a nagy anekdotázó, és nem látszik a szomorúsága, ahogy nem látszik Karinthy következetessége, egységessége, mert úgy kell tudnunk, hogy ő elaprózta magát...¹⁸

Vagyis nem Esterházy volt az, aki a Móricz-kánonból kirakott vagy kifelejtett művekre felhívta a figyelmet (ezt, persze, nem is az *Utószó, szó, szó* című szövegétől várhattuk volna el, hiszen ott egy „készen kapott” novellaválogatás utószavának megírására kérték fel): ha Esterházy Móricz-regényt emlegetett, az a *Rokonok* volt, vagy az Erdély-trilógia. Spiró György nevezte a szocialista időszak Móricz-kutatói által vagy egyáltalán nem, vagy elhibázottként emlegetett *Rab oroszlánt* nem pusztán az életmű, de az egész magyar irodalom legnagyobb regényének, több ízben, és ő emelt ki írásaiban olyan kisregényeket, mint *A fecskék fészket raknak* vagy az *Ágytakaró*. Spiró hívta fel az irodalomtörténészek figyelmét is egy radikálisan új értelmezési lehetőségre, állította elének nem a szegénység, hanem a házasság legfontosabb magyar „megírójaként” Móriczot.¹⁹ (Ha Esterházy hagyományhoz való viszonyára az „ölelés”

¹⁷ „Többek közt ezért kell óvatosabban beszélni éppen például az úgynevezett móríci hagyományokról. Ezt manapság megint hallani, hogy így meg úgy a móríci hagyományok; érdemes körültekintően fogalmazni, hogy ne legyen ebből is újra valami ideológiai bunkó.” ESTERHÁZY Péter, *Miben lakik a magyar tündér?* = E. P., *Egy kékharsnya följegyzéseiből*, Budapest, Magvető, 1994, 118. Arról, hogy mennyire üres kliséként használatik egyes elemzésekben, kritikákban a „móríci hagyomány” kifejezés, itt írtam: SZILÁGYI Zsófia, „... meningélt továbbság, népies irányban” *Mi az a „móríci hagyomány”? Szépirodalmi Figyelő*, 2016/3, 39–50.

¹⁸ ESTERHÁZY Péter, *Láz, ár, er, Wien* = E. P., *Az elefántcsonttoronyból*, Budapest, Magvető, 1991, 118.

¹⁹ Spiró emlegette a *Rab oroszlánt* 2012-es, *Magtár* című esszékötetében is, felsorolja a kedvenc könyvei közt is: „Kosztolányi: *Pacsirta*, Móricz Zsigmond: *Rab oroszlán*, Andrej Platonov: *Dzsán*, Gorkij: *Klim Szamgin*, Kardos G. György: *Avraham Bogatir hét napja*.” <http://www.litera.hu/szemely/spiro-gyorgy>. A nyolcvanas években még más Móricz-műveket emelt ki Spiró, itt még az *Erdélyt* nevezte a legnagyobb magyar regénynek, de már ebben a felsorolásában is ott volt egy alig-alig emlegetett kisregény: „Móricz Zsigmond elképesztő magasságban tornyosul felettünk. Nála nagyobb magyar prózaíró nem fog születni ebben a században. Írt Móricz sikeres giccsét – *Hét krajcár*, *Betyár*, *Rózsa Sán-*

a jellemző, akkor Spiróéra meg a váratlan kiemelések, a sarkos, még a magát műveltnek érző olvasót is sokkoló, az irodalomtörténészeket provokáló megállapítások, olyasmik, hogy egy nemzet irodalmában csak három-négy igazán nagy író van, meg hogy Gorkij *Klim Szanginja* a világirodalom legjobb családregegye, illetve, hogy csak a középszerű írók tudnak hibátlan műveket írni, és így tovább.) Ugyanakkor némileg igazságtalan vagyok Esterházy Mórictól született írásaival, ha kizárólag azt állítom róluk, hogy a gesztusértékük fontosabb volt, mint bennük az olvasási javaslatok – hiszen kiemelte Mórictól nyelvi erejét is, párbeszédalkotó képességét is, Kosztolányi mellé állítva őt („Hirtelen támadt párhuzammal azt mondanám: Kosztolányi nagyon tud magyarul, Mórictól meg nagyon magyarul tud (ahogy talán Mikszáth vagy Arany).”²⁰) Mégis úgy tűnik, bármennyire hülyeségnek nevezte Esterházy, hogy a Mórictól-esszéje feltűnést keltett, az írás hatása összefüggött azzal, hogy egy másik hagyományhoz sorolt, Mórictól igen távolinak tűnő, ráadásul minden jelentkezésével komoly visszhangot kiváltó szerző szólalt meg, vagyis az írás létrejötté mintha fontosabb lett volna a benne foglaltaknál. Mindennek ellenére az esszé inspiratív erejét sem szeretném elvitatni, Benyovszky Krisztián például egészen közvetlen kapcsolatba hozta ezt az írást saját Mórictól elemzéseivel:

Talán az *Úri muri* (kötetben is elemzett) fejezete ébresztett rá először arra, hogy Mórictól műveit lehet másképp is olvasni, mint életrajzi függelékként vagy társadalmi és politikai eszmék irodalmi kivetüléseként. Ebben erősítették meg aztán a 90-es évek végétől megszaporodó, az újraértelmezés szándékával íródott Mórictól-tanulmányok szerzői is. Beleértve Esterházy Pétert, akinek az *Utószó, szó, szó* című szellemes esszéje egyrészt segítette a saját olvasói pozícióját is meghatározó-formáló hagyományok (ideológiák) tudatosításában, másrészt ráirányította a figyelmet a próza nyelvi erejére, arra tehát, ami Mórictól kapcsolatban azóta is egyedül izgat, érdekel.²¹

Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy ha nem kimondottan a Mórictólról megszólalás volt a feladata, sokkal kritikusabb volt Mórictól Esterházy. Más szövegeiben saját magát abba a hagyományvonalba helyezte, amelyben a 20. századiak közül Kosztolányi van, és nem Mórictól. Egy ELTE-n megtartott előadásának írott változatában Mórictól prózáját avulásra hajlamosnak nevezte, míg Kosztolányi szövegeiről azt állította, hogy az idő múlása nem hagy rajtuk nyomot (megjegyzem, a szövegek javítása és a nyelvtisztítás valóban erősen hozzájárul ahhoz, hogy ezt így érezzük – a korai Kosztolányi-novellák mondatai azért még erősen „avulékonyak”):

Magyar mondat van – persze egypupú, kétpupú, idézem: sok, idézet vége –, van Kosztolányi előtti és Kosztolányi utáni mondat. A Kosztolányi előtti mondat lehet barokk, és akkor a Pázmányé, mindenki másé részhalmoz (többnyire nem is mondat), és nyelvújítás utáni; mondjuk a magyar mondat stációi, hevenyészve: Pázmány – Kemény Zsigmond – Kosztolányi – Ottlik – Satóbbi (enyhén önleletrajzi megjegyzés).

dor –, írt remekműnek tartott romantikus konstrukciót – *Barbárok* –, de legnagyobb művei – *A fecskék fészket raknak* szívszorító kisprózájától a legnagyobb magyar regényig, az *Erdély* trilógiáig – többet érnek egyenként is, mint a század divatos világirodalmi blöffjei, a dél-amerikai prózát is bele-számítva. SPIRÓ György, *Mórictól Zsigmondról* = S. Gy., *Magániktató*, Budapest, Szépirodalmi, 1985, 340.

²⁰ ESTERHÁZY Péter, *Utószó, szó, szó*, i. m., 276.

²¹ BENYOVSKY Krisztián, *Mórictól-elemzések. Fosztogatás*, Pozsony, Kalligram, 2010, 13-14.

Minden efféle dobozolás meglehetősen marhaság, kajánul röhögnek rajtunk az ezerek, kik kívül rekedtek. Minden valamirevaló írónak saját bejáratú mondata van. Megismerszik a járásáról. Itt most csak egyet említek, a Krúdy mondatát, amely szecessziós, régi és modern. [...]

Ennek az aggályos és folyamatos és alázatos és programos nyelvtisztításnak a következménye, szerintem, hogy a Kosztolányi-szövegben semmi, az idő múlásából eredő zavaró nincs, semmi avulás. A hatvan-nyolcvan éve született írások vannak most a leghátrányosabb helyzetben, nem régiek, hogy ódonságukat, idegenségüket a javukra írjuk, és nem újak, nem mostaniak, nem közeliak, hogy furcsaságaikban a magunkéit ismerhetnénk föl. Zavarón fölerősödnek a korhoz kötött modorosságok; főleg szörend és köztisztelet. Tessék csak megnézni Babits vagy Móricz prózáját, hogy egy kevésbé jó és egy jó prózaíróról említsék. (Ide-oda avulnak a szövegek, Móriczot pl. tíz esztendővel ezelőtt jól tudtam olvasni. Most rosszabban.)²²

Kosztolányi és Móricz esetleges szembeállításának ráadásul nem pusztán irodalomtörténeti tétje lehet. Rövid út vezet el innen az elmúlt harminc-negyven év és a jelenkor magyar elbeszélő prózájának folyamataihoz is: 2015 végén, 2016 elején Szilasi László és Takáts József vitát folytattak az Élet és Irodalomban. Azt állította az előbbi, hogy „Kosztolányi Dezső alaposan túlgőyzte magát Móricz Zsigmondon”, de az inga mostanában, a móríci prózaeszményhez odaforduló kortársaknál legalábbis, visszaleng; majd replikázott az utóbbi, vagyis Takáts, hogy „Az én fejemben a *Pacsirta* és az *Isten háta mögött*, az *Aranysárhány* és a *Rab oroszlán* nem a prózaírás egymástól eltérő alternatíváiként élnek, inkább egymástól nem túl távoli alkotásokként.” Saját álláspontom Takátséhoz áll közelebb, a kortárs próza mozgásaira kíváncsian is (amelyre figyelve nem az a két lehetőség áll előttünk, hogy az egyes alkotásokat vagy Kosztolányi, vagy Móricz tradíciójához vezessük vissza: Takáts Zelei Dávidot idézi egyetértőleg annak kapcsán, hogy egyre több olyan magyar irodalmi mű születik, amely a magyar szépirodalmi hagyományból levezethetetlen), de akkor is, ha a két huszadik század eleji szerző prózájáról gondolkodom. Az a merev szembeállítás, amelyet Esterházy is igyekezett lebontani, valóban tarthatatlan, még ha a teljes összemérés, összebékítés sem elfogadható.²³

És még egy, tényleg utolsó felfedezés – hamar rájöttem, nem elég csak az esszéket, interjúkat olvasni, ha Esterházy Móriczhoz való viszonyára vagyunk kíváncsiak. Hiszen a szépirodalmi szövegeiben megtalálható említésekéből derül ki, hogy sok minden mást is olvasott ő, mint amit emlegetett, vagy aminek a kommentálására felkérték. Már a *Javított kiadás*ban felbukkan a mindent feljegyző író alakja („Móricz Zsigmond is állandóan, pofátlanul jegyzetelt”);²⁴ a napló újabb kiadásainak ismeretére pedig, vagyis arra, hogy Esterházy pontosan

²² ESTERHÁZY Péter, *Arra gondoltam, hogy az le* = E. P., *Egy két haris*, Budapest, Magvető, 1996, 178–179.

²³ A következő szövegekben zajlott le a vita: Szilasi László, *Ex libris*, Élet és Irodalom, 2015. dec. 11., illetve *Tényleges tusculanum*, Élet és Irodalom, 2016. október 16., illetve Takáts József, *Várakozás a realizmusra (Variáció Szilasi László téziseire)*, Élet és Irodalom, 2016. január 29.

²⁴ ESTERHÁZY Péter, *Javított kiadás – melléklet a Harmonia caelestishez* –, Budapest, Magvető, 2002, 27. A jegyzetelő Móricz képe másutt is visszatér: „Olyan, ahogy így állok egy merő Móricz Zsigmondként az embertömegben a járdán és jegyzetek, mintha magamban beszélnek. Álló futóbolond.” ESTERHÁZY Péter, *Javított kiadás*, i. m., 238. És itt is: „Estinek szinte felrobbant az agya – – – működött, érezte, hogy működik – – – figyel, rögzít, emlékezik, elemez – – – de minden akció, mintha külön sziget lett volna, átjárás alig – – – kis csónak a heves agytengeren – – – lélekvesztő. Hogy hogyan ért ide, nem emlékezett, egyszer csak állt abban a szobában, és mint egy Móricz Zsigmond, jegyzetelt, János Pál, Pió, Claude Monet.” ESTERHÁZY Péter, *Esti*, Budapest, Magvető, 2010, 274.

tudta, léteznek (talán a tabudöntéstől megriadva) elvetett móríci szövegváltozatok, a „kardozós változatban” találjuk meg a bizonyítékot. (Meg, persze, a magnószalagon megőrzött szövegben is, hiszen a „naplójában úgy írná, hogy elbassza az egészet” mondatrészlet pontosan jelzi, mennyire tisztában volt Esterházy a napló nyelvi természetével.) *Az egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozós változat* – egy részlete:

(egy idekeveredett munkacédula)

– Élvezzél, a kurv’ anyád, a rohadt, elgyakott magyar életbe, élvezzél, ennyit talán el lehet várni, te dögletes dög!

– Basszál meg, majd akkor elélvezek. Csömöszölsz itt a seggem mögött, tuszkolsz, tusakodsz, nyomorgatsz.... Keresgéljük csak azt a híres-neves faszodat.²⁵

A részlethez a következő jegyzet tartozik, a lap alján: „Móricz Zsigmond: Erdély, kézirat-változat, Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Ms. 5025/3. – E. P.” A jelzet a megtévesztésig hasonlít egy ténylegesen létezőre, ám az *Erdély* kézírata nincs ott (ott nincs), ilyen Móricz-szövegrészlet sincs. Esterházy szórakozik velünk és szórakoztat minket. Vagy lenniük kellene ezeknek a Móricz-mondatoknak, miként a fizikusok által kiszámított részecskéknek és bolygóknak? Maradjunk ennyiben. Miként lennie kellene Esterházy Péternek is, de nagyon.

²⁵ ESTERHÁZY Péter, *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozós változat* –, Budapest, Magvető, 2013, 95.

RUDAŠ JUTKA

A kultúra kereszteződő rétegei

ESTERHÁZY PÉTER SZLOVÉNIAI RECEPCIÓJÁRÓL

Tanulmányom, a magyar nyelvű olvasás- és hatástörténetből kilépve, Szlovéniában térképezi fel Esterházy Péter könyveinek megjelenését és jelenlétét. A hatás-befogadás mechanizmus alakulásakor fontos, hogy egy másik nyelvi-kulturális közösség irodalma a fordítások révén milyen formációkat tud párbeszédképessé tenni, tudniillik a kiadói stratégiák, a magyar irodalmi gondolkodás specifitása, önmagába, nyelvbe zártsága, valamint kelet-európai, hazai referenciái mind-mind befolyásoló tényezői a fogadtatásnak.

Miként gyakorol(hat)ják hatásukat Esterházy Péter művei a szlovén recepcióban? Fontos megfigyelni, hogy Esterházy Péter művei miként illeszkednek (ha illeszkednek) e befogadó irodalom körébe, van-e hatásuk, keltenek-e vitát. Mindig rejtélyes az a viszony, amely az író/mű valamely idegen kulturális közegbe történő beiktatásával nyitja meg a műalkotáshoz való individuális hozzáférés, személyes kapcsolat útját. Nincs ez másként Esterházy Péter művei esetében sem, amikor egy gyökeresen eltérő kultúrtörténeti tradícióval rendelkező nyelvi közegbe érkeznek könyvei.

Egy rövid, de átfogó jellegű, harminc évet átölelő, különböző szempontokat érvényesítő áttekintést/összefoglalást adok a szerző és művei szlovéniai szerepléséről, a sajtóban felbukkanó anyagokról, továbbá a megjelent művek befogadásának, kritikai visszhangjának tanulságairól.

„Szlovénia az egyetlen olyan ország, ahol velem csak jó történet” – mondta Esterházy Péter 2014. február 26-án a ljubljana Cankar kulturális és kongresszusi központban rendezett nemzetközi Fabula fesztiválon, melynek ő volt a díszvendége. Esterházy ugyanis legelső nemzetközi irodalmi díját épp Szlovéniában kapta 1988-ban, ez volt a Vilenica Nemzetközi Irodalmi-díj, s azóta kiemelt figyelmet kap a szlovén sajtóban, nevével számos újságban, irodalmi folyóiratban találkozunk, műveinek nagy a kritikai visszhangja. Pedig mindezidáig „csak” négy könyve jelent meg szlovén fordításban: *A szív segédigéi*, a *Hrabal* könyve, az *Egy nő*, és nemrég az „elődök nemzedékrajza”, a *Harmonia caelestis*.

A '80-as évek második felétől hirtelen megszorodnak Esterházy Péter műveinek (rész)-fordításai, és ebben fontos szerepet játszottak/játszanak a '86-tól rendszeressé váló Vilenicai Nemzetközi Írótalálkozók. Ugyanis Vilenicában 1986 óta elismerő díjakat ad a „Szlovén Írószövetség az olyan kiemelkedő lírai, epikai, drámai alkotásokért, valamint esszéikért, amelyek a közép-európai térségben születtek, és különös művészi erővel tükrözik a Balti-tenger és az Adria, a Bern és Belgrád között élő népek emberi és kulturális tapasztalatait.”¹ A Vilenica-díj – melyet a Szlovén Írószövetség önállóan ítél oda akkor is, amikor Szlovénia még Jugoszlávia

¹ Vilenica 86. szerk. Veno Taufer, Društvo slovenskih pisateljev in Zveza kulturnih organizacij Sežana, Ljubljana, 1986, 6.

tagközössége volt – kiosztását nemzetközi rendezvények kísérik, irodalmi estek, megadott témákból rendezett viták. Esterházy Péter volt az első magyar író, aki 1986-ban részt vett a találkozón, és az 1988-ban odaítélt díj kapcsán a Szlovén Írószövetség zsűrije hangsúlyozni kívánta Esterházy Péter írásának legbátrabb és legtanulságosabb újítását: a szeméremmel leplezett, de természetesen vállalt kapcsolódást a kulturális hagyományhoz, mindenekelőtt a kelet-közép-európai világ atmoszférájához, amellyel az új irodalmat visszavezette az eleven élet gyökereihez és forrásaihoz, hogy helyreállítsa élet és irodalom összetartozását. Ezáltal *A szív segédigéinek* a jelentősége túlmutat a magyar irodalom határain, s annak örökségét hordozva kelt visszhangot a kortárs európai irodalomban. *A szív segédigéi* című regényét – amely eddig csak részfordításban jelent meg szlovénul és németül a vilenicai többnyelvű gyűjteményes kötetben² – ekkor fordítják szlovénra. A regény igazi újdonsága és esztétikai értéke az örök élethelyzetet interpretáló módszer, egyfajta írói kettős látásnak a végsőig tudatos kiaknázása – írja Rudi Šeligo elismerő kritikájában. Hogy a megértés produktív jellege nagymértékben mennyire a befogadó szubjektum ízlésétől, a társadalom esztétikai érzékétől/tapasztalatától, a kialakult normától, a létrejövő narratív keretektől függ, mi sem igazolja jobban, mint az, hogy Šeligo Esterházy művészetét az avantgárd és a neoavantgárd narratív keretek esztétikai reflexiójaként értelmezi. Ezt Esterházy új nyelvének, metanyelvének létrehozásában látja, mely szerinte úgy vall szemléletéről és személyességéről, mint egy személy azonosságáról a daktiloszkópos vizsgálat. Már az író első regénye kapcsán is elmondja, hogy a *Termelési regény* címével és neoavantgárd elbeszélés-technikájával az ötvenes évek sematikus regényirodalmát parodizálja. Hasonlóképp a *Bevezetés a szépirodalomba* című könyvében, amely öt kisregény egybedolgozása révén és az általa teremtett elbeszélői modor álarcában szól az akkori magyar életéről, mindazzal az elbeszélői újdonsággal, amit az író a szövegteremtés, az írástechnika és a kifejezőmód terén létrehozott.

„Esterházy Péter matematikus végzettségű író, matematikus észjárását megőrizve, a nyelvet hologramként, a világ dolgait halmazként szemlélve, a neoavantgárd törekvésekre jellemző ironikus játékossággal igyekezett felülkerekedni a Lét tragikumán, s ehhez új elbeszélő technikát és modort teremtett. Az író a »miért írunk?« kérdésnél fontosabbnak tartja a »hogyan írunk« problémáját, az irodalmi mű esztétikai és etikai szuverenitását. [...] Esterházy nyelvi kísérletezésének és írói technikájának legérettebb megvalósulása kétségtelenül *A szív segédigéi* című önéletrajzi regény, melynek tragikus élménymagja az író édesanyjának a halála, az anya-fiú kapcsolat retrospektív anatómiája. [...] A regény igazi újdonsága és esztétikai értéke az örök élethelyzetet interpretáló módszer: egyfajta írói kettős látásnak a végsőig tudatos kiaknázása, amely – Peter Handke szavaival – »emlékező- és fogalmazógéppé« tárggyiasítja az író, hogy írásában a tragikus, véres, banális és örök téma ellenére »érződjék egyfajta könnyedség, amely arra emlékeztet, hogy a mű sohasem természetszerűen adott valami, hanem *igény és adomány*«.”³ A továbbiakban Šeligo a kortárs magyar próza kopernikusi fordulata kapcsán az egyik meghatározó egyéniségnek nevezi Esterházyt, kihangsúlyozva, hogy „a magyar avantgárd annyi gyökértelen kísérlete után Esterházy a fejlődés organikus

² A részletet szlovénra Jože Hradil fordította, németre pedig Hans-Henning Paetzke. VILENICA 88: mednarodna literarna nagrada szerk. Veno Taufer, Društvo slovenskih pisateljev, Ljubljana, 1988, 31–57.

³ Vilenica 88. Péter Esterházy in VILENICA 88. mednarodna literarna nagrada szerk. Veno Taufer, Društvo slovenskih pisateljev, Ljubljana, 1988, 26. o.

vonalaiban annak megvalósítójává vált. [...] Az Esterházy által megvalósított posztavantgárd írói kettős látásának a nyelv, a szerkezet, az írói szemlélet és a szöveg szövésmódjának valamennyi szférájában hideg tudattal és érzelmgazdag áradással létrehozott optikáját se megérteni, se használni nem lehet a magyar és a világirodalmi kultúra beható ismerete nélkül.”⁴

1989-ben tehát egy szlovén nyelvű „magyar” regény került a kezünkbe: *A szív segédigéi*, amit majd 2014-ben újra kiadnak.⁵ Csakúgy, mint általában a magyar irodalom szlovén recepciójában, ennek a könyvnek az esetében is a fordítás, a magyar nyelv fordíthatósága jelenti az egyik sarkalatos kritikai-befogadási pontot. A magyar nyelv – a szlovéntól eltérően – nem ismeri a nyelvtani nemeket, a „kettes számot” (a duálist), tehát nemcsak szókincsében más, mint a szlovén, hanem szerkezetében is. Esterházy pedig e művében is virtuóz módon bánt a nemek különös táncával, kedvére él a – grammatikailag megengedett – lehetőséggel, hogy absztraktabban fejezze ki magát. Mivel ez a nyelvtani nemmel rendelkező szlovén nyelvben nem lehetséges, a fordító a felelősség, hogyan oldja meg a problémát. Ezért *A szív segédigéi* szlovén változata „laposabb” lett, ráadásul mivel a célnyelv más grammatikai eszközkészlettel rendelkezik, a szlovén változat túlmagyaráz, vagy a kelleténél többet bocsát előre (megkockáztatom, hogy nem is mindig szerencsésen, ami a fordító értelmezéséből adódik), miközben teljesen nyoma vész a magyar szöveg többértelműségének.

A magyar kultúra (szűkebben érteve: az irodalom) sajátossága a mindenkori magyarországi politikatörténettől leválasztva nehezen értelmezhető. A szlovén sajtóban megjelent cikkek Esterházy művésze mellett szinte kivétel nélkül érintik a magyar közelmúlt és régimúlt történeteit, s e kontextus segítségével próbálják levezetni írói sajátságait. Így a *Naši razgledi*ben (1988. okt. 7.) Esterházy Péter elmondja, hogy pillanatnyilag olyan diktatúrából jön, amelyben az embernek újra lehetősége van kifejezni saját individualitását, tudniillik a szép hazugság a valósággal áll ellentétben. Egyesek szerint az író bemutatkozásánál a politikai megfontolások erősebben érvényesülnek, mint a kulturális szempontok. Ebben az értelemben sokkal fontosabb globális témákat találni: ilyen például az író életkörülménye, politikai szerepvállalása, illetve a politika nyelvének az irodalom nyelvére gyakorolt hatása. Az 1992-ben *Posztmodern barbarizmus, avagy a tulajdonságok nélküli Európa* című disputációban megszólaló Esterházy Péter beszédét pozitívan fogadták a szlovén kulturális térségben, a téma természetesen kiemelt helyet kapott a szlovén sajtóban, külön hangsúlyozva szellemességét és komolyságát. Az akkori jugoszláv háborúra reflektáló Vilenica-nyitóbeszédét Esterházy Ady-idézettel kezdi, majd Musilra való utalással fejezi be: „Minden Egész eltörött, írta Ady Endre a század elején. [...] Ott vagyunk, ahol Musil elengedte a szálát: a tulajdonságok nélküli ember keresi identitását.”⁶ Esszéjében kitér az identitás és az irodalom, valamint a politika kérdésköreire is: „Ki vagy?, hangzik a kérdés, és nekem erre kéne válaszolnom, ma-

⁴ Vilenica 88. Péter Esterházy in VILENICA 88. szerk. Venó Taufer, mednarodna literarna nagrada, Društvo slovenskih pisateljev, Ljubljana, 1988, 27. o. és

Marjeta Novak-Kajzer, *Ustvarjalno izživiljanje nekega Uvoda v leposlovje : zbrano delo vileniškega nagradjenca*. Delo. 30/ 284 (8. dec. 1988). Ljubljana. 7.

⁵ Péter Esterházy, „Pomožni glagoli srca: uvod v leposlovje”, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1989, ford. Jože Hradil és Péter Esterházy, „Pomožni glagoli srca: uvod v leposlovje”, Ljubljana, Beletrina, 2014, ford. Jože Hradil.

⁶ Vilenica 1992., 258. o.

gyar? Milyen szánalmas volna ez, milyen szánalmas, szűköss és szegény csak magyarnak vagy szlovénnek vagy szerbnek lenni! Vajon nem arra való volna az irodalom, hogy ezerféleségünkéről szóljon, olykor még teremtvé is ezt az ezerféleséget? Ha ezt föladjá az irodalom, akkor a legitimitását adja föl. Magyar vagyok. Szlovén vagyok. Szerb vagyok. Ezekhez a mondatokhoz nem kell irodalom. Ehhez elegendő egy bürokrata meg egy pecsét. Egy határőr. Egy hadsereg.”⁷

A *Nova revija* című irodalomkritikai folyóirat 1992. május/júniusi számában három fordítás jelent meg *Esterházy* címmel.⁸ Ezt megelőzően a *Nova revija* áprilisban Esterházy Péter *Örökségünk: a félelem* című művét jelentette meg a *Magyar Lettre Internationale* 4. számából *Strah – naša dediščina* címmel. Ugyanebben az évben ír Marjeta Novak-Kajzer recenziót *Szavak zuhatagai és szökökútjai mindarról, amit a (szerző) átél: útleírások paródiája*⁹ címmel a – feltételezem – németül olvasott *Hahn-Hahn grófnő pillantása* című könyvről (mivel hogy a magyar irodalom egyik, és talán a legerőteljesebb befogadója és továbbítója a német kultúra, meg ennek intézményrendszere). Novak-Kajzer az Esterházy-könyvet szépirodalmi-esszéisztikus-tudományos munkaként mutatja be, mondván, hogy az egész mű a szerző, illetve a hazai és a külföldi irodalom olvasott tudorának szellemes imaginációja. Érdekes módon a könyv – a sors és történelem sújtotta régió emelkedett retorikáját, a történelmi elnyomottság felhalmozott tapasztalatát reprezentálva, amellyel a térségi kulturális tapasztalat újraértelmezésére vállalkozik – egy másfajta távlatba helyezi a közép- és kelet-európai Duna-mítosz jelentéskörét. A *Hahn-Hahn grófnő pillantása* ebben az értelemben rendkívül összetett, több cselekményszálát egymásba szövő, tér- és időrétegeket egymásra vetítő alkotás, amely a befogadónak nagy kihívást jelent. Novak-Kajzer írásában a befogadás egyik nagyon fontos problémájára is rámutat, ugyanis, aki nem járatos ebben a „szellemi világban”, az nagyon nehezen tudja követni Esterházy „túlzsúfolt” könyvét. Marjeta Novak-Kajzer recenziója a *Hahn-Hahn grófnő pillantása*¹⁰ című könyvről ugyancsak az említett fontos problémára hívja fel a figyelmet, mikor azt állapítja meg, hogy aki nem ismeri, illetve egy kicsit sem járatos Budapest és Magyarország múltjában, az nehezen követi és élvezi a könyvet, amelyben allúziók tolonganak oldalról oldalra, s még kevésbé érti meg a sok név, adat, gondolat mögött az író rejtett utalásait. Ráadásul követnie kell Esterházy nyugtalan, zsúfolt stílusát, egyszer a fellegekbe, másszor a mélybe, sőt a mindenkor elérhető sejtelmes messzeségbe vezetően is. Ezeknek az allúzióknak a megfejtése, kiderítése, az ürügy átlátása, amely mögött elrejtőzik az értelem, a magyar referenciák, a nyelvjáték, szöviccek, különös asszociációk, a vpc-k (void pragmatic connectives), az intertextusok a befogadót nehéz feladat elé állítják. A szövegjáték szokatlan, kivételes igényei azonban fokozhatják az olvasásból származó gyönyört is, főleg, ha a szöveg elrejtő önnön játékszabályait, és így megtalálásuk maga is a játék része.

⁷ Uo.

⁸ Marianna D. Birnbaum, *Vodnik po Esterházyju* (Pogovor s Petrom Esterházyjem, odlomki), *Hrabalova knjiga* (štiri poglavja), Éva Koczisky, *Penelopin pajčolan (iz Diptichona – Analiza del Pétra Esterházyja in Pétra Nádasa* 1986–88.

⁹ Marjeta Novak-Kajzer, „Besedni slapovi in vodometi vsega, kar (avtor) doživlja: parodija potopisov. Péter Esterházy: Pogled grofice Hahn-Hahn – po Donavi navzdol”, *Književni listi*, Ljubljana, 1992. január 16., 15. o.

¹⁰ Marjeta Novak Kajzer, „Parodija potopisov. Besedni slapovi in vodometi vsega, kar (avtor) doživlja”, *Književni listi*, Ljubljana, 1992. január 16., 15. o.

1993-ban teljes egészében megjelent a *Hrabal könyve* a Wieser Kiadónál. A kitűnő, finom íróniával fűszerezett olvasmány az érdeklődést keltő előszó ellenére sem talált nagyobb visszhangra a szlovén közönségnél. Pedig ez az (auto)biografikus elbeszélésre hangolt regény az első olyan könyv, amely nem kapcsolódik annyira szorosan a magyar nemzeti történelemhez, a hagyományhoz, nyelvileg is sokkal radikálisabb, „elbeszélőbb”, mint a többi Esterházy-könyv.

1999 fontos évszám a magyar irodalmi közéletben. A Frankfurti Könyvvásár eseményeiről gyorsan hírt kap a szlovén kulturális térségben élő olvasó is. Mivel Magyarország részvétele Frankfurtban alapvetően pozitívnak bizonyult, s ehhez nagymértékben hozzájárult Esterházy Péter nyitóbeszéde, feltűnően gyorsan, a *Nova revija* ez év decemberi számában szlovénul is olvashatjuk *Mindenről*¹¹ című – a könyvvásáron mondott – beszédét. A *Književni listi* 1999. szeptember 16-i száma interjút közöl a szerzővel *Kje so ženske (Pogovor s priljubljenim madžarskim pisateljem plemiškega rodu Péтром Esterházyjem)*, vagyis *Hol vannak a nők (Beszélgetés a közkedvelt grófi származású magyar íróval, Esterházy Péterrel)* címmel. A beszélgetés a magyar irodalom helyzetéről (hangsúlyozottan a Weöres–Pilinszky–Ottlik–Mészöly–Mándy–Nemes Nagy–Szentkuthy–Szabó Magda–Nádas vonalról), a nőszerzők hiányáról, valamint az éppen aktuális politikai/rendszerváltási helyzetről szól.

2000-ben rövid ismertetés jelenik meg e sorok írójától a *Harmonia caelestis*ről (HC), valamint a 327. „számozott mondat” fordítását közli a *Književni listi*¹², 2002-ben két részfordítás és két recenzió lát napvilágot a *Javított kiadás(b/r)*ól.¹³ Az első *Életemben először tehetlenségből írok (Prvič v življenju pišem iz nebogljenosti)* címmel e sorok írójának fordításában¹⁴, amely a könyv¹⁵ *Első dossziéj*ának 14–19. oldalából meríti anyagát, és amelyben a történeti/társadalmi/politikai/kulturális háttér kevésbé van jelen, ezért lapalji jegyzetek nélküli. Más a helyzet a második részben, amelynek szlovénra ültetője Mladen Pavičić¹⁶. Az említett könyv *Második dossziéj*ának 196–200. oldalához szükséges volt a szlovén fordításban az eligazító jegyzet, tudniillik az Imbisz, az OFFI és a *Hitel* egymondatos magyarázata nélkül érthetetlen lenne a lefordított rész a szlovén olvasók számára. A jelentés, utalás itt valamilyen előzetesen adott vonatkozási rendszerhez van kötve, ezért sem látom a lapalji kiegészítés alkalmazásában a mű esztétikai értékének csökkenését, hanem ellenkezőleg: a jegyzeteken keresztül feltáruló idegen történelmi világ varázsa az, ami magával ragadó. És nem utolsósorban, ezekkel a történelmi tényekkel ellátott hézagokban mutatkozik meg a mű ironikus szemlélete. E hézagok felderítése sokkal elmélyültebb gondolkodásra utal, az olvasóra pedig

¹¹ Péter Esterházy, „O vsem. Govor ob letu madžarske knjige”, Ljubljana, Nova revija-Ampak, 1999, 11–15., ford. Orsolya Gállos.

¹² Jutka Rudaš, *Slovenija v Nebeški harmoniji Esterházyjevih : roman očetov in sinov*, Delo, 42/107. Ljubljana, 2000. 5. 11., 18.

¹³ Péter Esterházy, *Prvič v življenju pišem iz nebogljenosti : odlomek iz romana. (1)*, Delo. 44/131 (10. jun. 2002), Ljubljana. 9.

Péter Esterházy, *[Popravljen izdaja - Dodatek k Harmonii Caelestis] : odlomek iz romana. (2). Bolj od nas nihče ni mogel biti sovražnik ljudstva*, Delo. 44/143 (24. jun. 2002). Ljubljana. 11.

¹⁴ Péter Esterházy, „Prvič v življenju pišem iz nebogljenosti. Odlomek iz romana (1)”, *Književni listi*, Ljubljana, 2002. június 10., 9. o., szlovénre fordította Jutka Rudaš.

¹⁵ Esterházy Péter, *Javított kiadás* Budapest, Magvető, 2002.

¹⁶ Péter Esterházy, „*Bolj od nas nihče ni mogel biti sovražnik ljudstva. Odlomek iz romana (2)*”, *Književni listi*, Ljubljana, 2002, 6. 24. 11. o., szlovénre fordította Mladen Pavičić.

az van nagy hatással, amit megért, amit felfoghat, ami lenyűgözi, ami foglalkoztatja és ösztönzi a képzeletét. Az ilyen pótlás nélkül elsikkadna a mű humora, észrevehetetlenek maradnának az allúziók, szójátékok. Enélkül eltűnik az egész műnek a szatírája, keserősége, lapos lesz, de legalábbis érthetetlen. Mivel az idegen/szlovén olvasó kulturális kódjai szolgáltatják a könyvek megértésének paramétereit, e ráérvés okán a szlovén nyelvű Esterházy-könyvek némelyike jegyzetapparátussal lett ellátva. A recenziókból¹⁷ megtudjuk, hogy mindkét regényt átjárja a megidézett hagyomány funkcióáthelyezése, a nyelvi-poétikai eljárások (újra)alakítása, valamint a szövegfragmentumok szoros szövegközi kapcsolódása. A *HC* anyaga a történelemben gazdag családtörténet, melyet családtregénnyé dekonstruál a szerző, egyszerre felejtve el és élesztve újra, szedve ízekre és rakva össze, rekonstruálva egy mennyei harmóniát. Esterházy két művét a történelmi alakzatok és a biográfia elbeszélhetőségének a kérdésköre, ezek viszonyítási rendje működteti. A *HC*-ben, de a *Javított kiadásban* is a történeti narratíva több szálon alakul át a történelmi, családtörténeti gondolkodás, a historikus olvasás ironikus megközelítésévé. A fikción alapuló történet-/történelemszemlélettel pedig Esterházy olyan epikus teret konstruál, amelyben a referenciális logika „csak kicsit” köti, de inkább dinamizálja, gazdagítja a fikció mozgását. E sorok írója akkori kritikája befejezésében kifejezi reményét a *HC* szlovénra fordítását illetően, ami hamarosan realizálódik is.

A 2013-ban szlovénul megjelenő *Harmonia caelestis*¹⁸ például oly mértékben a kulturális hovatartozás meghatározta értelemfeltételeken nyugszik, amelyet csupán e kultúra megismerési lehetőségeitől függően lehet elsajátítani, amit fejleszteni, alakítani kell – olvashatjuk különböző szlovén irodalmi folyóiratokban, tanulmányokban, kritikákban.¹⁹ A könyvről szóló

¹⁷ Gabriela Babnik, *Péter Esterházy : nenehno kopičenje spominov v obliki stavkov*, Pogledi : umetnost, kultura, družba.. 5/4 (26. feb. 2014). Ljubljana. 15.

Mladen Pavičić: Péter Esterházy šokiral madžarsko javnost. Delo. 44/119 (27. maja 2002), Ljubljana. 8.

Mladen Pavičić, *Prilesti iz brezna, ki se mu pravi jaz*. Emzin : revija za kulturo = culture magazine. 15/1/2 (jun. 2005). Ljubljana. 28-31.

Mladen Pavičić, *Potomec gor, potomec dol, slab prerok in videc sem : Péter Esterházy, madžarski pisatelj*. Pogledi : umetnost, kultura, 5/3 (12. feb. 2014), Ljubljana. 18-19.

Jutka Rudaš, *Esterházy pri nas : iz recepcije sodobne madžarske književnosti*, Jezik in slovstvo. 49/1 (jan./feb. 2004). Ljubljana. 17-27.

Marija Švajncer, *Harmonia caelestis*, Apokalipsa : revija za preboj v živo kulturo. 179/180/181 (2014). 352-354.

¹⁸ Péter Esterházy, *Harmonia caelestis*. Beletrina. Ljubljana: Študentska založba, Ljubljana. 2013. Ford. Mladen Pavičić.

¹⁹ <http://4d.rtvsllo.si/arhiv/osmi-dan-prispevki/174263487>

<http://www.rtvsllo.si/kultura/knjige/peter-esterhazy-potomec-aristokratov-ki-je-namesto-denarja-podedoval-zgodbe/330860>

http://www.dnevnik.si/kultura/med-diktaturo-in-svobodo?fb_action_ids=10201254360753629&fb_action_types=og.likes&fb_source=aggregation&fb_aggregation_id=288381481237582

<http://www.pogledi.si/ljudje/nenehno-kopienje-spominov-v-obliki-stavkov>

<http://www.pogledi.si/ljudje/potomec-gor-potomec-dol-slab-prerok-videc-sem>

<http://www.airbeletrina.si/clanek/fabula-2014-nenehno-kopienje-spominov-v-obliki-stavkov>

<http://www.delo.si/kultura/knjizevni-listi/festival-zgodb-fabula-tokrat-o-svobodi.html>

http://www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/362003_esterhazy_peter_estjevel_kezdetet_vette_a_fabula

írások legtöbbje a HC-ben a kompozíció dominanciáját, a hihetetlen fragmentáltságot emeli ki esztétikai értéként; a könyv első részét a barokk arisztokráciához tartozó kis pörgős zeneszámokhoz hasonlítja, ám a második részt a lelassult dallamú epikához. Esterházy virtuóz módon bánik az alakzatok különös táncával, a legszigorúbban és legmerészebben kódolt *Harmonia caelestis* és a *Javított kiadást* is az effajta kreativitás és textualitás működteti. Esterházy írástechnikájánál sokféle diskurzus hatol be egy koherens narratív keretbe, ahol végül is ezekből a töredékekből kibomlik az egység, egy továbbszőtt, összefontan működő konstrukció, amelybe az intertextuális építőelemek szinte észrevétlenül illeszkednek. Érdekes módon az Esterházy-szövegmontázst – amely stilisztikai és narratív természetű –, egy olyan vágy uralja, hogy a beépülő szövegegységek a kialakult narrációba és diskurzusba integrálódva egységes esztétikai képet mutassanak. A *Harmoniát* mégis az intertextuális harmonizáció járja át, szerzője az eltérő horizontokból származó szövegek kombinációs lehetőségeit maximálisan kiaknázza, felkínálva az olvasónak egy köteg kombinatorikus virtualitást – olvashatjuk az értelmezésekben. „A Harmoniában a képzelet és a valóság keveredik, öszszemosódik, amely lenyűgöző eredményekre vezet; az író a világok összjátékát egyre összetettebb formával látja el. E két világ – a történelmi és a mesterséges – szemmel láthatóan öszszeszövődik a HC-ben. Számos referenciális valóság kapcsolódik az Esterházyak életéhez. Minél kifinomultabb módon kerül elő a társadalmi-történelmi világ az Esterházyak történetében, annál bonyolultabb lesz a két világot összekötő kapcsolatháló. A regényben számos társadalmi-történelmi világ ábrázolására szolgáló minta lelhető fel. Esterházy világa, mint művi világ, mindig egy empirikus, politikai, történelmi világra vonatkozik: ember, politika, történelem, a világ mennyei harmóniája romba dől. A kulturális jegyek nagyszámú jelenléte a szövegben egyszerre rejtőzködő és feltárukozó jellegű.”²⁰

A már említett ljubljanoi Cankar kulturális központban rendezett Fabula 2014 – világirodalmi fesztivál díszvendége Esterházy Péter volt, aki az édesapák mozaikképeit elének táró nagy mű tíz éven át tartó alkotási folyamatáról – az elmét megragadó és érzelmeket kiváltó humorérzéssel – mondja, hogy „amikor elkezdtem írni a regényt, akkor tudtam futballozni, és barna volt a hajam, s amikor befejeztem, akkor már nem tudtam futballozni és festem össze a hajamat”. A „számozott mondatokról” pedig a következőt: „Miért nem mesélünk szép történeteket, melyeknek íve van, amelyik egyik ívről hajlik a másikba? Azért nem, mert az életünknek nincsen meg ez az íve, az életünk lett fragmentált, magunknak sem tudjuk elmesélni az életünket. Jeleneteket tudunk elbeszélni, s időnként nem is tudjuk, ezek hogyan fűggnnek össze. A HC azt csinálja, hogy az első részben ezeket a fragmentumokat mutatja meg nekünk, s ebben szerzi meg azt a jogot, hogy a második részben mégiscsak tradicionális módon elmesélje egy férfinak a történetét. Az volt az érzésem, ha nincs az egyik, akkor a másik is csak hazugság.” A Fabula-esten szó esett a *Javított kiadás* című műről is, melyben Esterházy Péter feltárja „az apa” ügynöki mivoltát. A majdnem háromszáz fős szlovén közönség érdeklődő figyelemmel hallgatja a kelet-európai történelem terhérről szóló hosszabb Esterházy-választ: „Ott hirtelen láttam valamit, amit igaznak kellett hinnem, de amit az életemnek egyetlen egy pillanata sem erősített meg. A regényekben ezt szokták drámai pillanatnak nevezni.” Most már minden ironia, tréfa és humor nélkül meséli el, hogy a JK írása közben az

<http://www.metropol.hu/kultura/cikk/1152470>

²⁰ Jutka Rudaš, *Nebeška igra duha : Péter Esterházy: Harmonia caelestis*. In ESTERHÁZY, Péter, *Harmonia caelestis*, (Knjižna zbirka Beletrina). Ljubljana: Študentska založba, 2013, 822–841.

érzelemnek minden fajtáját átélte, a gyűlölettel a megvetésig, s majd szép lassan visszatért a szeretethez. „Láttam egy férfit – mondja –, akit megtaposott a történelem, aki a történelem erejéhez képest gyöngének bizonyult.” S mivel a kelet-európai országokban ezer ilyen történet van, úgy véli, hogy az irodalomnak megvan az a lehetősége, hogy beszéljen erről a közösség nevében. Mivel a közösség a téma súlya miatt nem tud szólni. Hozzáfűzte, hogy a magyar társadalom még mindig nincs abban a helyzetben, hogy őszintén tudjon ezekről a dolgokról beszélni.

A 2000-es év elején egy irodalmi antológiával is gazdagodott a magyar irodalom repertoárja Szlovéniában. A *Vzvalovano Blatno jezero*²¹ (*Hullámzó Balaton*) című antológia alapvető rendeltetése, hogy reprezentatív válogatás révén mutassa be a legújabb magyar alkotókat. Ugyancsak hosszabb ismertetések, kritikák születnek e magyar kisprózai antológiáról, kiemelve Esterházy Péter novelláját, aki a *Termelési-regény* óta radikális, poétikai és politikai szempontból kihívást jelentő, ugyanakkor észrevehetően szellemes műveiben az irodalmat intertextuális, játékos formává ötvözte – e kötetben Budapest jelképét motívumként jeleníti meg *Želite videti zlato Budimpešto?* című írásában.

2011-ben a KUD Apokalipsa Kiadónál jelenik meg az *Egy nő*;²² a Maribor 2012 Európa Kulturális Fővárosa címet viselő város *Érintőélet* című irodalmi portálja lett a reflexiók multimédiás tere, ahol az EKF-projekt eseményeitől, a régió történeteinek át egészen az európai kontextusokig terjedtek a témák, amelyek formálásában aktívan részt vett a magyar irodalom is. Egy éven keresztül 19 magyar szerző (többek között Esterházy Péter, Nádas Péter, Heller Ágnes, Darvasi László, Végel László, Keresztury Tibor, Garaczi László, Kukorelly Endre) irodalmi artikulációja, „társadalomvalóság” reflexiója jelent meg a www.maribor2012.eu portálon, eredeti nyelven, valamint szlovén és angol fordításban.

A recepció állomásainak tényszerűségéből megállapítható, hogy Esterházy Péter lefordított művei jelen vannak és különös szerepet játszanak, vitát keltenek a szlovén irodalom többrendszerszerűségében. Esterházy művei a szomszédos kultúra kapcsolatának dinamikus mechanizmusáról is képet adnak, ugyanis szövegeiben nagyon sok az olyan szimbolikus információforrás, amelyek a valóság modelljei, kulturális minták. Ezek a kulturális minták jelentéseket biztosítanak, viszonylag objektív fogalmakat igyekeznek alkotni a társadalmi valóságról. A kritikai visszhangokból azonban érzékelhető, hogy Esterházy Péter művészetét a saját idegenségében/másságában tudja a szlovén olvasója a maga számára hozzáférhetővé tenni, még akkor is, ha szövegvilágában olyan források bukkannak elő, amelyek a legmélyebb (magyar) történelmi beágyazódásra hívják fel a figyelmet. Csakhogy a szóban forgó művek megértése, amelyekben szemantikai tényezők, nyelvi és kulturális vonatkozások, ízlés, hagyomány, érzékelési szokások, a nem elmarasztalendő intellektuális döntések játszanak döntő szerepet, jóval összetettebb. A szlovén Esterházy-műveket az avantgárd poétikák, a posztmodern narráció, valamint a tágabb kontextus felől értelmező valóságshorizont, diszkurzív logika, referencialitás, areferencialitás, nyelv stb. felől olvassák. Az értelmezésekben megmutatkozik azon axióma igazsága is, mely szerint a gyakorlati beállítódások, a konkrét kulturális produktumok az adott kultúrának a másságot illető esztétikai stratégiájáról árulkodnak, tudniillik a társadalmi, történelmi és kulturális normák adják azt a repertoárt, amelyre az olvasó

²¹ *Vzvalovano Blatno jezero : antologija sodobne madžarske kratke proze*. Szerk: Mészáros Sándor. Belevtrina. Ljubljana. 2003. Ford: Gaál Gabriella et. al.

²² Péter Esterházy, *Ženska*. KUD Apokalipsa. Ljubljana. 2011, ford. Gaál Gabriella.

az olvasáskor szükségszerűen támaszkodik. A kritikai reflexiókból kiderült, hogy a szlovén olvasónak sikerült ezeket a konvenciókat újrendezni, s a különféle tapasztalásmódoknak juttatott szereppel együtt tudta/tudja olvasni/értelmezni/érteni Esterházy műveit. Az értelmezői pozíciók széles spektruma azonban azt is mutatja, hogy Esterházy-szövegei kiemelkedő helyet foglalnak el mind a magyar, mind az európai próza alakulástörténetének horizontjában, reflexióra készítetik a szlovén olvasókat, a lefordított művek erősítik a kultúraközi érintkezések dinamikáját, a fordításirodalom pedig igen fontos tényezője a nyelvi/kulturális átszövődéseknek. S mivel a már többször említett, lefordított Esterházy-irodalom az adott kultúrát szintén jelentős mértékben hordozza, elvárnánk, hogy a céliródlalom közvetlen vagy közvetett kölcsönzéseiteine a forrása legyen, ugyanis az irodalmi kölcsönhatás, interferencia a kultúraközi érintkezés egyik lényegi eleme. Ez a viszony – magyar–szlovén kontextusban – még várat magára.

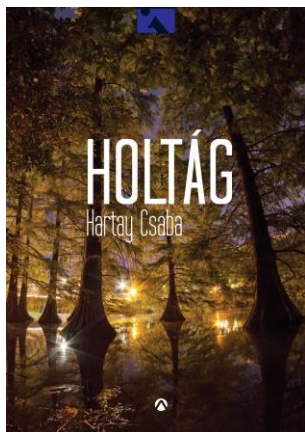
Summa summarum: mindannyian hozzátartozunk egy irodalmi hagyományhoz, nyelvi és gondolkodási szokásokhoz, melyek egy adott nyelvben és közösségben alakulnak ki az egyén számára, de a másság elfogadásával saját képességeinket és adottságainkat, a műalkotás mássága iránti fogékonyságunkat érvényesíthetjük. A látásmód és gondolkodás pluralitása akkor bontakozik ki, ha nyitottak vagyunk a másik iránt is, csupán így érzékelhetjük az önmegértéshez szükséges különbséget. A lefordított művek és cikkek enyhítik az „irodalmi határok” átjárhatatlanságának problémáját, és segítik a kulturális átjárást. Bár szomszédos országok vagyunk, a nyelvi nehézségek, a mentalitásbeli különbségek szülte távolság minden kezdeményezés ellenére lassan számolódik fel.

BEDECS LÁSZLÓ

Meghaltam, kisfiam

HARTAY CSABA: HOLTÁG

Athenaeum Kiadó
Budapest, 2017
224 oldal, 2990 Ft

Minden önéletrajzban a gyerekkor a legizgalmasabb, de ez akár a fiktív, életrajzi alapú történetekről is elmondható. Hartay Csaba harmadik regénye egy nagyapa és egy kiskamasz szinte barátian szoros kapcsolatának utolsó hónapjait meséli el, az együtt átélt élményekről és a nagyapa haláltusájáról, a búcsúzás részleteiről, az elengedés és az elköszönés szomorúságáról és méltóságáról olvashatunk a könyvben, amely a kisfiú tanulási folyamatának egy fontos, de túl korán, kényszerűen átélt leckéjét meséli el. A történet drámai súlyát emeli, hogy egy a halálhoz még fiatal, a regény jelenidejében csak 65 éves férfiről van szó, aki, mivel a gyerek apja öngyilkos lett, az egyetlen felnőtt férfi a nagymamát és az anyát is magában foglaló, négyfős családban. Valójában tehát egy apa-fia kapcsolat részletei tárulnak fel, dinamikájában, belső szabályaiban, a fegyelmezés, a jutalmazás és a tanítgatás, példamutatás arányaiban is inkább egy ilyen kapcsolatra emlékeztet a regényben leírt. De akár azt is mondhatjuk, hogy a fiú egyszerre veszti el a nagyapját és az apját: 12 éves korára végleg félárva marad.

A nagyapa laza, a szigor mellett a szinte haveri összekacsintásra, a cinkosságra is hajlandó, akár az anyával szemben is kész a közös játzmákra, de a gyerektől is elvárja, hogy a családon belüli vitákban mellé álljon. Hartay nagy ecsetvonásokkal, de következetesen és érdekesen ábrázolja ezt a viszonyt, fel tudja építeni a szövegben mindkét főszereplő karakterét, meg tudja mutatni a személyiségek jó és rossz oldalát.

A regény egy beavatási esemény leírásával kezdődik: a holtág menti nagy horgászások közbeni történetmesélések és bölcselkedések a férfivá válás állomásai. Olivér számára ezeken keresztül nyílik ki a világ, itt hall olyasmit, amit más felnőttektől nem hallhat. A káromkodások szabadsága, a pajzán dalok izgalma, az első korty alkohol és az első slukk cigi élménye is ide kötődik – minden, amit az iskola és az anya tilt. De van ennél fontosabb is, az pedig a nagyapa nyitottsága

és azoknak a gesztusoknak a sora, amelyek jelzik, partnernek tekinti a kisfiút: kettőjük között nincsenek tabuk, a gyerek feltehet kényes kérdéseket is, és azokra érdemi válaszokat kap – miközben más felnőttek állandóan azt éreztetik vele, hogy ő bizonyos témákhoz és problémákhoz még gyerek, pusztán féltésből elhallgatnak előle az élete és az identitása szempontjából alapvetően fontos információkat, például az apja és a nővére halálát, illetve annak körülményeit, de a nagypapa betegségéről sem beszélnek vele őszintén. A kórházi utakon számára nem hallhatóan sutyorognak az autó első ülésén, nem vonják be semmibe, az orvosi nyelv titokzatos és félelmet keltő szavait nem magyarázzák el neki.

Így aztán a legnagyobb kérdésről, az élet értelméről és a halálra vonatkozóról sem hajlandók beszélni vele, még a gyereknyelven sem – holott a haldokló nagypapa látványa és általában a betegséggel való találkozás keltette szorongások, illetve az ezekből születő álmok nagyon is komolyan veendő kérdéseket szülnek. Hartay ezek mozaikszerű felvetésével képes az olvasóban is szorongást, majd együttérzést kelteni, lényegében az ebből fakadó feszültség tartja egyben a regényt. Olivér egyedül marad a félelmeivel, nyugalmat csak az álmaiból nyerhet, ott, azon a szinten próbál megküzdeni a gyászával. A regény utolsó lapjain, évekkel később visszatekintve a történetre, épp erre a magányos és szomorú küzdelemre utalva mondhatja teljes joggal, hogy ezek hatására vált korábban felnőtté, mint a kortársai, ezeken keresztül, végső soron megint csak a nagypapa segítségével, valóban beavatódott az élet egyáltalán nem reménykeltő tényeibe és dilemmáiba: halandók vagyunk, bárkit bármikor elveaszíthatunk, bármikor meghalhatunk mi magunk is. Sőt, mondhatja azt is, hogy a durva, szúrós életű és nyelvű nagyapának köszönheti, hogy érzékeny emberré vált, hogy verseket kezdett írni, és hogy ennek a regénynek a kézírata is megszületett.

Bár ez, a regény megszületésének története, valamint a szerző és az elbeszélő(k) viszonya, ennél sokkal bonyolultabb probléma, és az író, tehát Hartay Csaba, bele is bonyolódott az egyébként jól kitalált és izgalmas szerkezetbe. Mert van egyrészt egy E/3-ban mesélő, külső elbeszélő, az ő szövegével kezdődik a regény, jelen időben filmszerűen láttatva a történetet, és ő állandóan vissza is tér, a harminc fejezet közel fele az övé. De a regény másik felében E/1-ben halljuk Olivér elbeszélését, amit a fikció szerint eredetileg diktafonra mond esténként (az lenne lejegyezve?), tehát naplószerűen, lényegében jelen időben követve az eseményeket. Vannak az álomszerű, szintén E/3-ban megírt fejezetek is, melyeknek az elbeszélője lehet akár az elsőként említett fejezeteké is, de hogy az-e, nem teljesen világos. Aztán ott van a *Julcsi összefogja a haját* című fejezet, amelynek a nagypapa az elbeszélője E/1-ben, de ennek témájában nyilvánvaló kapcsolata van, épp az álomszerűség miatt, az álmokat és a tudat alatt működő emlékeket leíró részekkel, csakhogy azoknak inkább a fiú az álmodója és az elbeszélője – de ő hogyan tudná a nagypapa álmát látni és leírni?

Külön probléma, hogy a különböző elbeszélők nyelve nagyon hasonlít, a szóhasználat és a mondatalkotás technikája is ugyanaz, ahol viszont, ezt elkerülendő, Hartay a gyereknyelv sajátosságait igyekszik behozni, ott inkább mórifikáltatja a szereplőjét, olcsó gyerekszaj-történeteket mesél és érzésem szerint nem is találja el egy tizenkét éves fiú nyelvhasználati és megértésszerű problémáit, azok inkább egy óvodáséi. Ráadásul beleesik minden hasonló elbeszélés technikai jellegű csapdájába: a gyerek általában kénytelen-kelletlen jobban és összeszedettebben beszél (és ír), mint a valóságban ez elképzelhető lenne, vagyis a próza megszületéséhez elengedhetetlen, komoly és bonyolult mondatokat fogalmaz, izgalmas összefüggéseket vesz észre, határozott véleménye van a világ egy-egy kifejezetten fontos problémájáról.

Ehhez képes különösen zavaró, amikor elkezd egy másik regiszterben beszélni, elkezd „mentős bácsizni”, a kórtermi paravánt keverni a karavánnal, a munkahelyi szabít Szabolcs becenevével, aztán cukiskodik, és „félős filmek”-ről beszél, majd sehogy sem érti, hogy lehet a vérben magas a cukor, ha amúgy fémes íze van. Elismerem, nehéz kérdés, hogyan is kell gyerekeket beszéltetni egy regényben, de ezek biztosan nem jó megoldások – akkor már jobbak azok a részek, ahol Hartay a *Zabhegyező* és társai vagányabb, szlengesebb nyelvére játszó frázisokat hoz elő, igaz, ezek meg kicsit öregítik az szereplőt és az elbeszélőt, inkább a 14-16 éves korosztályhoz kötik. De ezt az öregítést, érzésem szerint, a regény egészében bevállalhatta volna, és ha ezt következetesen képviseli, sokkal inkább egyben lenne a szöveg, nyelvi és végső soron érzelmi szempontból is.

És ha már az érzelmek: drámai, hogy egy életerős férfi 65 évesen meghal, de a könyv egyik erénye, hogy sem az elbeszélők, sem a szereplők nem okolják a sorsot ezért, nem kiáltanak igazságtalanságot, hanem szembenéznek a valósággal: ez a szerethető, de tüskés modorú ember mindent megtett az idő előtti halálért. Az életmódja, az étkezési szokásai, a mértéktelen ital és a dohányzás egyenes úton vitte őt a sír felé, és ezzel nem csak magának ártott, de azokat is elárulta, akik szerették – elsősorban az unokáját. Ugyancsak szerencsés döntés, hogy a kisfiú még gyászában is érezteti a nagypapa értékrendjével kapcsolatos állandó zavarát: egyrészt tetszik neki az öreg szabadsága és szabadossága, vagánynak, menőnek, férfiasnak látja a viselkedését, vonzónak a mindenre fittyet hányó lazaságát, az önféjűségét, a cifra káromkodásait, a mindenre magasról tevő attitűdjét, de közben látja, hogy az alkohol milyen szinten elbutítja, a dohányzás mennyire tönkre teszi. De látja azt is, hogy az orvosi segítség elutasítása, a kórházi viselkedésének a vállalhatatlansága nem lehet valódi minta, az öreg és a család többi tagjának állandósult konfliktusa, a ki nem beszélt érzelmek világa, a durva, patriarchális szokásrend nem lehet vonzó és követendő példa számára.

Még jobb, amikor Hartay kicsit távolabb lép a nagypapa figurájától, amikor benne és a sorsában a magyar vidéki alsó középosztály férfitagjainak általánosabb életmintáit ábrázolja: boldogtalan, de mégis felbonthatatlan és megváltoztathatatlan házasságok, rengeteg munka, mégis a pénztelenség örökös nyomása, menekülés az alkoholba és az evésbe, a pálinkába, a pacalba és a szalonnába, a húslevesbe és a rántott húsba, esetleg a halászlébe. A rossz minőségű ital és cigaretta már a kamaszkortól pusztít ebben a körben – a nagyon jól megválasztott regénycím, a *Holtág* jelentésrétegei között pedig ott a ’zsákutca’ is, azaz ennek az életnek a statikussága, az unalma, a kilátástalansága. Nagyon jellemző, hogy a kisfiú tudattalan kitörési kísérleteit mennyire elnyomja ez a közeg: a kérdéseit, tehát a tanulás iránti vágyát, a megértés iránti igényét meg sem hallják a család nő tagjai, válaszokat nem kap, néha még az egyébként korrekt nagypapa is azzal rázza le, hogy „majd, ha nagy leszel, megtudod”. A költőírói kísérleteit ugyancsak nem veszik komolyan, kigúnyolják – ebbe a nagypapa, aki pedig ráneveli a gyereket az érzékenységre, megint csak élen jár. Tehát ki van kövezve Olivér előtt az út, hogy megismételje a szülei és a nagyszülei életét: az alkohollal, a dohányzással és a boldogtalan, megoldatlan és a megoldás reményével nem is kecsegtető családi kapcsolatokkal.

A regénynek ezt a rétegét, a nagypapa életének szomorúságát megmutató, a korai halálának okait részletesen ábrázoló vonalat látom a legértékesebbnek. A gyerek ezzel kapcsolatos bizonytalan érzései nagyon jól megírtak: még nem tudja megfogalmazni, mi a baj, mi taszítja ebben az életmódban, de szorong miatta, és még a rajongva szeretett nagyapával szemben is kritikus. Ironikusan jelenik meg az önsorsrontás az öreg szólamaiban, aki még a legsúlyo-

sabb helyzetében sem hajlandó tenni a gyógyulásáért, még a halál küszöbén is rá akar gyújtani, még ott is csak veszekszik a neki segíteni akarókkal. De szépen látszik a nagymama és az anya magatartásában is, abban, hogy ők kizárólag az orvosok zsebébe csúsztatott borítékokkal szeretnék megoldani a problémákat, de az okokkal szembenézni vagy az érzelmeikről beszélni nem hajlandók. Próbálják a beteget minél távolabb helyezni maguktól, de mindenestre otthonról el, be a kórházba – mintha azt hinnék, ezzel a betegség okait firtató kérdésektől is megszabadulhatnak. Pedig a szöveg nem hagy kétséget afelől, hogy hamarosan épp ők lesznek hasonló helyzetben, őket viszik majd orvostól orvosig, kórháztól kórházig a szereteteik, és ők fognak egy kórteremben magányosan haldokolni – félő, idejekorán. Ahogy olvashatjuk: az intenzív élet az intenzív osztályra vezet.

Ebben az értelemben ez egy nagyon mai, nagyon magyar regény, az pedig jelentős írói teljesítmény, hogy a személyes gyásztörténetbe ilyen finoman, minden tolakodás nélkül simul bele a társadalomkritika. Az kevésbé tetszik, amikor a kritika arra fut ki, hogy régen minden jobb volt, hogy a nagypapa gyerekkorában tisztességesebb, biztonságosabb és kiszámíthatóbb lett volna világ, az emberek nyitottabbak és barátságosabbak voltak, jobban tisztelték egymást, az állam pedig nem terhelte fölöslegesen a polgárait, nem kellett például a piacon számlát adni senkinek. Ez nyilvánvalóan hamis kép, ráadásul nagyon összefolyik a nagypapa hatvanas években megélt gyerekkora a szerző nyolcvanas évekbeli gyerekkorával – amikor az előbbiről szeretne beszélni, inkább az utóbbiról beszél, de egyik sem, se a Kádár-kor eleje, se a vége nem érdemli meg a nosztalgiát, azt hiszem: legfeljebb az idő szépíthette meg az emlékeket. Az akkori szabadság csak illúzió volt – még akkor is, ha a mai meg a regény állítása szerint alig-alig léteznek.

Jó tehát Hartay az atmoszférateremtésben, a személyes és társadalmi, az egyedi és az általános összekötésében. Lendületes történetmesélő, nem beszél túl, nem húzza el a sztorikat, nincsenek felesleges körei, láthatóan tudja, honnan hová szeretne eljutni, mit szeretne elmondani. Kevés szereplővel dolgozik, de ezeket jól kézben tartja, és bár igyekszik a figurákat nyelvilag is elválasztani egymástól, ez nem mindig sikerül neki. Néhány tollvonással, de érzékletesen vázolja fel a cselekmények terét: a horgászhelyet, a lakást, a kórházat és az ezek közötti utakat. Megvan a hely, megvan a sztorija, megvannak a szereplői, de van elképzelése a regény szerkezetéről és a nyelvről is, habár utóbbiakban sokkal bizonytalanabb.

A szerkezet, azon belül is az elbeszélők váltakozásának problémájáról már volt szó, ahogy a nyelvi megoldások gyengeségére is volt már példa: a tinédzser fiú fogalmazásmódja néha egy kamaszé, néha egy óvodásé, van, ahol a *Zabhegyezőre* emlékeztetően vagány és szlenges, máshol viszont alig lép túl a gyerekszáj-történeteken. A nagyapa szólama egységesebb, de az sem tudja végig hozni azt a természetes és laza szöveget, ami jó és értékes írói munka, mert néhol ez is túl irodalmias, megcsinált – becsúsznak olyan mondatok, amelyeket élő ember nem mond, vagy amelyek az adott szituációtól idegenek. Ilyenek például az állandó megszólítások: ez egy írói eszköz annak jelzésére, hogy éppen ki és kihez beszél, de ezt másként, több kockázattal kéne megoldani. Egy családon belüli beszélgetésben az állandó megszólítás idegen, furcsa, egyáltalán nem természetes. De eleve gyengék Hartay párbeszédei, sok a töltelékanyag, kevés a valódi dialógus – inkább információkat közöl ilyenkor is a szereplőiről.

És ha már a kockázatokat említettem: lehetne bátrabb a szerző, bízhatna többet az olvasójára. Néha ugyanis túl didaktikus, szájbarágós: elmondja például egy-egy jó vicc után, min kell nevetni, és ez a magyarázkodás már kínos. Ott van például a „Mélyvíz, csak holtaknak!”

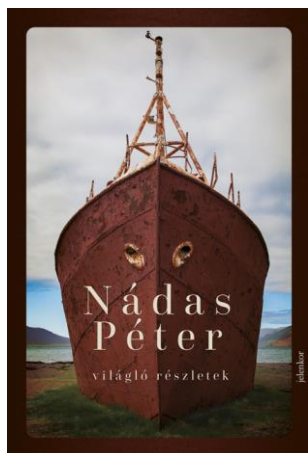
tábla, amit a haldokló, Kháron ladikjára váró nagypapa lát – ez szép és jó kép, ízlésesen, lírai érzékenységgel, pontosan van megírva, remek az az ötlet is, hogy a nagy horgász tiszteletére és búcsúztatására a halak is felsorakoznak, de rögtön utána ott a magyarázkodás a tábla eredetijéről, az úszókról, ami viszont már rossz megoldás. Még akkor is, ha aztán ez is egy viccbe fut, hogy tudniillik az úszó itt a horgászok úszóit jelentené. De ezekkel együtt is érdelemleges darabja ez a regény ennek a nagy lendülettel terebélyesedő, versben még mindig erősebb, de prózában is karakteres, értékes, remélhetőleg sokakhoz eljutó életműnek.

FÖRKÖLI GÁBOR

Egy családregény eleje

NÁDAS PÉTER: VILÁGLÓ RÉSZLETEK
EMLÉKLAPOK EGY ELBESZÉLŐ ÉLETÉBŐL

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2017
1212 oldal, 7999 Ft

A szépirodalmat, főleg a prózát szokás a történetírás illusztrációjának tekinteni: egy-egy regényt olvasva az ember egy idegen korról, egy idegen környezettel kerül bizalmasabb viszonyba, és észre sem veszi, de egy másik világ veszi körbe. És ez bizony nem is kevés. Mégis érezzük, hogy az irodalom értékét nem lehet sem a történeti hűség különben is problematikus fogalmára, sem pedig az olvasmányos ismeretközlésre, a pedagógiai hatékonyságra korlátozni. Tudjuk, érezzük, hogy az irodalom ennél több. Hogy miért, arra lehetetlen egy recenzió keretein belül válaszolni, hiszen ahhoz azt kellene tudni, hogy mi is az irodalom. De Nádás Péter *Világló részletek* c. önéletrajzi könyvéről viszonylag pontosan meg lehet mondani, hogy mi benne ez a többlet. Nem mintha egyébként a történetírás mostohafivéreként ne lenne jelentős alkotás. Az, mert hihetetlenül gazdag kor-, család- és kultúrtörténeti anyagot dolgozott fel benne szerzője, és egy olyan család generációit ismerhetjük meg benne, amely a ki egyezéstől kezdve az 56-os forradalomig a magyar történelem minden pillanatát cselekvően végigélte, sőt közéleti tudatosságának, nemzedékeken átívelő emlékezetének és nem utolsósorban Nádás Péter szorgalmas kutatómunkájának köszönhetően meg is őrződött ez az elképesztő emléktárhely. Ám emellett a *Világló részletek* egy emberi tudat kialakulásának, a világ nyelvi és érzéki elsajátításának lenyűgöző dokumentuma is.

Nádás gyermekkoráról beszélve, a dolgot folyamatában szemlélve idézi fel, hogyan kapcsolódtak össze tudatában hálószerűen a szavak, az emlékek és a képzetek. Ezzel nincs egyedül, már a világ első emlékirója, Szent Ágoston is külön fejezetben beszélt arról, hogyan tanulta meg kisgyerekként a nyelvet. Azóta nyilvánvaló, hogy emlékezésről, történetként megfogalmazható identitásról attól kezdve lehet beszélni, hogy az ember meg tudja nevezni a világ dolgait. Nádasnál a

szavak és a dolgok összefüggései hajtják előre a nem lineáris, hanem asszociatíván építkező elbeszélést. Nem véletlen, hogy leginkább Proust művét szokás az új könyv előképeként emlegetni, hiszen az ő regényfolyama is a világból áradó érzéki-nyelvi jelek elsajátításáról szól, és nála is hasonló összefüggés figyelhető meg az egymáshoz társított benyomások, fogalmak, valamint az emlékezet működése között. De meg kell említenünk Sartre önéletrajzi könyvét, *A szavakat* is, amelynek tanulságai legalább ennyire gazdagíthatják Nádas emlékiratainak olvasását. Sartre-nál, aki szintén a nyelv elsajátítását helyezi önéletrajza középpontjába, egy olvasásba menekülő, az irodalmi fikció fantáziavilága felé forduló kisgyerek eszmélkedését követhetjük végig. Egy olyan kisfiút, aki az irodalomban keres értelmezési kereteket, azonosulási mintákat saját életének megértéséhez, alakításához. És akinek később rá kell jönnie, hogy olvasóként túlságosan bízott a szavak készen kapott jelentésében: sőt Sartre utólag ebből a túlzásba vitt bizalomból eredeztetni kezdeti idealizmusát, esszencializmusát, amelyet le kellett küzdenie, hogy elérje azt filozófiai tisztánlátást, amelyet ő egzisztencializmusnak nevez: saját emberi lehetőségeinek szabad, készen kapott szerepektől mentes szemléletét. Nádas más utat jár be, az ő gyermekkori énjét nem ragadják el idealista fantáziák, de az elbeszélő ideológiakritikai módszere, a tudattartalmak előfeltevéseinek szigorú vizsgálata nála sem marad el. Tudja, hogy a szavak nem ártatlanok, mert nem csupán a valóság egyik szeletét hivatottak reprezentálni, hanem történetük is van. És éppen ezért sokszor traumákat hordoznak, vagy használatukhoz súlyos diszkomfortérzés társul. Amit most Nádas monumentális méretben véghezvitt, kicsiben már többen is megvalósították a magyar irodalomban. Csak néhány példa: Bognár Péter *A fényes rend* c. friss verseskötete gyermeki elbeszélőt épít fel, aki a magyar nyelvi és irodalmi hagyománnyal való megismerkedéssel párhuzamosan tanulja meg megfogalmazni szorongását, ám közben minduntalan a készen kapott nyelvi-irodalmi sémák korlátait is kénytelen megtapasztalni, sőt a belőlük feléje áradó elvárások jól láthatóan frusztrálják is. Németh Gábor *Zsidó vagy?* c. regénye a másik példánk: a könyv mintha egyetlen tézist járna körbe, azt a felismerést, hogy a zsidó szó nem olyan semleges, mint a többi népnév, és ezt a gyermek ösztönösen megérzi – márpedig ez a zsigeri tapasztalat megelőzi a nyelvilag is megfogalmazható, történelmi ismereteken nyugvó tudást. Nádas Péter is ennek az érzéki ismeretnek az elsődlegességét hirdeti.

Az elbeszélő azonban – hasonlóan Sartre könyvéhez – nála sem naiv gyermek: arról beszél, amit gyermekként a világról tudott, de ő maga már többet tud a világról, mint gyermekként. Ez a feszültség a szavakról való ismeretek akkori és mostani állapota között is kitapintható. A gyermek Nádas sokkal fogékonyabb a nyelvi jel önkényességére, és amikor ezt a tapasztalatát szólaltatja meg az elbeszélő, akkor hangalakok közti véletlen hasonlóságok is játkba hozzák egymással a tiszta fogalmiságuk szerint egymástól távol álló képzeteket. Nádas talán soha nem volt ilyen érzékeny a szójátékokra, mint most. Még azt is megtudjuk tőle, hogyan kínoztá anyai nagymamáját egy-egy számára furcsának tűnő szóért, kifejezésért. Kritikája szó szerint gyerekes volt: amikor a nagymama, Nussbaum Cecília „becsínált leves”-t főzött, neki az ürítés témája jutott eszébe az étel nevééről. Úgy tűnik azonban, hogy amíg Sartre-nál a szavakba vetett bizalomból leküzdendő idealizmus, filozófiai kihívás lett a szerző felnőtt korára, addig Nádasnál ez a makacs, infantilisan dühös értetlenség később a tisztánlátás alapfeltételévé vált. A felnőttek szavaival szembeni bizalmatlanság a gyermeket gonosz ellentámadásra sarkallta, a felnőtt szerző viszont már egykori agresszióján elmélkedve ért meg valami nagyon fontosat az emberek nyelvhasználatáról. Még mindig a Nussbaum nagymamá-

ról van szó, amikor Nádas ezt írja: „[...] volt valami, amivel minden nyelvi tapasztalatom elle- nére sem számolhattam; rituális volt a nyelvhasználata. Azt mondta, veszek egy jó vajat. Mintha ugyan vehetne rossz vajat. Csinálok már egy jó kis bablevest. Hiszen szándékosan senki nem készíthet egy rossz bablevest.” Majd hozzáteszi: „Jó és rossz között minden egyes alkalommal, minden egyes művelettel kapcsolatban rituális különbséget kellett tennie” (I, 445). Ez a megfigyelés ott nyeri el jelentőségét – és kap egy nagyszabású memoárhoz illő, történelembölcseleti távlatot –, amikor ezen rituálék csoportidentitást megerősítő ereje is szóba kerül. A nyelvi rítus a társadalom felosztásának is kiváló eszköze. Ebben az értelemben beszél törzsi rituálékról a szerző, amikor az anyai nagymama mágikus gondolkodásával a család szabadelvű, az anyai ágtól térben is elkülönülő, Pozsonyi úton lakó felének talán kor- szerűbb, de nem kevésbé zárt gondolkodását állítja szembe: „A túlzásra méltó elemekkel gu- nyorosan bántak el. A liberális gondolkodás jegyében éppen fordítva gondolkodtak, s ennek megfelelően nem egyenként, rituálisan megnevezett dolgokat, hanem magát az emocionális és a verbális túlzást helyezték vád alá. Ami azt jelentette, hogy a törzsi rituálé tárgyát lecse- rélték, illetve mentális rituálét kínáltak fel a mágikus rituálé helyett. A mentális rituálé alig volt valamivel megengedőbb, mint a törzsi, a mágikus” (I, 499).

A nyelvi rituálék hűvös, távolságtartó leírását természetesen alapvetően a készen kapott sémákkal szembeni idegenkedés teszi lehetővé. Ebből a szempontból egyfajta őstapasztalat az, amit Nádas az új könyvben hosszasan részletez: kilencéves volt, amikor nagynénje és az általa feltűzött szülei azzal vádolták meg, hogy nála is fiatalabb lányunokatestvérét leteper- te. A hamis, talán valamilyen félreértésen alapuló vád azért lehetett különösen nyomasztó, mert ezzel a felnőttek rákényszerítették saját, a gyermek Nádas számára érthetetlen, a testiségről, szerelemről, érzékiségről kialakított fogalomrendszerüket. Később a rokonság körében a homoszexualitás gyanúja is felébred az elbeszélővel szemben: itt sem maga a feltételezés za- varja az író, hanem hogy mások által megszabott kategóriák szerint kellene viselkednie ah- hoz, hogy ne nézzék annak. A fogalmak adekvátságának megkérdőjelezése tehát visszatérő módszer Nádas emlékiratában.

Persze nem lehet a könyvet fogalmi elemzések sorozatára redukálni, hiszen ott van ben- ne a lehengerlően gazdag történeti anyag, és persze az érzéki tapasztalások rendkívül finom bemutatása is. Nemcsak nyelvi rituálék szerepelnek a könyvben: a cselekvéseket is szinte rí- tusokként írja le, és rendkívül aprólékosan ismerteti őket. Különösen emlékezetes a nagypol- gári lakások elmaradhatatlan éves padlóvikszelésének ráérős tárgyalása. A rítus a térbeli megismerésnek is alapvető struktúráját adja, és a *Világló részletekben* Budapest kognitív tér- képe is felsejlik. Ám Nádas egy zseniális, a szóhasználatlalt kapcsolatos észrevételét még ki kell emelnem. A második világháború sötét végjátékának túlélőiről jegyzi meg, hogy később a budapestiek ezt az időszakot következetesen az ostrom szóval emlegették, amely azonban nemcsak egy történelmi realitást jelölt – ennyiben korrekt is volt, hiszen a fővárost valóban megostromolták a szovjet erők –, ám alattomosan el is tüntette a lényegi különbséget, hogy tudniillik a körbezárt városban ki melyik oldalon állt, mondván, hogy ezt az időszakot – nyil- ván eltérő mértékben – úgyszintén mindenki megszenvedte. Valójában mégsem mindegy, hogy va- laki nyilasként harcolt vagy pedig zsidóként bujkált.

Ezek a példák Nádas önéletrajzi könyvének talán legnagyobb teljesítményére világítanak rá: arra, hogy személyes eszmélkedésének történetén keresztül több nemzedék ideológiai és mentalitástörténetéről tud szólni, és miközben bemutatja saját küzdelmét, amelyet a felnőt-

tek beszédének és viselkedésének megértéséért folytatott, azokat a társadalmi és szellemi mélystruktúrákat is feltérképezi, amelyekben családja a bemutatott mintegy száz esztendőben mozgott. Csak néhány momentumot ragadok ki az egészből: Nádas dédapja apai ágon Mezei Mór, aki a kiegyezést követően a hazafias liberalizmus nevében a zsidóság emancipációjáért küzdő kongresszust kezdeményezte, amelynek következtében az izraelita vallás neológ irányzata megszületett. A szabadelvű, nagypolgári családban két generáció múlva erős baloldali elköteleződés jelenik meg. Nádas nagybátyja, a kifinomult nőcsábász, Aranyossi Pál a két világháború között a baloldali francia lap, a *Regards* szerkesztője, és baloldali tevékenységéért a későbbi hírhedt belügyminiszterrel, a spanyol polgárháborúban harcoló Rajk Lászlóval együtt zárják francia internálótáborba. Nádas szülei hasonlóképpen nem a moszkovitákhoz tartozó, de hithű kommunisták, akik hajsza híján Rajkhoz hasonlóan áldozatul esnek a leszalámizásnak. Bár a börtönt és a koncepció pereket ők maguk elkerülik, így vagy úgy belepusztulnak a Rákosi-féle kommunizmus embertelenségébe: az író édesanyja rákban hal meg, édesapja pedig öngyilkos lesz. '56 őszéről pedig már nagyon tudatos és mélyen személyes emlékei vannak az írónak. Nádas nagy terjedelemben foglalkozik Mezei Mór öccsének, Ernőnek a tiszaszlári vérvádper kapcsán tartott képviselőházi beszédével is, ám a könyv középpontjában kétség kívül a kommunista örökség megítélése áll. Természetesen a családi emlékezet nagy teherterelével kell itt az írónak elszámolnia, ám vannak kétségtelenül pozitív momentumok is: a vészorszak és a nyilas uralom idején az illegális kommunista mozgalomban dolgozó szülők, akik maguk is bujkálni kényszerülnek, okirathamisítással, szétszálazhatatlan konspirációk és kémfilmbe illő trükkök segítségével igyekeznek magukat és embertársaikat menteni, majd az ostrom után nemcsak Budapest újjáépítésében vesznek részt közvetlenül, de az író édesanyja még az országos gyermekjóléti hálózat kiépítésében is komoly szerepet vállal. Sőt a könyv egyik nagyjelenetében, már-már drámai csúcspontján Nádas édesanyja magának Rákosinak mondja a szemébe, hogy miért elhibázott a Ratkó nevével fémjelzett népesedési politika. Ám elköteleződésükért nagy árat fizetnek, és hogy mekkorát, arra csak a Rajk-per idején döbbennek rá. Nádas olvasva azonban megérthetünk valamit abból, hogy ezek a kommunisták a nyilvánvaló baljós jelek ellenére miért tartottak ki párthűségük mellett. A szerző részletgazdag elbeszélése legalább olyan revelatív ebben a témában, mint Simone de Beauvoir nagy értelmiségi kulcsregénye, *A mandarinok* a sztálini Szovjetunió megítélésével kapcsolatos baloldali öncsalásokkal kapcsolatban. Ott a politikai érdek a fő magyarázó elv – a regényben egy francia baloldali lap szerkesztője a Gulágról szóló leleplező anyagot kap, amelynek közlésével a lap által támogatott francia szocialista párt választási esélyeit veszélyeztetné –, Nádas pedig a meggyőződés, az őszinte hit alapstruktúráinak mélyreható – és nem túl hízelgő eredményt hozó – analízisét végzi el. A *Világoló részletek* kíméletlen könyv, de nincs benne sem erkölcsi ítéletkezés, sem ideológia elmarasztalás. Távol áll tőle, hogy olyan morális dilemmákat írjon le, amelyek végén utólag rá lehetne mutatni, hogy a szereplőknek mit kellett volna tenniük, hogyan kellett volna viselkedniük (talán csak egy helyen jön elő Nádasból az értelmiségi ember megmondó szerepe, az utolsó oldal kicsi odacsapott és lapos zárlatában, de ezt elnézhetjük neki). Nádas részletező, lassú hömpölygésű prózája a nyelvhasználat finom elemzése, az önbecsapások és hazugságok rendszerének antropológiai felderítése révén mondja el, hogy mi történt a Rákosi-korszakban családjával.

Nádas Pétert a test írójaként szokták aposztrofálni. A recepciónak ez az aspektusa talán elsikkadt idáig, de tegyük most mérlegre. Az biztos, hogy a testiség, az ösztönös cselekvés és

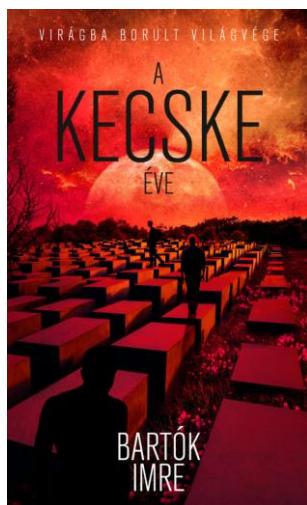
a társas viselkedés ösztönös alapjai magyarázó erővel bírnak könyvében, és hogy benne az állat és az ember az ösztönműködés szempontjából egy folytonos skála két pontján képzelhető el, de nincs közöttük radikális, minőségbeli különbség. Ami egyébként a társas viszonyokat illeti, a könyv világossá teszi, hogy Nádas élete során sokakat szeretett, sokakkal került közeleli, érzelmileg is gazdag viszonyba, ugyanakkor érdekes, hogy a *Világló részletekben* egy-két olyan lény van csak, amelyről mintha úgy tudna beszélni az író, hogy közben kilép a hűvös tárgyilagosság hangneméből, amelyet még haldokló édesanyjáról beszélve is magára kényszerít: kiskutyája és egy sérült, ápolásra szoruló sündisznó, mind a kettő nyelvhasználatra képtelen állat, de szeretetreméltó ösztönlény is, amelyeknél menedékre lelt szülei egyre hazugabbá váló világa elől. Azonban az, hogy az érzékek vannak nála az első helyen, nem jelenti azt, hogy a lélek háttérbe szorulna. Valószínűleg Nádasnál a lélek más, mint a fogalmi intelligencia. Mindenesetre lélektani fogékonysága kétségtelen, sőt megtudjuk, hogy az atyai jóbarát felesége, Polcz Alaine segítségével fiatalabb korában még saját pszichoanalízisét is elvégezte. Ami Nádas emberképét illeti, nem feltétlenül akarja felülírni azt, amit a klasszikus modernség pszichoanalízise az egyéni és kollektív mélystruktúrákról, pszichoszexuális vagy archetipikus működésekről tudott. Pusztán a megszokottnál erőteljesebben fókuszál a testre és az elemi, érzékszervi benyomásokra, pl. amikor elmondja, hogy 56-ban, Nagy Imre híres beszédének napján egész nap a forradalom helyszíneit járta, és egyszer sem kellett vizelnie, vagy amikor a fiúközösségekben létrejövő agresszió következményéről, a váratlan erekciónál ír. Amikor ezekről az érzékeletekről ír, lehántja róluk nyelvi, kulturális sémáinkat, és magára a fenoménra koncentrál. Ezért meglepően friss, eleven, a nyelvi megjeleníthetőség határait fészegető leírásokat kapunk tőle. Amikor kamaszkori agyhártyagyulladásáról ír, még a *Saját halál* szívrohamtörténetét is felülmúlja: ott „csak” a vért pumpáló szív mondta fel a szolgáltatást, itt a gondolkodás szerve, így az írónak egy olyan állapotról kell számot adnia, amelyben látás, hallás, szaglás és hőérzet van csak, de már és még nincs meg a látás, a hallás, a szaglás és a hő fogalma. Ennél nagyobb erővel korábban még senki nem írta le magyarul a halálközeli állapotot, még maga Nádas sem. És ami fontosabb: Nádas nem csupán leszámolt a humanizmus illúzióival, mint olyan sokan, hanem tényleg minden mondatában úgy is ír, mint aki túl van ezeken az illúziókon, és ebben rejlik igazi nagysága.

Ennek az írásnak a címe nem pontos. Nádas persze főleg saját gyerekkorára fókuszál új könyvében, de ettől még a *Világló részletek* úgy teljes, ahogy van, minden története prizma, amelyen át jó hetven évet látunk előre és hátra szerzője gyerekkorához képest. Más kérdés, hogy a harmadik, negyedik kötetet is mohón olvasnánk, ha lenne.

SZABÓ ISTVÁN ZOLTÁN

Identitáskrízis és a történelem vége

BARTÓK IMRE: A KECSKE ÉVE

Libri Kiadó
Budapest, 2015
536 oldal, 3990 Ft

”

Bartók Imre trilógiájának első része – *A patkány éve* – 2013-ban jelent meg és heves reakciókat váltott ki a hazai irodalomkritikából. Egyesek paradigmaváltásról beszéltek, mások különböző zsánerekből összefércelt szörnykompozícióról, de voltak, akik olyan ezoterikus szövegnek ítélték, mely a befogadóknak csupán kis csoportja számára tárulkozik fel interpretálhatóként, azoknak, akik egyébként is ismerik a műfaji kontextust, miközben mindenki más számára érthetetlen és áthathatatlan marad a szöveg. A trilógia második kötetét, *A nyúl évét* (2014), már kevesebb vitával, pozitívabban ítélte meg a kritika; összefogottabb, jobban kézben tartott, kevésbé burjánzó szövegként látták az első kötethez viszonyítva. 2015-ben *A kecske éve* című regénnyel lett teljes Bartók Imre monumentális, a különböző irodalmi regiszterekkel kísérletező trilógiája.

Egy trilógiáról gondolkodni egyszerre mostoha és izgalmas feladat. Mostoha, hiszen csupán a megnevezés hatására homogenitásként láttatunk valamit, ami adott esetben nagyon is heterogén. És izgalmas, hiszen a kötetek egységen belüli viszonya az értelmezésnek újabb lehetséges szintjét nyitja meg. Bartók első kötetében a főszereplők által elindított változások a második részre kicsúsznak irányításuk alól, és a világban végbemenő változások tovább radikalizálódnak. A második kötet végén felrobbanó nukleáris fegyver azonban nem az élet végét, hanem csupán az általunk ismert élet végét jelenti. A szereplők olyan eseményeket indítottak el, melyek messze túlmutatnak rajtuk, ezért az első kötetben az emberfölötti emberek szerepében tetszelgő filozófusok maguk is jelentős változásokon mennek keresztül fizikai és szellemi értelemben egyaránt. *A patkány évében* és *A nyúl évében* általuk bejárt útnak tapasztalati értelemben van jelentősége, ám az útvonalnak szimbolikus értelemben nincs. Talán ez a legszembeötlőbb változás a harmadik kötetben. *A kecske éve*

lapjain a filozófusok által bejárt út és a kötet cselekménye – az első két kötet eljárásától különbözően – erősen szimbolikus.

A befejező kötetben lezárul ugyanis a három főszereplő – Karl, Ludwig és Martin – hosszú utazása, mely egyben útkeresés is. Az Egyesült Államok emblematikus városából távozva hagyják el az Újvilágot abban a reményben, hogy visszatérhetnek Európába. Abban a reményben, hogy hazatérhetnek. Ez a különös dekolonizáció – melynek során a három európai fehér férfi, a nyugati civilizáció képviselői feladják az amerikai kontinenst, hogy az élet új formái vegyék azt birtokba – visszatérés oda, ahol minden elkezdődött. Reakciójuk hasonló az emberi test azon reflexéhez, hogy magzatpózba kuporodik halála előtt. A keretek effajta szűkülése, az önkéntes térvesztés persze nem csupán az eltűnés előtti utolsó állapot lehet. Bartók karakterei visszafelé járnak végig a nyugati világ történelmét, miközben megállíthatatlanul haladnak a történelem vége (de legalábbis a berekesztődése) felé. Mi más lehetne a cselekmény tetőpontjának helyszíne, ha nem Berlin, ez a történelmi és kulturális hatásában annyira ellentmondásos és jelentős város, mely e kötetben az európai kultúra kicsinyítő tükré?

A három gondolkodó igyekszik megtalálni helyét az apokalipszis utáni új világban, ahol maguk is anakronisztikus lények. Ebben a világban már nincs helye az embereknek, a történelem túlhaladt rajtuk, a gondolkodók pedig mindezt maguk is látják. Egy letűnt faj utolsó képviselői ők, akik mintha pusztán azért volnának még a világon, hogy reflektáljanak az emberi faj eltűnésére. Miközben persze nem felejtik el, és velük együtt az olvasó sem, hogy ők a szó szoros értelmében soha nem voltak emberek. Már akkor is fajuk első és utolsó képviselői voltak, amikor az ember még nem számított veszélyeztetett fajnak. Csupán egymás társaságában képesek elviselni ezt a kozmikus magányt, még akkor is, ha olykor a másik társasága épp annyira elviselhetetlen, mint az egyedüllét. Amint egyedül maradnak a gondolataikkal – jellemzően éjszaka –, azonnal úrrá lesz rajtuk a szorongás, mivel szembesülniük kell megváltozott helyzetükkel. Így válik Bartók Imre trilógiája végső soron hosszú, többszintű identitáskrizissé, melynek során a világban önmagukat tökéletesen elhelyezni soha nem képes gondolkodók szorongó, bizonytalan és célt vesztett egyénekké válnak, akik egymásban, valaha volt kapcsolataikban és megszépült, átidealizált múltjukban igyekeznek biztos pontra találni – hiszen jövőjük már nincsen, vagy ha van is, annak lehetősége riasztóbb, mintha nem volna. Eközben pedig mindenhol a világ pusztulásával szembesülnek vagy annak jeleit olvasák: a végső határtapasztalat ez, melynek kínzó reflexiójáról nem tudnak lemondani. Karl, Ludwig és Martin, legyenek is bármiféle lények – félve írnék embert, hiszen a trilógia szövegei többek között az emberi faj határait bizonytalanítják el alakjukon, történetükön és gondolkodásukon keresztül – sorsukban nem csupán tragikus (vagy olykor komikus) karakterek, hanem olyan személyek, akik újra és újra, a végtelenségig kiteszik magukat a reflexió veszélyeinek; akik bár töprengenek a világból való kilépésen, mégis mindig a maradás mellett döntenek, akkor is, ha nem tudják, kik ők és mi szerepük lehet még az elsötétedett, romokban álló színpadon. Mindennek érzékeltetésére kiválóan alkalmas a különböző karakterek nézőpontjából megszólaló narráció, mely egyedül a harmadik kötetre jellemző technika.

A megváltozott világ azonban nem csupán a gondolkodók számára működik más szabályok szerint. A maroknyi életben maradt embernek meg kell tanulni alkalmazkodni ezekhez az új törvényekhez, melyek közül a legfontosabb talán az, hogy nem áll többé az ember a tápláléklánc csúcsán. A bioszféra burjánzásának következtében óriási fajgazdagság jött létre, melynek folyamán az emberi fantázia határait feszegető életformák alakultak ki. A trilógiá-

ban felhasznált zsánerelemek közül a horror és a krimi dominált az első kötetben, a harmadik kötetre a hangsúly egyre inkább áttevődik róluk a biopunk és a science fiction terrénú-mára. Ugyanakkor hiába a zsánerelemek összekapaszkodó sokasága, Bartók trilógiájának kö-tetei nem zsáner-regények. Nem csupán azért, mert a zsánerszövegeket interpretáló klassz-i-kus stratégiákat rendre kudarcra ítélik a kötetek, hanem sokkal inkább azért, mert e köl-csönzött elemek gyakran olyasmit hivatottak ábrázolni, mely a zsánerszövegeknek nem sa-játjai: a horror/thriller elemek a már említett identitás válság tüneteit elmélyíteni hivatott eszközök, melyek túlmutatnak egy, a szövegvilágon belül létező megoldandó problémán, fel-göngyölítendő rejtélyen. Jól illeszkedik ebbe a képbe a harmadik kötet prózája is, mely – az olykor esetlen és életszerűtlen párbeszédeket leszámítva – az egyik legnagyobb erénye a so-rozatnak. Bartók képei és nyelvhasználata paradox módon egyszerre tűnnek kaotikusnak és tervszerűnek, kimódoltnak és szertelennek, de semmi esetre sem hasonlítanak a zsánerregé-nyek transzparensnek szánt szövetére. Az a nyelvi világ, mely a trilógiában a szürreális tró-pusokkal és a mindentudását a legváratlanabb alkalmakkor megcsillogtató narrátorral kom-binálva létrejön, olyan teljesítmény, ami a szövegben megképzett világnak is mélységet ad.

Hol másutt lelhetne nyugvópontra a történet, ha nem Görögországban, ahol egykor a nyugati gondolkodás megszületett? A világvége Bartók regényeiben nem csupán *hard reset*, mely után a világ visszaáll az alapállapotára: itt már soha semmi nem működhet ugyanúgy, ahogyan azelőtt, hiszen az élet új szakaszába lépett – ez pedig legalábbis részben az eltűnő embernek köszönhető. Ám Karl, Ludwig és Martin visszatérése a civilizáció bölcsőjéhez még-is azt sugallja, hogy elképzelhető még egyfajta – ki tudja milyen – új kezdet, mely valamifajta örökségként magában hordozza a régit.

KOC SIS LILLA

Trágár rekviem

JENEI LÁSZLÓ: DÍSZÖSSZTŰZ

„Szólni akart, de beletörtek a hangok”

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2016
247 oldal, 2999 Ft

Ha valaki azt állítja, örömmel olvasta Jenei László új kötetét, ne higgyenek neki. A hét novellát tartalmazó *Díszössztűz* ugyanis nem pályáz ilyen babérokra. Lidérces szorongás, gúzsba kötő nyugtalanság lappang az elbeszélésekben, és ez épp elég ahhoz, hogy az olvasó szabadulni akarjon ezektől a teremtett világoktól és szereplőktől. Aki belekezd, mégis végig fogja olvasni: szorongva és gúzsba kötve szeretne túljutni a kötetnyi nyomorúságon, hiába várva feloldozást, lélekmengető fordulatokat. A *Díszössztűz* kegyetlen szöveggyűjtemény, éles tükröt tart mindannyiunknak, álszenteknek és szemérmeseknek.

A borítószöveget, a gyűjtemény egyik darabjából (*A kihordóból*) származó idézetet illik komolyan venni: a *Díszössztűz* titka ugyanis a megbotránkoztatás rendkívül tudatos adagolása. Feldühít a cinizmusával, mellyel lecsupaszítva látatja a gyakran egyes szám első személyben megszólaló emberiséget, és amellyel megaláz és megalázkodik. Teljesíti azt a sokszor tikos vágyat, hogy gátlástalanul láthassunk bele mások fájdalmas és alantas gondolataiba. Ez a kukkolás azonban nem szerez perverz örömet, hanem megszágyenít és csömört okoz. Hiszen a profán és a szent Jenei-féle együtt-láttatása, a pusztítás és a teremtés, a halál és a szexualitás képeinek váltakozása felzaklató erejű. A szokványos pillanatok alatt változik át rettegetté, aljas titkok leplezőjévé. Az erőszak és az (ön)pusztítás változatos katalógusát kapjuk, és a hét elbeszélés afféle újmódi és hitvány bűnök (modern főbűnök?) krónikája. A megbotránkoztatást szolgálják egyrészt a jól elhelyezett, a jelöletlen dialógusokban, a monológokban és a leírásokban egyaránt felbukkanó trágár szavak, és a történetek hirtelen fordulatai, melyek magyarázatul szolgálnak testvérek közötti gyűlölségre, szertefoszló szerelmekre, gyilkosságra.

Erős szövegkezdetek jellemzik a *Díszössztűz*et; például a

kötet felütése: „Egész délelőtt nem vette fel a telefont, már elkönyveltem, hogy meghalt. Sietek hozzátenni, hogy nem zúgolódok, az ember hány ezerszer találja életben az anyját, mikor szüksége van rá, s csak egyetlenegyszer holtan.” (*Temet, érlel*). A balladai elhallgatás atmoszférateremtő ereje is jól érvényesül például *A kihordóban*, ahol mitikus lények adnak randevút a rossz lelkiismeretű apának, hogy a metaforákkal és beszélő nevekkel terhelt szövegből, mint valami kirakós játékból próbáljuk rekonstruálni a régvolt tragédiát.

A hátsó borítón kiemelt idézetet túl a fülszöveg is igyekszik irányt mutatni az olvasáshoz. A rövid értelmezés szerint a haldoklás és a gyász, a temető az a szál, ami összekapcsolja a hét elbeszélést. A kötetről azonban többet mond a kiemelt idézetnél és a fülszöveg igyekezeténél a borítóra választott fénykép. Aldo Rossi *San Cataldo temető* című fényképe ugyanis pont azt mutatja meg egy temetőből, amit a *Díszössztűz* szövegei is – a világba belesimuló, hétköznapi jelöletlen helyet, ami időnként megakasztja e hétköznapiak folyását. „Benővi az élő a holtat” (*A kihordó*), szívesen felednénk a halált. A szövegekben a temetők inkább kulisszák, mintsem központi terek. Az egyik szereplőnek hobbi az ismeretlen sírok látogatása, másnak téma a temetésekről szóló részletes feljegyzések készítéséhez vagy színhely a filmje forgatásához. Olyan tér, ami egyszerre érdektelen része az életnek, hely, ahová mindenki ellátogat, és ugyanakkor mementő, megállásra kényszerítő jel, ahol érdekes események esnek meg. A temető és a temetési menetek hiába tartoznak hozzá a városok mindennapjaihoz, figyelmeztetnek: „a halál milyen nyilvánvalóan orrunk alá dörgöli a hatalmát.” (*Marad reggelre minden*)

A temető és a gyász alkalom a meghökkentésre. A halál olyan tabuja az életnek, ami tökéletesen alkalmas a megdöbbenésre, és mint ilyen, a groteszk világlátatás örök eredője. A *Díszössztűz* valami furcsa torzképe az emberi érzelmeknek. A középkori haláltáncok posztmodern reinkarnációja, ahol az élet vége tesz zárójelbe minden örömet, és ken be elrettentő mázzal szentnek aposztrofált érzéseket: a szerelmet, az anya-gyerek, apa-gyerek szeretetet, a családi összetartozást, a hazaszeretetet. Kaján vigyorral ül tort az élet megkérdőjelezhetetlennek hitt szépségein, és üres helyükre nem kínál feloldozást hozó örömöket.

A *Díszössztűz* mégis szép szöveg. Undorító, trágár és szép. Már-már szabadversre emlékeztető novellái, a „kétértelmű üzenetek megfogalmazása” (*Kilátás a Mimazonból*) szentesítik a hatásvadász eszközöket, felmentik a szövegek obszcenitását. „Árnyaltan használja majd a nyelvet, a sajátját persze, mivel közös nincs, de majd rásegít valahogy” – tervezgeti a *Szabályos csalódások* filmrendezője. A *Díszössztűz* is így tesz valahogy. Kialakít egy olyan poétikai nyelvezetet, amely mérnöki pontossággal ellensúlyozza az ábrázolt kegyetlenségeket: képekkel teli, meglepő asszociációkat mozgató nyelve gyönyörű eszköze a brutalitás ábrázolásának. Mégis, a szövegek megidézett elbeszélői gyakran küszködnek a kifejezés nehézségével, dadogás akadályozza őket (*Díszössztűz*), „szólni akart, de beletörték a hangok”, (*Hátranéz, s mire lát*). Nem csupán a beszédben, az írásban is keresik a kifejezés lehetőségét, ahogy a *Hátranéz, s mire lát* kurzív szövegbetéte, később zagyva novellának nevezett látomása jelzi. A *Díszössztűz* szereplői között találunk művészeket: operatőrt, művészettörténészt, amatőr színészt, író. Mind szenvednek a kifejezhetetlentől. A halál ábrázolására tett kísérletek ugyan hiába sikeresek, – elkészül a film, megjelenik a novella – „kiszolgáltatva a profán időnek” (*Hátranéz, s mire lát*) nem képesek az elmúlás megragadására, legfeljebb dokumentálására. A *Díszössztűz*ben megidézett, és rendre csődöt mondó művészetek tehát létrehoznak

egy keretet, amelyben az elmúlás és a temetés apropóján keresztül kerülhetnek napvilágra az emberi bűnök.

Nehéz olvasmány a *Díszössztűz*. Poétikai megformáltsága, tudatosan adagolt kaotikussága és balladai hangulata mellett áthallásokkal terhelt, irodalmi szövegekben és életművekben ide-oda mozgó utalásai újabb jelentésréteggel ruházzák fel. A *Díszössztűz* című elbeszélés záró mondatai megidézik a 19. századi drámaíró, Kleist alakját, aki egy gyógyíthatatlan hölgy személyében társat keresett és talált az öngyilkosságához: „Nem vágyom arra, hogy veled dögöljek meg, súgtam, nem vagyok egy Kleist, bazmeg”. De így jár többek között Beckett, Ovidius, Tiziano, Chirico és Puccini is, akik konkrét szöveghelyek és képek megidézése útján csatlakoznak a halál ábrázolására vágó szereplőkhöz.

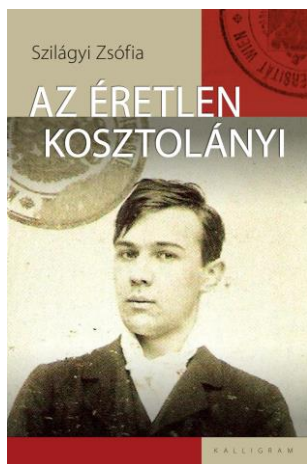
A *Díszössztűz*et nem lehet örömmel olvasni. Ha vállaljuk, hogy belenézünk görbe tükrébe, nem találunk mást, mint hogy „főlöszleg fog termelődni az árnyékból” (*A kihordó*), és a mégoly otthonos világ démonok, ismeretlen lények, rosszakaratú emberek és jóindulatú kísértetek találkahelyévé lesz. Járunk a szövegek segítségével színházban, étteremben, temetőben, találkozunk régi szerelmekkel vagy újonnan megismert kedvessel, „ott téblábol a halál” (*Díszössztűz*). Poétikus szövegbe zárt rekviem nem volt még ilyen könnyörtelen.

VARGA BETTI

Szövegutakon a panoráma felé

SZILÁGYI ZSÓFIA: AZ ÉRETLEN KOSZTOLÁNYI

Pesti Kalligram
Budapest, 2017
296 oldal, 2990 Ft

”

Az 1920 előtti Kosztolányiról általában keveset tudunk, már az érettségi előtt rögzül bennünk, hogy lírikusként indult, automatikusan mondjuk is föl a *Négy fal között* és *A szegény kisgyermek panaszai* című köteteket, és a következő jelentős írói állomásként már meg is neveznénk az első regényt, a *Nérót*. A tökéletes Kosztolányi képét többen árnyalták már, és olyan kutatásokat is sorolhatunk, amelyek az írói pálya indulását vizsgálva, a zsenék felől keresik az utakat a nagy művekig. Ehhez a törekvéshez eredeti, izgalmas szempontokkal kapcsolódik Szilágyi Zsófia friss tanulmánykötete. Údító, hogy a filológiai, textológiai, értelmezői kérdésfeltevések célja nem valamiféle fejlődési irány megállapítása, hanem annak az írói-művészi tudatosságnak a megmutatása, amely már az irodalmi életbe való beavatása előtt jellemezte és később is alakította Kosztolányi pályáját.

Szilágyi Zsófia a Kosztolányi-kutatócsoportban az író rövidprózai munkáival foglalkozik, *Az éretlen Kosztolányi* tanulmányai is a készülő kritikai kiadás tapasztalataiból születtek. A kritikai kiadások a teljességre törekednek, nemcsak az a céljuk, hogy egy-egy írói pálya valamennyi hozzáférhető szövegét feltárják, hanem hogy megmutassák a szövegek alakulását, változatait is. A tanulmánykötet azonban több annak a háttérmunkának a leleplezésénél, amivel a fiatal Kosztolányi vizsgálata jár. Szilágyi Zsófia akár a *Boszorkányos estéket* mint kötetkompozíciót, akár a *Patália* drámát vagy a háborús tárcákat elemzi, rámutat arra, hogy az irodalomtörténeti gondolkodás is nyerhet azzal, ha elengedi azt az illúziót, hogy az írói pályának csupán kiteljesedése lehetséges.

„A szöveg nem lezárt, változtathatatlan egész” – Szilágyi Zsófia előszavában vall arról, irodalomtörténészként és olvasóként is milyen nehéz ezt elfogadni, és lemondani a végső változat, a lezárt szöveg illúziójáról. És ezzel együtt a tökéletesség illúziójáról: arról, hogy Kosztolányi nem az a született,

ösztönös zseni, akinek hisszük, valamint arról, hogy „az életmű nem »egységes szöveg«” (89). A tökéletesség elengedése olyan utakat nyithat meg, amelyek előremozdíthatják mind az egyes művek értelmezését, mind az életrajz- és az életműkutatást, illetve megteremtheti ez utóbbiak szerencsésebb arányát.

Szilágyi Zsófia érvelése szerint az illúziórombolásra több ok miatt is érdemes törekedni. Részben, mert a Kosztolányi-kutatás egyik legfontosabb kérdése mára az, hogy „mit takart ki maga az író a saját életéből és munkásságából” (19). Részben a miatt, mert a szövegek alakulásának vizsgálata közelebb vihet a szerző saját szövegeiről való gondolkodásához, és segíthet elkerülni azt a csapdát, hogy az életrajzból próbáljuk megérteni az adott művet, alkotói korszakot. Ezzel párhuzamosan pedig felszabadíthatók azok a kőszoborrá merevedett írók, akikről szokás azt gondolni, hogy morálisan is felülemelkednek korukon – és Kosztolányi esetében, akinek korai éveit „beárnyékolják” a Pardon-rovatbeli írásai, különösen terhes a „nagy szerző” cím, fontos évekről, az íróvá érés fontos állomásairól hallgat az irodalomtudomány. Nyílt titok, hogy Kosztolányi nem kikezddhetetlen, életműve nem egységes színvonalú. „Kosztolányi minden bizonnyal a váltásra hajlamos íróink közé tartozik” – állapítja meg Szilágyi Zsófia (25). Ahhoz, hogy Kosztolányit valóban megismerjük, a tanulmánykötet megfogalmazása szerint, „állomásokat látva” érdemes kutatni az életművet.

Az idei könyvfesztiválra megjelenő könyvek közül kétségtelenül *Az éretlen Kosztolányi* volt az egyik legvártabb megjelenés – nemcsak a szűken vett irodalomtudományos körben. Olyan médiumok emelték ki, tették toplistáikra, amelyek széles és vegyes olvasóközönségnek szólnak, köztük hírportálok, irodalom-népszerűsítő oldalak. Bár Szilágyi Zsófia egyike azoknak az irodalomtudósoknak, akik logikusan felépített érveléssel, követhető nyelven írnak vizsgálatuk tárgyáról, és ez *Az éretlen Kosztolányi* kötetre is érvényes, mégis most szűkebb közönséget szólít meg, mint a Móricz-monográfiával.

Egy monográfia esetében természetes, ha a szerző személyisége, élete és a művészete, munkássága egymás mellett, egyenrangú szempontként jelenik meg. *Az éretlen Kosztolányi* kötet – a cím sugallata ellenére – nem monográfia, és nincs is ilyen irányú törekvése, holott markáns monografikus vonások is jellemzik. Elsősorban a fiatal Kosztolányi novellisztikája foglalkoztatja, egyéb prózai műfajok felé tett kitérőkkel, így például a lírai indulás vagy a prózaíró Kosztolányi szempontjából nem jelentéssel életrajzi kitérők nem tárgyai az elemzéseknek. A vizsgálódás nem ritkán olyan, a tudományos érvelés szempontjából megbízhatatlan forrásokra is épít, mint az életrajzi epizódok vagy a kortársak és a Kosztolányi-kutatók személyes hangú visszaemlékezései. Ez a merítés azonban szükségszerű is, különösen párhuzamba állítva a Kosztolányi-legendagyártás egyik legnagyobb mesterének, magának Kosztolányinak a történeteivel (l. *A pályakezdés: mítosz vagy konstrukció* című fejezetet).

A tanulmánykötet és a monográfia közötti átmenet, műfaji kettősség összességében nem okoz feszültséget. Éppen Szilágyi Zsófia korábban részletezett célkitűzése miatt talán lehetetlen vállalkozás is lett volna a tanulmányokat „tisztá” monográfiává gyúrni. A kötet leginkább kérdéseket fogalmaz meg a fiatal prózaíró Kosztolányiról, valamint olyan állomásokat mutat meg pályája elejéről, amelyek további kutatásokra, értelmezésre érdemesek. A kiindulópontok sokfélék: kompozíciós megoldások, egyes művek, visszafelé követhető szövegutak szoros olvasása, a szövegváltozatok, újraírások, az életművön belüli motivikus kapcsolatok kitartó összevetése mellett a 20-21. századi magyar irodalommal való kapcsolódási pontokat is figyelembe véve bizonyítja a kötet, hogy bár Kosztolányi már fiatalon kiemelkedő prózaírói

tehetség volt, „mégis: nyelvi ereje, szövegalkotó és sűrítő képessége rengeteg munka árán teljesedett ki a húszas-harmincas évekre” (201).

Szilágyi Zsófia tehát nem egy nagy(obb) narratívát ír, nem panorámát alkot, hanem egészen mást, mégis legalább ilyen fontosat tesz: párbeszédet kezdeményez az 1920 előtti Kosztolányiról, alapot kínál az ismeretlen, szándékosan elfelejtett, vagy félreismert író (újra)felfedezéséhez, amely további eredményeket hozhat a korszak irodalmi intézményeiről, sajtójáról, gondolkodásmódjáról való kutatásoknak is. Mint írja, „[a] pályakezdés ugyanis mindig annak az irodalomtörténeti korszaknak, intézményrendszernek a megértésében segít, amelyben végbement – sőt, az írói induláshoz való viszony, illetve az ezt biztosító vagy akadályozó feltételrendszer változásain keresztül a 20. század egyes korszakainak elkülönítése is lehetőségessé válik.” (44)

JAHODA SÁNDOR

Mesés kezdet

PAPP-ZAKOR ILKA: ANGYALVACSORA

JAK+ PRAE.HU
Budapest, 2015
224 oldal, 2990 Ft

Nem akármilyen „vacsora” került az olvasóközönség elé – hogy úgy mondjam: *terítékre* – 2015-ben, a JAK és a PRAE.HU gondozásában. A 2014-ben JAKkendő-díjas, Papp-Zakor Ilka: *Angyalvacsora* című novelláskötetéről van szó. A fiatal író első kötete ez.

Már a cím figyelemreméltó, mert – szinte – kimeríthetetlen értelmezési lehetőségeket generál. Én most egyetlen egyet sem említek, hisz úgyis kiderül, miről van szó, ha elolvastuk a kötetben lévő, *azonos című* novellát. A könyv mindazonáltal 12 – milyen mágikus szám! – novellát tartalmaz.

Papp-Zakor Ilka írásainak meglehetősen sajátos világa, atmoszférája van. Nehéz szavakba foglalni, milyen is ez a – szavakkal teremtet – különös világ. De ha egészen egyszerűen akarunk fogalmazni, azt mondhatjuk, hogy: *más világ*.

Az élet máshol van – írja egy helyütt Rimbaud. E novellákat olvasva pedig, nekünk az az érzésünk, mintha az író *épp ezt* mutatta volna meg, hogy milyen az *igazi* élet – valahol. Bűbájosan, szelíd, biztos kézzel „emel bele” minket, mondatról mondatra, novellából novellába Papp-Zakor, e másik dimenziójú realitásba, vagy akár: *univerzumba*.

Az első darab (*Nagyapó kesztyűcskéje*) mindjárt így kezdődik: „Nagyapó szakálla vattából volt, az arca pedig ráncos krepp-papírból. A keze remegett, úgyhogy mindig kilötyög-tette a teát, de a szeme szép volt.” (7.) Tehát itt, a mi világunkétól jócskán eltérő törvények vannak – úgymond – *hatályban*. És az a furcsa, hogy nekünk szoronganunk kéne – és persze szorongunk is – e szövegeket olvasva, de valami miatt, érdekes módon, mégis *biztonságban érezzük magunkat* – akárha mesét olvasnánk. És „itt van a kutya elásva”: Papp-Zakor Ilka *mesésen* ír. „[...] ebben a mesében mégis a gonosz győzedelmeskedik a jó felett. És tényleg, kezdetét veszi a mészárlás. Hullnak a parasztok, bástyák, lovak” (*Sakk*, 28.); de valahogy: „Mindenhova bevacokolják magukat a napsugarak” (*Édesanya könyveszobája*, 43.); sőt: „A kotló vörösbegyek kábultan potyogtak a földre, amikor már nem bírták az illa-

tot. Ilyen nyarunk még nem volt, habár az én virágoskertem mindig megfeszített erővel dolgozott” (*Édesanya könyvesszobája*, 3.).

Közhelyesen (és az igazságnak megfelelően) szólva: Papp-Zakor tud bánni a szavakkal. Azt hiszem, idővel igazi ura – vagyis inkább: – *Úrnője* lesz a nyelvnek. Még igen fiatal, de figyeljük csak meg *akció* közben: „[...] belibbenek a konyhába, megállok az emberünk előtt, és elmondom mindennek: – Maga ótvar féreg – kedveskedem – ragyaverte hullarabló, álnok prérifarkas. / Attól tartok, a hiénát megértené, azért mondok prérifarkast. Ő pedig csak néz és mosolyog...” (*Anyuka*, 74.)

Mi jellemzi még a szerző novelláit? Mint fentebb láttuk – a humor. A legPapp-Zakorosabb darab, az *Angyalvacsora* – talán nem véletlen, hogy ez lett a kötet címe is – egy olyan bizarr és egyedi világba enged betekintést, ahol az angyalok nem a szokott módon *funkcionálnak*. Itt egészen más a helyzet. Az angyalokra, tudniillik, vadásznak, sőt, meg is eszik őket, sülvé-főve, a lehető legváltozatosabb étkeket készítve belőlük. Mindez teljesen természetes – *itt*, ebben a formában és környezetben. És kapunk néhány *jó tanácsot* is: „Angyalokra a legjobb szürkülésben vadászni...” (51.); „[...] a legjobb söréttel, mint a nyúlra” (51.). Látjuk, hogy itt *minden másképpen van* – hogy Karinthyt is idézzem. Ahol még az őzek is mások, mint *mifelénk*: „[...] ezek az állatok borzasztóan szeretik a sósat, arra gyűltek össze, én pedig szolgálatkészen odatartottam nekik a fejemet, sűrűn pislogtam, és igyekeztem szívfájdító, elkeserítő és reménytelenül szomorú dolgokra gondolni, hogy továbbra is könnyezzek, és legyen végre egyszer nekik is rendes karácsonyuk” (55.). Külön érdekesség, hogy az egész – akármilyen hajmeresztő és egyben lenyűgöző is az ötlet és a megvalósítás – mégsem nélkülöz bizonyosfajta *szakralitást*, és pont ettől olyan „angyalian szép” ez a történet.

A kötetet mindazonáltal, mégsem nevezhetjük egységesnek. Háromnegyed részig – feltétlenül egységes. De onnantól fogva – tulajdonképpen a *Tulajdonképpen* című darabtól – az anyag mintha fokozatosan kezdené elveszíteni a *sugárzását*, azt a kétségkívül eredeti és ez-igen-le-a-kalappal jellegét, ami az előző novellákra, abszolút mértékben érvényes. Az utolsó négy novella mintha egy folyamat lenne: ahogy (témájukban is) egyre jobban közelítenek – bármily nehezen értelmezhető szó is ez – a *valósághoz*, úgy veszítenek, fokozatosan, abból a nagyszerű „varázslatból”, ami egyébként Papp-Zakor előző írásait uralta, sőt – megemelte.

Talán valamelyest kivételt képez a *Kaviár* című novella, amelyben a koldus-kalapba belebecsempészett kaviár habzsolása, olyan művészien, érzékletesen és gyönyörűen van megírva, „akár a mesében”. Bizonyos szempontból persze mese is, de olyan csavart kap a történet, olyan váratlan fordulatot vesz, hogy csak ámulunk és bámulunk, milyen keserves árat kell a végén megfizetnie a koldusnak, „az ölébe pottyant” gasztronómiai nyencségért.

Papp-Zakor Ilka nagy tehetség. Aki máris így ír – és ennyire fiatalon –, az tudhat valamit. Én csak annyit tudok, de még inkább csak: *érzek*, hogy – kissé patetikus fogalmazva – *van egy új írónk*. Papp-Zakor Ilkának hívják, és huszonhét éves.

DECZKI SAROLTA

A jelenen innen és túl

SEREGI TAMÁS: A JELEN

Kijárat Kiadó
Filozófiai Kollégium
Könyvsorozata
Budapest, 2016
235 oldal, 2600 Ft

A jelen a huszadik századi filozófia egyik legproblematicusabb fogalma. Évtizedek óta minden bölcsészszakrón azt fűjják, hogy a „jelenlét metafizikájának” nevezett filozófiai elgondolások valamilyen első vagy végső eredetre, megkérdőjelezhetetlen igazságra, arkhérra, önazonosságra apellálnak, vagyis logocentrizmus jellemzi őket, amiből minden egyéb szörnyű dolgok következnek. Könyve előszavában Seregi is utal ezekre a problémákra: „a jelennek, a mostnak, a pillanatnak régóta nincs jó híre sem a kultúrában, sem a filozófiában...[...] jó néhány évtized telt már el azóta, hogy a filozófiában az egész modernség, ha nem egyenesen az egész nyugati gondolkodás leghatalmasabb ledöntendő bálványává emelkedett »a jelen(lét) metafizikája«” (7–8). Seregi leszögezi, hogy a kritika jogos, és maga is gondolt rá, hogy belebocsátkozzon a jelen kritikájának eszme- és filozófiatörténeti kalandjába, de végül elvetette, és így a „könyv nagyjából már a kritika után kezdődik” (8).

Ami azonban korántsem jelenti azt, hogy túl vagyunk a kritikán, éppen ellenkezőleg: a kötetben olvasható hat hosszabb tanulmány és öt kisebb, jobbára alkalmi szöveg egy olyan gondolkodó képét mutatja, aki pro és kontra mérlegel, megvizsgálja az adott téma kontextusát, irodalmát, megalapozottan ítél – és nem melleleg élvezetesen ír. A nagyobb tanulmányok többnyire egy-egy szerzővel foglalkoznak: Lukácsal, Peter Handkéval és Cézanne-nal, Tolnai Ottóval, Clement Greenberggel, valamint Deleuze-zel és Kafkával. Egy kakukktójs van köztük, mely egy furcsa, ám annál izgalmasabb kísérletre vállalkozik: a triatlon filozófiájának felvázolására. Szellemes *A festészet egy napja* című blokknak az a megoldása, hogy a napszakoknak egy-egy alkotó tárgyalását felelteti meg. A reggelt az *Emlékiratok* könyvének egy rövid részletével indítja Seregi, és ennek kapcsán meditál a kép és a nyelv kapcsolatán. A délelőttöt Hencze Tamás művészetének szenteli, a délutánt pedig a Losonczy Istvánéinak. Este kerülnek sorra Korodi Luca alkonyi képei, éjjel pedig Borsos Lőrinc fe-

ketéje.

Meglehetősen heterogén tehát a könyv kínálata, ám korántsem mondhatjuk, hogy esetleges lenne. Összefűzi és egyben tartja őket egyrészt a kötet kulcsfogalma: a jelen problémája, melyhez ilyen vagy olyan módon valamennyi szöveg kapcsolódik. Másrészt pedig – ahogyan Seregi az előszóban jelzi – a tanulmányok sorrendjét úgy állapította meg, hogy valamilyen gondolati ív rajzolódjék ki, melyet a „legegyszerűbben talán úgy lehetne jellemezni, hogy a kötöttebb felől a szabadabb felé haladunk, és ennek természetesen filozófiai, művészeti, politikai és személyes jelentősége egyaránt van” (8). Ez utóbbi kitélt különösen fontosnak tartom, hiszen azt jelzi, hogy Seregi a jelen filozófiai problémáját gyakorlati következményeivel együtt gondolja el, vagyis elemzéseinek tétje van.

Ez markánsan kirajzolódik már az első tanulmányban is, melynek *A művészetek rendszere és a regény elmélete (Lukács György művészetfilozófiájáról)* a címe, és a végkicsengése az, hogy Lukácsnál a „művészet ideológia marad, »elvont szellemi munka« csupán, melyhez sem a poézis, sem a praxis nem képes hozzáférti” (29). Vagyis Lukács művészetfilozófiája nem volt képes számot vetni azon kortárs művészi és elméleti törekvésekkel, melyek „a művészet termelési viszonyainak korszerűsítésén munkálkodtak, vagyis ténylegesen nekiálltak az alkotómunka új formáinak kidolgozásához” (28). Seregi egy hosszas és alapos elemzése végén jut ezekre a következtetésekre, melynek egyik fő tézise az, hogy amit Lukácsnál művészetfilozófiának nevezünk, az valójában „ürügy” egy kiépülő ontológia számára. Ez a festészetben például abban mutatkozik meg, hogy Lukács a festészeti problémák helyett a témák ontológiai státuszát tárgyalja.

A kötet egyik legizgalmasabb és legszebb tanulmánya *A triatlon filozófiája* (helyszűke okán sajnos nincs lehetőség valamennyi szövegre részletesen kitérni). A sporttal viszonylag kevesen foglalkoznak filozófiai szempontból, aminek több magyarázata is lehetséges. Az egyik az, hogy a sport valami profán, testi dolog, míg a filozófia intellektuális tevékenység. A másik pedig az lehet, hogy a sport a fogyasztói kultúra egyik legsikeresebb és legtöbb pénzt termelő iparágává vált. Mindeközben azonban egyre több bölcsező (és köztük persze filozófus) kezd el futni, biciklizni, vagy bármilyen más sportot űzni. Aligha csoda, hogy a filozófus, esztéta és triatlonozó Seregi Tamást filozófiai szempontból is elkezdte foglalkoztatni a sport.

A tanulmány kísérletet tesz rá, hogy elemezze és leírja a különböző sportágakat, és a szisztematizálás fő szempontja az egyes sportoknak a testhez való viszonya. Nagyon szép fenomenológiai leírások ezek, melyeket azért is élvezet olvasni, mert mindennapi, valamenynyünk életében többé vagy kevésbé *jelen* levő dolgokról szólnak. Aki nem szereti a focit, sokszor az is kénytelen nézni, vagy legalább tudni róla. Aki viszont valamennyit már tud róla, annak is revelatív lehet Seregi elemzése arról, hogy a „labdarúgó pálya, *működésmódját* tekintve, tulajdonképpen egy territórium” (71), a gól pedig a területfoglalást szimbolizálja. De a legszebb talán a triatlon leírása: ahogyan az eleven test mozog a vízben, és a „víz érintése által szilárdként tapasztaljuk meg önmagunkat” (87), majd a sportoló ráül a kerékpárra, s ez egy csapásra megváltoztatja a tér- és időtapasztalat egészét, és egészen másfajta testi és érzékelési konstelláció jön létre, mint az úszás esetében. Aztán következik a futás. Különösen tetszett ez a leírás: „A gyakorlott futó nem elkalandozik, hogy portörlést rendezzen lelke limlomjai között, hanem meditál – kiűrti az elméjét. Az a paradoxon, hogy egyszerre kell meditálnia és koncentrálnia” (106). Aki futott már valaha, az alighanem igazat ad a szerzőnek.

Egy tanulmányról ejtek még szót, az utolsóról, mely a koncepció szerint a gondolati ív végpontját jelenti a kötetben, s egyszersmind a gondolkodás megvalósulásának legszabadabb módját; ez a *Deleuze és Kafka*. Seregi fő kérdése itt is az, hogy mi a művészet és mi a műalkotás, erre pedig a deleuzi filozófia és a karkai poétika segítségével próbál meg válaszolni. A művészetet érzettömbök konzerválásaként felfogó esztétika pedig valóban gyökeresen különbözik Lukács művészetfilozófiájától. S ezzel a kötet végére értünk, még ha helyszűke okán a remek Handke-Cézanne-, Tolnai- vagy a Greenberg-tanulmányról nem is esett szó.

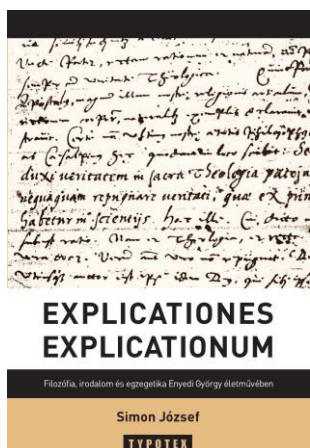
A jelen problémája hol közvetlenül, hol pedig közvetve bukkan fel az elemzésekben. Sem kikerülni nem lehet, sem pedig dűlőre jutni vele. Seregi nem is egy végérvényes megoldásban érdekelt, hanem fel akarja mutatni, hogyan határozta és határozza meg még ma is azt, ahogyan művészetről, filozófiáról és önmagunkról gondolkodunk.

SZABÓ FERENC

Simon József: Explicationes explicationum

FILOZÓFIA, IRODALOM ÉS EGZEGETIKA ENYEDI
GYÖRGY ÉLETMŰVÉBEN

Typotex Kiadó
Budapest, 2016
376 oldal, 4200 Ft

Mérő László írja valamelyik *Tánctanárában*, hogy mi magyarok hajlamosak vagyunk hangosabban ünnepelni a vereségeinket, mint a győzelmeinket. Hogy a kisebbségi érzésből és az elégedetlenségből nyerünk öngazolást, amiként az amerikaiak a kifelé mutatott önbizalomból vagy a japánok az elrejtett haragból. Olyankor tudjuk, hogy minden rendben van, amikor panaszkodhatunk. Hogy mennyire így van ez, azt nem csak történelmünkön végig tekintve láthatjuk (illetve azon, hogy miket szeretünk megünnepelni és hogyan), hanem a filozófiatörténetünk is ezt igazolja. Az egyszerűség kedvéért vegyük kézbe az Akadémiai Kiadó Boros Gábor által szerkesztett *Filozófia* című kézikönyvét, a sztenderd tezaszrust a témában. Ebben Perecz László ír a magyar filozófia történetéről – meglehetősen röviden. Olyannyira, hogy az ember hajlamos azt hinni, ennyi az egész. Hogy a magyar nyelvű bölcsélet története, néhány kimagasló teljesítménytől eltekintve, gyakorlatilag recepciótörténet, amire éppúgy jellemző a *megkésettség*, mint irodalmunkra. Mátyás udvara az első szikra, majd Apáczai Csere János ír (valójában kompilál és fordít) filozófiai tankönyvet a XVII. században (közben Erdély az üldözött európai értelmiség menedékhelyévé lesz), a XIX. században Kant- és Hegel-viták folynak, majd a század végén elindulni látszik valami Böhm Károllyal, Alexander Bernáttal és társaikkal az Akadémián, a *Filozófiai Írók Tára* körül. Megindul a lázas fordítás és folyik, amíg lehet, amíg bárhogy és bármit lehet. A második világháború után Lukács György magaslík ki (meg úgy egyébként is) és határozza meg a továbbiakat, hogy mit lehet és mit nem. Volt egy Hamvas Bélánk (és róla a jól ismert vicc, hogy ha a földönkívüliek a hatvanas években épp Magyarországra tévedtek volna, és azt látják, hogy egy még vidéki raktáros szanszkritből fordít, akkor igencsak vastag tussal húzták volna körül a világtérképen az

országot, mint a legkulturálisabbat). Volt egy Bartók Györgyünk. Utánuk pedig a mai (gondolok itt elsősorban Fehér M. Istvánra és Heller Ágnesre, mint olyanokra, akik egyből eszébe jutottak egy spanyol professzoromnak – akihez a madridi Erasmus-félévem idején volt szerencsém –, mikor megtudta, honnan jövök) és a még maibb generáció, akik közül, hogy ki lesz a meghatározó, döntse el az idő. Hébe-korba ott van Kazinczy Ferenc, Vörösmarty Mihály, Arany János, Babits Mihály, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, József Attila, Bibó István, Örkény István, Fekete István, Márai Sándor, a nemrég elhunyt Hankiss Elemér, vagy a maiak közül Csányi Vilmos és a már említett Mérő László. Ki-kí döntse el maga, hogy mi a filozófia, mert a többi irodalom, hogy Szerb Antallal éljek (csak, hogy az ő neve se hiányozzon innen).

Veretes névsor. Mégis, hogy jön ide a kisebbségi érzés, mint kijózanító önigazolás? Hát úgy, hogy jó magyar szokás szerint azon keseregünk, amink nincs ahelyett, hogy annak örülnénk, amink van. Illetve hogy még az egyszeri filozófushallgató is azt kapja útravalóul, hogy az említésre méltó gondolkodóink sem tettek mást, csak rég elmúlt nyugati trendeket követték (az egy Hamvas kivételével, akit pedig, mivel keleti filozófiával foglalkozott, *nyilván* nem lehet komolyan venni) – hogy nem voltak igazán *eredetiek*. Ezért a közhely, hogy magyar filozófiával az foglalkozik, aki nem tud külföldiül, világiul. Pártoskodunk, mutogatunk, botránnyozunk – a laikus talán leginkább csak ezt látja, és ebből próbál ítélni a magyar nyelven szóló filozófiáról is, miközben, talán tudattalanul, azonosítja azt a szakmával.

Holott a filozófia nem ez. A filozófia, szerény véleményem szerint, arról szól, ami *van*. Ahogy a világ, vagy ez a minket körülvevő valami, rendszerezhető. Természetesen ezzel nincs egyedül, a puha és a kemény tudományok ugyanerre töreksenek. A filozófia elképzelhető valamiféle mediatív és meditatív megragadási formaként, ami minden mást eszközként használ fel – de úgy is, mint olyan tudomány, amely a saját eszközeivel, az emberi okoskodással élve igyekszik kivinni a tervét. Na, nem az élet értelmének vagy a rossz eredetének felfejtéséről beszélek, nem szakállas, sapkás világmegváltókról a kocsma mélyén – illetve nem csak erről, bár ez is belefér. A filozófia alapvetően tényleg azt keresi, ami van, ami által megérthetők a miértek úgy a közvetlen, mint a közvetett környezetünkben. Persze mindenki a maga módján próbál erre válaszolni (és ezért meddő próbálkozás egyeseket filozófusoknak, másokat irodalmároknak, filológusnak, vagy akárminek bélyegezni, hisz a puding próbája az evés). Willard von Orman Quine például, akitől a kifejezést loptam, elsősorban a logikával dolgozott, míg Enyedi György, Simon József alább bemutatni kívánt könyvének hőse a komparatív szövegvizsgálat módszerével (amit ízlése szerint filozófiai jellegű, azaz a világot az emberi értelem segítségével leírni igyekvő elmélkedésekkel, vagy inkább elméleti háttérrel fűszerezett). Az eddigiek apropója, hogy Simon egy olyan magyar filosszal foglalkozik legújabb könyvében, aki nem szerepel a magyar filozófiatörténeti kánonban – talán épp azért, mert nem a félmúlt alakja és még ráadásul eredeti is (bár ezeket Simon nem mondja ki, nem ugrik fejest a vitahelyzetbe, szóval a bumfordiság a recenzeáló számlájára írandó). Mégis, a könyv elolvasása megerősített és megnyugtató magyarságomban, szóval nem tudok teljesen egyet érteni Mérő fenti meghatározásával (amit egyébként nem szánt kötelező érvényűnek) – szerencsére.

Enyedi György (Nagyenyed, 1955 – Kolozsvár, 1997) Nagyenyeden, majd Bécsben, Genfben és Páduában tanult, bejárta a peregrinusok szokásos útját. 1987-től a kolozsvári kollégium rektora (pl. ő nevezte ki a filozófia professzorává az „ateista” Christian Franckent), 1992-

től haláláig pedig az erdélyi unitárius egyház püspöke. Volt tanítványával, a kálvinistává lett Szilvási Jánossal folytatott vitája a katolikus Báthori Zsigmond fejedelemsége alatti pártszakadás, felekezeti forrongás lenyomata. 1598-ban megjelent *Explicationes*, azaz *Magyarázatok* c. munkája pedig a vita továbbfejlődésének eredménye, amelyben az európai közönség számára fogalmazza meg a szentháromság tanának hívői és tagadói közti viszály legfontosabb kérdéseit a Biblia azon helyeinek magyarázata kapcsán, amelyeket a trinitáriusok klasszikusan felhasználtak hitük igazolására. Enyedi egzegetikai módszerekkel igyekszik alátámasztani saját igazát. Alapvetően tehát egy európai műveltségű filológusról van szó, aki azonban meglehetősen unortodox módon nyúl a bibliai szövegkorpuszhoz. Egyrészt olyan antik görög és latin szerzők szövegeit idézi egyes fogalmak pontos megvilágításához, akiket nem volt szokás – másrészt, legalábbis Simon szerint, úgy nyúl a filozófiai háttérhez, hogy azzal jócskán megelőzi a korát.

Célja ezzel kettős. Egyrészt zárt jelentésmezőket kíván létrehozni minden olyan bibliai szöveghely és fogalom kapcsán, amelyekre hivatkozva a trinitáriusok magyarázni szokták saját igazukat. E vita legszükségesebben megemlíttendő előzménye Luther felfogása, a *sola scriptura* elv, amely szerint azért kell lefordítani a Szentírást a vulgáris nyelvekre, hogy minden hívő olvashassa, hisz az igaz jelentés csakis az egyes olvasóban képződhet meg, szemben az akkori katolikus felfogással, hogy a Bibliát csakis az egyház hivatott magyarázni. Enyedi korára azonban ez problémássá vált, mert már az egyes protestáns felekezetek is maguknak vindikálták a jogot a bibliai szövegek kizárólagosan igaz magyarázatához. Ezzel szemben Enyedi a Biblia olvasását tapasztalatnak tartotta, zárt, véges, egzakt tapasztalatnak, amelyből szükségesen igaz, egyetemes következtetések vonhatók le – felekezettől függetlenül (ez felveti azt az izgalmas kérdést, hogy ő maga sem tartotta kizárólagosnak az antitrinitarianizmus igazságát, de Simon erről csak annyit mond, hogy Enyedit a trinitarizmussal szemben az emberi értelem világossága hajtotta). Ezért kell antik szövegekhez nyúlni a bibliai időkből és az egyházatyák korából Homérosztól Plutarkhoszig és Cicerótól a bizánci szkhion-irodalomig, hogy tisztázni lehessen az olyan homályos, tehát sokféleképpen magyarázható kifejezéseket, mint pl. a „zsákmány”, amely, legalábbis a kálvinisták szerint Krisztus Istennel való egyenlőségéről mond valamit, ti. hogy ő megszerezte azt (Phil. 2:5-6). Enyedi azonban egy hellénizmus kori szerzőhöz, Héliodóroszhoz nyúl a kifejezés kapcsán (akinek *Etióp történet* c. regényét egyébként görögről latinra fordította, mely fordítás Mátyás korvinái között maradt fenn: valószínűleg egy török janicsár vette magához, akitől aztán valahogyan a frankfurti könyvvásárra került, végül egy értő olvasó kezébe és így ismerhette meg Európa) és kifejti, hogy a szó a megismerést jelenti és a vágyat, nem az eltulajdonítást. Enyedi ilyen és ehhez hasonló filológiai bravúrokat hajt végre (kilépve Stephanus és a kor nagy klasszika-filológusainak köpönyegéből, bátran nyúlva olyan szövegekhez is, amelyek fölött azok elsiklottak – és rámutatva pl. Wilhelm Jaegerre, aki a saját korában találta fel a spanyolviaszt a fenti bibliai helyet épp Héliodórosszal magyarázva), azt igyekezve igazolni, hogy a Biblia egyetemes szövegtapasztalat és minden racionális embernek ugyanazt jelenti, se többet, se kevesebbet. A felekezeti viták tehát fölöslegesek, nem tesznek hozzá az igazsághoz. Legalábbis a számunkra való igazsághoz és itt kell szólnom Enyedi Simon szerinti második céljáról, amelyet nyugodt szívvel nevezhetünk filozófiainak.

Enyedi, mint írtam, Páduában (is) tanult, a reneszánsz arisztotelizmus fellegrárában, ahol új szemmel olvasták a Sztagiritát a megelőző skolasztikához képest. Előtérbe került az empi-

rista és a metafizikát tágan értelmező Arisztotelész, akinek követői immár nem kizárólag az Istennel foglalkozó tudománynak tekintették a metafizikát, hanem olyannak, amely a létezővel, mint létezővel foglalkozik. A reneszánsz arisztotelizmus értelmisége egyrészt plauzibilis alpnak kezdte gondolni a fizikai világban szerzett tapasztalatokat e világ megismerésének folyamatában, másrészt érdeklődni kezdett az iránt, mi lehet a tapasztalaton túl, mi mozgatja az érzékelhetetlen folyamatokat. Ez a szövegi nyitásban is megmutatkozik, hisz divatozott a platonista „démonológia”, de akadtak, akik konkrétan filozófiai alapon látták megmagyarázhatónak a nem érzékelhető valóságot. Egy másik fontos kontextus, hogy az 1513-as I. Lateráni zsinaton kiűzték a filozófiát a teológiából, mint annak megrontóját (hisz az emberi okoskodás túl sok hamisságot költött immár hozzá az Írás igazságához) és ugyanez ismétlődött meg az 1566-os gyulafehérvári hitvitán is, ahol a Méliusz Juhász Péter vezette kálvinisták és a Dávid Ferenc mögé beálló szakadárak már a vita elején leszögezték, hogy kerüljük a filozófiai terminológiát. A fenti jelenségek mögött egyértelműen az immár romboló hatásúnak kikáltott skolasztika állt, amelyet a parttalan, sehova se vezető okoskodással azonosítottak, ezt kell hát filozófia alatt értenünk.

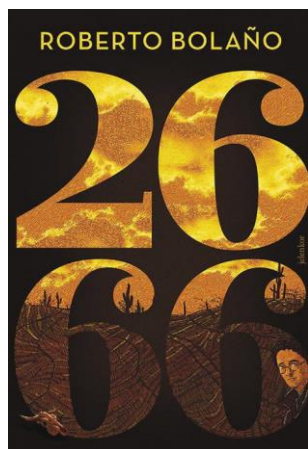
Simon könyvében Enyedi minduntalan az ellentétek találkozásaként lép elénk – filozófiai tekintetben is. Elítéli ugyan a trinitarizmusnak megágyazó platonizmus egy részét, de az arisztotelizmusból sem vesz át mindent kritikátlanul. Eltávolodik a valóságot a mágia eszközeivel leíróktól éppúgy, mint a tiszta empirizmustól (persze az ő korában ez még nem a XVII. század filozófiai állásfoglalását jelenti). Enyedi hisz a metafizikában és az empiriában is, de korlátozott értelemben, a mérce pedig az emberi értelem, amely megütközik az olyan állításokon, hogy a három egy és az egy az három. A logika bizonyos törvényei mentén (pl. a kizárt harmadik és az ellentmondás-mentesség törvénye) látja kivihetőnek az igaz hit és az emberi hozzátoldás szétszalazását. Szerinte Isten az, aki létezik a metafizikai síkon, aki különbségnélküli (tehát egy) – és *sámunkra* alapvetően megismerhetetlen. Mindenesetre minden rá mutat a világban, minden az ő *reprezentációja*, a Szentírás is és főleg a Szentírás, mert egyedül abból származik az Istenre vonatkozó tudásunk. Tehát nem egyik szövetség mutat a másikra (mondjuk az Ószövetség az Újszövetségre, mint Dávid Ferenc írja), de nem is Istentől származik Krisztus (ill. Krisztus nem preegzisztens Istenben, semmilyen formában, ahogy Servet Mihály tanítja), avagy Krisztus nem isteni személy – hanem mindannyian, a világon minden a Mindenható jele. Simon szerint a reprezentáció gondolata az, ami Enyediben igazán egyedi (bár persze megvannak a forrásai Zabarella vagy Averroës személyében, de említhetnénk Francisco Vallés-t is, akinek ontológiai gondolatait hosszasan parafrázeálja a püspök) – és amiben jóval megelőzi a korát és egyenesen Immanuel Kant közvetítő jellegű filozófiájára mutat. Egyben ez a magyar gondolkodó tragédiája is, mert bár kiterjedt európai recepciója van (Simon ennek rövid összefoglalása után meglehetősen bátortalanul nyúl a dologhoz, amikor Jakob Martini, egy XVII. századi ortodox lutheránus vitairatát választja, aki azért olvassa félre Enyedit, mert az ő filozófiai beállítódása miatt nem is olvashatja jól – talán ez az V. fejezet lóg ki leginkább a könyvből, épp a szcéna kicsinysége miatt, ám itt mutatkozik meg igazán az alapvetően skolasztika-kutató Simon), a saját korában nem értik, nem tudják érteni. Bár Mersenne atyán keresztül Isaac Newton és John Locke is ismeri, meglepően friss filozófiai meglátásai jórészt visszhang nélkül maradnak, amikor meg már értő fülekre találhatna, elfelejtődik.

Simon József takaros borítású (a narancssárga-fekete papírkötést feldobja Enyedi egyik autográf lapja) és szerkesztésű (bár néhol ritmustalan, hisz helyenként indokolatlanul nyakatekert a fogalmazás, máskor meg fölösleges idegen szavakkal él, ill. eredeti nyelven hagyja a főszövegben a hivatkozott szakirodalmat) könyve azt adja, amit alcímében ígér: kimerítő monográfiát Enyedi György filozófiai, irodalmi és egzegetikai munkásságáról. Egy világszínvonalú magyar szerzőt ismerhetünk meg, aki felrakta hazáját a filozófia térképére. Kárpótlás e könyv az egyszeri alapszakos filozófusnak is és a szakma jó hírvivője, valamint végre egy győzelem megfelelő ünneplése.

MÉSZÁROS ENIKŐ

Roberto Bolaño: 2666

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2017
828 oldal, 5999 Ft

A chilei származású Roberto Bolaño (1953–2003) legújabb, Kutasy Mercédesz fordításában Magyarországon megjelent regénye, a 2666, minden kétséget kizáróan terjedelmével sokkolja elsősorban az olvasóközönséget, bár egy hírhedt Joyce-fanatikustól, aki ráadásul mindig is írói vakmerőségével kérkedett, talán nem is olyan meglepő egy Ulysses méretű vállalkozás.

A nyolcszáz oldalt meghaladó, regénynek nehezen nevezhető kötet öt fejezete az író halálos ágyáról hátrahagyott kérésének megfelelően öt különálló könyvben jelent volna meg, hogy az ezekből származó bevételből biztosítsa gyermekei jövőjét korai halála után, akaratát azonban a barcelonai Anagrama kiadónak vezetője, egyben Bolaño személyes barátja, Jorge Herralde végül anyagi megfontolásból felülbírált. A mű sorsa eldőlt, a 2004-es első kiadásától kezdve kénytelen minden felvezetésben olyan jelzők mellett bemutatkozni, mint *monumentális, univerzális, totális, kolosszális, grandiózus, monstrum, Bolaño-Biblia*. Emellett csak zárójelben merjük megemlíteni, hogy akár befejezetlennek is tekinthető, mivel Bolaño – Herralde állítása szerint – még néhány hónapig foglalkozott volna a művel, amennyiben napjai engedik.

Maga Bolaño is büszkélkedett vele, hogy az irodalmi projekt, amin utolsó éveiben dolgozott, felülmúlja majd a *Vadnyomozókat* (Kertes Gábor, 2013). Hogy a 2666 megírásánál milyen álláspontot képviselt a terjedelem vagy a befejezetlenség kérdését illetően, arra magában a regényben is utal: „A patikus [...] világosan és minden vitán felül jobban szeretne a rövidebb műveket a hosszabbaknál. [...] Már a felvilágosult gyógyszerészek sem mernek nekiveselkedni a nagy műveknek, a befejezetlen, áradó műveknek, melyek utat nyitnak az ismeretlenbe.” (p.215.)

Az irodalmi vakmerőség Bolaño emblémája, munkásságának motorja, amit előszeretettel emlegetett interjúiban. Bepillantani a fekete lyukba, sötét és kilátástalan sikátorrendszerekben lézengeni vagy tébolyultan járni-kelni a sza-

kadék szélén – ezek az igazán Bolaño mércéjének megfelelő érdemi, ambiciózus elgondolások, s teszik az írást veszélyes hivatássá. A 2666 könyv egésze, csakúgy, mint fejezetei, elbeszélései és mikroelbeszélései nyitott struktúrájukból adódóan rengeteg kiskaput, megválaszolatlan kérdést és rejtélyt hagynak maguk után. A szereplők, rémálmaikat magukkal hurcolva, átjáróháznak használják a kötet különböző elemeit, a cselekmények pedig egybefolyanak a végtelenség érzetét keltve, hogy végül a 2666 valamiféle úszó-zavargó rendezetlenség hordozójává alakuljon. Barátai nyilatkozatai alapján Bolaño heavy metal-hallgatás közben írta meg az örök hajszában lenyugodni és megérkezni képtelen, brutális, megoldatlan bűnügyeket és intertextuális utalásokat extrém módon halmozó életmű-szintézisét. A 2666 nyughatatlansága és befejezhetetlensége Bolaño esetében az írásnak, mint egyfajta kezelhetetlen kényszerneurózisnak egy tüneteként is értelmezhető.

Számára a 2666-hoz vagy a *Vad nyomozók*hoz hasonló szuperszövevényes és megoldhatatlan óriáskötetek olyan dzsungelt jelentenek, ami elől az írók többsége – vele ellentétben – menekül. A kötetről mi hasonló merészséggel vallhatjuk be, hogy újat nagyon nem nyújt olvasóinak sem tartalmilag sem formailag, a már ismert bolaiói univerzumba csöppenünk, viszont annak élményeit a szokottnál nagyobb dózisban, féktelen áradásban kapjuk a nyakunkba. A 2666 a túlzások könyve, biztosíték Bolaño számára, hogy egy terjedelmes végakaratban ténylegesen hátrahagyhatja minden szorongását, lidércnyomását, kockázatot, komplexust, az irodalmi elismerésért vívott egész életet tusáját.

Ez a samurájharc, ahogyan ő nevezte (ami, ha figyelmesek vagyunk, fikcióiban a legjelentéktelenebbnek tűnő jelenetekben is megjelenhet), csak akkor érthető meg igazán, ha az író kora kontextusába tudjuk helyezni. Műveiben nem csupán egyéni hóbortból ered az a nyílt és állandó kritika, amivel Bolaño a világ- illetve a latin-amerikai irodalom figuráit veri kíméletlenül laposra, vagy éppen szó dicshimnusz köréjük. Ez az igény korábban a mexikói infrarealista mozgalom akcióiban tombolta ki magát, amikor az ötvenes években született generáció a latin-amerikai boom neves írói, költői tiszteletére rendezett ünnepélyeken való bekiabálásokkal próbálta levezetni tehetetlenségét.

A XX. század végén az egzotikum, a mágikus realizmus művelése lett a világirodalom kiadói politikájának elvárása Latin-Amerika felé, amiben – Márquezék árnyékában – az új generáció nem tudott kiemelkedni, nagyobbat alkotni, ezért nem csupán a vezető tendenciától való hátralépés szükségeltetett, hanem az azzal való határozott szembehelezkedés. A posztboom íróinak le kellett rombolniuk a már világhírűvé vált latin-amerikai alkotási paradigmákat, miközben hasonlóan széles olvasókört kívántak megteremteni maguknak. Ebből a generációból talán Bolañónak sikerült leginkább kiugrania, amint egy (chilei) nemzeti iránytól, illetve nyílt politikai állásfoglalásoktól mentes, globálisabb nézőpontokba jobban illeszkedő, elsősorban Európa és Észak-Amerika számára könnyebben közvetíthető irányt választva kellő bravúrral prezentálja generációja irodalmi-történelmi kirekesztettségét.

Mindezen háttér ismeretében ajánlom végigkísérni a kritikus archimboldianusok négy-szövegalakzatának történetét, Amalfitano, Fate, a gyilkosságok és Archimboldi könyveit, amelyek – Bolaño stílusához illően – irodalom, művészetek és bűntény kapcsolatának témáját boncolgatják, ami fölött mindvégig, hol árnyaltabb, hol pedig a legszélsőségesebb formában uralkodik a gonosz, a XX. századi emberi értelem és érzelm bomlottsága.

A 2666 spanyol nyelvű publikálását 2016-ban Bolaño özvegyének kérésére az Alfaguara kiadóház vette át. Az új kiadáshoz egyidejűleg csatolták az író (eredetileg is a kötet végére

szánt) kézzel írt jegyzeteinek átiratait, melyek között egy érdekes búcsúüzenetet találunk Bolaño alteregójától, többek között a *Vad nyomozók* főszereplőjétől: „Mindent megtettem, mindent megéltem. Ha lenne erőm, sírva fakadnék. Búcsúzik Önöktől, Arturo Belano.”¹

¹ "Todo lo he hecho, todo lo he vivido. Si tuviera fuerzas me pondría a llorar. Se despide de ustedes, Arturo Belano"

KISS ANNA

Tiszatáj

Hogy az aratás ideje eljön, várjuk torkig havakban is.

És ha a mindenség rendjét nem tükrözik többé a lenti dolgok.

Ez jár a fejemben, hogy a Tiszatáj körül gyorsan terjedt, s megélt ügyekre visszagondolok, a példára, hogy *egyetlen ember*, a mellette álló *kevesekkel* merhet hihetetlen dolgot.

Először láthattunk rendszeresen közölt magyar műveket onnan, hol a madár se jár, s ha mégis – sötét mesékben bolyong.

Majd olvashattuk Olasz Sándor levelét, hogy Ilia Mihály leváltása után sem változtatnak semmin, küldjünk írást bizalommal. Mindönknek írt, a bojkott hát elmaradt.

A leváltók magyarázkodtak, nyitott kapukra hivatkozva az írószövegségben. Válaszolni persze nem tudtak a kérdésre, hogy ha nyitottak, miért döngenek azok a kapuk?

Folyóirat s szerzői közt lehet ilyen kivételes kapcsolat. Nem felejttem el, hogy kezdő koromban Ilia Mihály óráig várt rám Mocsár Gáboréknál, kiknél megszálltam vizsgáimkor. Baráti szókkal méltatott, s teszi azóta is, s ezzel nyilván nem állok egyedül.

Úgy tartják, hogy amit ő nem olvasott, azt még nem írták meg. Igaz lehet. Drága, öreg barátom kivételes valaki az Úrban.

Ő az én profán szentjeim közt hajdan megénekelte Szent Mihályom, kissé elváltozva, ahogy szelevert költők tollán megeshet:

„Mihálynak a másik Mihályhoz mindig is nagy köze volt, kondásostor lógott nyakában, tarisznya, tülök.

Soha nem evett egyet a hasával, kilenc gyerekre kereste a semmit.

Egy délben az történt, hogy felemelkedett, mezítláb, kalapban, fel a disznóganéból.

Percekig úgy maradt, szétnézett a repedezett földön.

Kutya sem ugatta a Mihály-jelenést.

A konda felnézett, rágott tovább.”

(Hogy keveredtem ilyen befejezésig akkor?, vagy hogy ide tartozik-e?, igaz szívvel el nem dönthetem. Hogy a világot szokott természetében mért bolygatom?)

* 1947 márciusában indult útjára a Tiszatáj folyóirat. Története, e küzdelmekkel és eredményekkel teli 70 év nemcsak a mindenkori szerkesztőség históriája, de főképpen a lapot írással, gondolattal és étellel megtöltő szerzők, barátok és kollégák története. A 70 éves Tiszatáját köszöntő ünnepi sorokat következő számainkban mutatjuk be.

Az utolsó oldalon

Előlem a kilátást, itt az utolsó oldalon, oly sokan eltakarják. De őket én látom, fagyott kis, rímüket vesztő verseket, bicegőket és kéregetőket, szóból szótt házak és paloták homálylását, novellák szörnyű hálósobáit, regények hullámozó dombjait, s a tóbeszédű esszéket, melyekben trópusi lények is élnek olykor. S rajtuk keresztül látom azt is, amit pedig egyébként nem, a rettentő gazdag, és koldus világot. Plusz áfa. Plusz a végrehajtók vaskabátja. Kérdezték egyszer, micsoda tehát az élet. Ez mi. Meg ez. Meg ez is, micsoda alkotmány, micsoda panama, micsoda jópofáskodás, micsoda Wellness-pocsolya. Nem tudom, olyan sok a lábnyom. Talán annyi, ha születesz, nyomban utolsó leszel, és előzni sem fogsz, de téged se előzhetnek. Csak utolsó maradsz, amíg. Addig. De látok kötegni pénzt, ígéretes gyereket, teljesedő hatalmat, hallom a múlt idő csikorgását, s a fogaskerekek közé szorult lélek aktuális himnuszát. Látom én innen, hogyan lélegeznek százezer levelükkel a kertek, s ha majd az eget megreccscentve köszön a fagy, mint marad egy, csupán egyetlen egy az ezüstnyárfa csúcsán remegő, semmise utolsó, mindnek. Látom, hogy abban a kertben egy nő mossa a haját, és dúdol. Sláger halálból, mandarinból, a kotta rég elfogyott. Látom, hogy milyen kiábrándítóan nagy a világ, hogy milyen szorongatóan bonyolult, és hogy milyen megnyugtató ebbe bele nem gondolni sokszor, önhitt igenekre és hűvös nemekre hagyatkozni, hagyni fenébe az eltévedés, a nem tudás, a bizonytalankodás, a tévesztés mámorát. Tudom, hogy mindezzel nekem kell számolnom. Számot kell vetnem piramissal, gáttal, Bábel, a nagyregények okozta megrendítő tétovasággal, a háborúval, az óriási álmokkal. Álmodok és képzelődök persze én is, de köszönöm, inkább maradok a tétovaság, a bizonytalankodás, a vétek mellett. Az enyéme nem nagy álmok. Gyufaskatulyába férnek, kis vak kalitkában, egy nő pénztárcájában, egy férfi farzsebében, két cetli között, az egyikre a megváltás jelszavát firkálta, hogy el ne felejtse, mindegy, holnap a cetlit dobja ki a világszakadék mellett sétálva, mert maga-magától részeg megint. Nekem otthonosabb az elrontott. Azt is tudom, hogy ez, itt lenni, s innen dadogni sem oly nagy kivételesség. Sok utolsó volt. Kör, korty, falat, vacsora és ítélet, a süllyedő hajó kapitánya, meg az a névtelen távozó, aki még mielőtt behajtaná az ajtót, leoltja a villanyt. Bent leoltja ez a nevenincs kicsoda, ez az én, te, ő. Kint, a folyosón persze ő is égve hagyja, hogy pislogva derengjen a maszatos kiskörte. Hogy zümmögve, sercegeve beszéljen egy útról, pedig csak leng a zsinórján, és beszéljen a világról, amit nem is láthat, és beszéljen egy énekről, amit pedig nem is hallhat, hanem azért egy utolsó fénykörívben azon a folyosón ezeket mind, mind mégiscsak bevilágítsa.

Szív Ernő

Ára: 600 Ft

Előfizetőknek: 500 Ft

